

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ

THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ
THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

2021 2, ISSN 2147-0790

Sahibi(Owner)

Prof. Dr. Aziz Kutlar

Editör(Editor)

Prof. Dr. Ekrem Gül

Editör Yardımcıları

Prof.Dr. Şuayyip ÇALIŞ

Doç.Dr. Hayrettin ZENGİN

Y.Doç.Dr. Adnan DOĞRUYOL (Yazı İşleri Müdürü)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Mustafa Akal

Prof. Dr. M. Kemal Aydın

Prof. Dr. Fuat Sekmen

Doç. Dr. Ali Kabasakal

İletişim

Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Esentepe Kampüsü (Contact)

54187 Serdivan / SAKARYA

Tel: +90 (264) 295 62 23

sakaryaiktisat@sakarya.edu.tr

Yılda dört kez yayınlanan Sakarya İktisat Dergisi hakemli bir dergidir.

Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir.

Dergimiz EBSCO İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASI İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASOS İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz Akademik Dizin İndeksi tarafından taranmaktadır.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr.Erinç Yeldan - Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.Eser Karakaş - Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Yıldırım - Anayasa Mahkemesi
Prof. Dr. Ömer Anayurt - Yüksek Öğretim Kurulu
Prof.Dr. Salih Şimşek -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Duman -Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof.Dr. Musa Eken -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Sami Güçlü -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Barca -Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Çoşkun Çakır -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Aziz Kutlar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Salih Barışık -Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Akal -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Gül - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. M.Kemal Aydın -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Bilgiç -Güvenlik Akademisi
Prof.Dr. Halis Çetin -Cumhuriyet Üniversitesi
Prof.Dr. Recai Çoşkun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Remzi Altunışık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Delican -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih Dođanođlu -Adıyaman Üniversitesi
Prof.Dr. Davut Dursun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Erdem -Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. B. Zafer Erdoğan -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim Güngör -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Tevfik Güran -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Alper.E Güvel -Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal İnat -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet İncekara - İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet Kala -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Mahmut Kartal -Bartın Üniversitesi
Prof.Dr. Cüneyt Koyuncu -Bilecik Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Özer -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Onur Özsoy -Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Selahattin Sarı -Beykent Üniversitesi
Prof.Dr. Ali Yılmaz - İnönü Üniversitesi
Prof.Dr. Recep Tarı -Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer Torlak -Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf Tuna -İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Ulusoy -İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Vergil -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal Yıldırım -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Gültekin Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Rasim Yılmaz -Namık Kemal Üniversitesi

Prof.Dr. Halil Kalabalık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Adem Uğur - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Al - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Muzaffer Aydemir -Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Halil İbrahim Aydınlı - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Yüksel Birinci – Siirt Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Çeştepe -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kazım Develioğlu -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Burhanettin Duran -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Cem Saatçioğlu -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Naci Tolga Saruç -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fuat Sekmen -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Tutar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Habib Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Seyit Köse -Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. Abdullah Yılmaz - Balıkesir Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Çalışır -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Sezgin Açıkalin -Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Fehim Bakırcı -Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Tahsin Bakırtaş -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Mahmut Bilen -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Yaşar Bülbül -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Şuayyip Çalış -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Aykut Ekinci -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Bekir Gövdere -Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Tuncay Güloğlu - Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Temel Gürdal -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Gürkan Haşit -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. İsa İpçioğlu -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Nagihan Oktayer -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Abdullah Keskin -Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Handan Yolsal -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim G. Yumuşak -İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

ÇEKİM MODELİ İLE İÇ TİCARETİN ANALİZİ; KASTAMONU ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yunus ÇELİK/Özkan ABAZ

115-139

REGÜLASYON EKONOMİSİ VE DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK KAMU İHALE KURUMU ÖRNEĞİ

Hüseyin ERCAN

140-158

NEDEN KONUT FİYATLARI İLE ENFLASYON ARASINDA NEDENSELLİK İLİŞKİSİ YOKTUR?

Mercan HATİPOĞLU

159-166

KREDİ TEMERRÜT TAKASI VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ, TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Ayşe DURGUN KAYGISIZ/Hüseyin İŞCAN

167-179

KENT VE SOSYAL REFAH

Doç.Dr.İrfan HAŞLAK/Prof.Dr.Muharrem ES

180-198

ÇEKİM MODELİ İLE İÇ TİCARETİN ANALİZİ; KASTAMONU ÖRNEĞİ¹Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yunus ÇELİK² , Özkan ABAZ³**Özet**

Bu çalışmada, Türkiye’de iç ticareti etkileyen bazı faktörlerin Kastamonu örneği ile tespit edilmesi amaçlanmaktadır. İç ticaretin analizinde, Newton’un yer çekimi kanunundan ticarete uyarlanan Çekim Modeli kullanılmıştır. Çekim Modeline göre, iki ekonomik birim arasındaki ticaret akımı, ekonomik büyüklüğü temsil eden gayri safi yurtiçi hasıladan olumlu, birimler arasındaki mesafeden ise olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca model, ikili ticareti etkilediği düşünülen farklı değişkenleri de analize dahil etme konusunda başarılı ve literatürde sıkça kullanılan bir modeldir. Çalışmada, standart Çekim Modeli denkleminde dahil edilen nüfus ve sınır komşuluğu değişkenleri ile birlikte oluşturulan Genişletilmiş Çekim Modeli denklemi Panel Veri ve PPML yöntemleriyle test edilmiştir. Test edilen veri seti, 2006-2017 yıllarını kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, Çekim Modeli Kastamonu’nun iç ticaretini etkileyen bazı faktörleri belirleme konusunda başarılı bir modeldir. Analiz sonucunda ulaşılan bulgular, Çekim Modeli varsayımları ve literatürdeki yaygın bulgular ile paraleldir.

Anahtar Kelimeler: Çekim Modeli, iç ticaret, bölgesel kalkınma, panel veri, PPML

ANALYSIS OF DOMESTIC TRADE WITH THE GRAVITY MODEL; CASE OF KASTAMONU**Abstract**

In this study, it is aimed to determine some factors affecting domestic trade in Turkey with Kastamonu example. In the analysis of domestic trade, the Gravity Model adapted to trade from Newton's law of gravity was used. According to the Gravity Model, the trade flow between the two economic units is positively affected by the gross domestic product representing the economic size and negatively affected by the distance between the units. In addition, the model is successful in including different variables that are thought to affect bilateral trade into the analysis and is a model frequently used in the literature. In the study, the Extended Gravity Model equation created with the population and border neighborhood variables added to the standard Gravity Model equation was tested with Panel Data and PPML methods. The tested data set covers the years 2006-2017. According to the results obtained, the Gravity Model is a successful model in determining some factors affecting the domestic trade of Kastamonu. The findings obtained as a result of the analysis are in line with the Gravity Model assumptions and common findings in the literature.

Key Words: Gravity Model, domestic trade, regional development, panel data, PPML

¹ Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yunus ÇELİK danışmanlığında Özkan ABAZ tarafından hazırlanmış olan yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

² Kastamonu Üniversitesi, İİBF, İktisat, mycelik@kastamonu.edu.tr , ORCID: [0000-0003-4793-8306](https://orcid.org/0000-0003-4793-8306)

³ Kastamonu Üniversitesi, SBE, İktisat, ozkanabz@gmail.com , ORCID: [0000-0002-0283-598X](https://orcid.org/0000-0002-0283-598X)

1. Giriş

Kalkınma çabaları insanlığın doğuşundan beri var olmuş ve farklı tarihsel süreçlerde, mevcut ekonomik ve sosyal yapıya bağlı olmak üzere farklı isimlerle anılmıştır. Bir kavram olarak ise, sanayi devriminin getirdiği köklü yapısal dönüşüm ile birlikte literatüre girmiş ve II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yeniden yapılanma ile birlikte önemini hiç olmadığı kadar artırmıştır (Ansell, 2000: 312; Yavilioğlu, 2002: 60). II. Dünya Savaşından sonra kalkınma kavramının üzerinde daha çok durulmasının sebebi, bu dönemden sonra mevcut kalkınma hedeflerinde karşılaşılan sorunlara ek olarak bir de ülke içerisinde bölgesel gelişme farklılıklarının hiç olmadığı kadar artış göstermesinden kaynaklanmaktadır. (Çakmak, 2003:50; Akyar, 2015: 234).

1929 Büyük Buhranının devam eden etkileri, sonrasında gelen II. Dünya Savaşı ve 1970'lerin başlarında yaşanan petrol krizinin sonuçları tüm dünyayı etkisi altına almış ve büyük bir ekonomik dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Küreselleşme olgusunun yaygınlaşması ve bu dönüşümün küresel bir boyut kazanması ile birlikte ise bölgesel kalkınma kavramı literatüre girmiş ve kalkınma anlayışında bir dönüşüme zemin hazırlamıştır (Aşgın, 2007: 30; Özel, 2009: 168; Çelik, 2012: 58). Buna bağlı olarak günümüzde kalkınma, bölgesel dengesizliklerin de giderek artması ile birlikte bölgesel boyuttan başlayan bir mekanizma haline gelmiştir. Bu tür bir mekanizmanın düzgün işlemesi için ise, tabandan tavana (bölgeden merkeze) kalkınma anlayışı yeni bölgesel kalkınma stratejilerinde esas haline gelmiştir. Buna göre yeni şekillenen bölgesel kalkınma anlayışında amaç, bölgede mevcut olan doğal, kültürel, teknolojik ve ekonomik kaynakların kullanılması yoluyla, yerel fırsatlardan maksimum düzeyde yararlanmak olmuştur (Tutar ve Demiral, 2007: 68; Beyoğlu ve Alpaydın, 2010: 295).

İçerisinde bulunduğumuz dünya, mal ve hizmet üretiminin sürekli daha fazla istenildiği bir dünyadır. Daha fazla mal ve hizmet üretimi ve dolayısıyla tüketimi, toplumun yaşam standartlarını artıran ve o toplumu uygar dünya toplumlarına yanaştıran bir eylemdir. Küreselleşmiş dünyada iktisadi kalkınma yarışında geride kalmak veya bu yarıştan çekilmek hiçbir dünya ülkesinin isteyeceği bir durum değildir. İktisadi kalkınma sayesinde ülkeler sadece daha fazla gelire sahip olmamakta, aynı zamanda eğitim, sağlık, ulaşım gibi nitel değişkenlere olan ulaşılabilirlik de bir o kadar iyileşmektedir. Ayrıca ülkede yoksulluk, işsizlik ve gelir dağılımı eşitsizliği gibi birçok olumsuz göstergenin düzelmesi de buna bağlıdır (Tolunay ve Akyol, 2006: 119; Taban ve Kar, 2015: 8).

Kalkınmanın ülkelerin iç dinamiklerine bağlı olduğu düşünüldüğünde, bu dinamikleri canlı tutmak kalkınma için hayati öneme sahiptir. Mal ve hizmet üretiminin/tüketiminin bu seviyede önemli olduğu ve kalkınma için milli gelir artışının mutlaka gerekli olduğu günümüzde, ticaret bu dinamikleri canlandırma konusunda lokomotif görevi üstlenmektedir. Zira günümüzde, ticaretin kalkınmanın itici gücü

olduğuna ve ticaret olmadan kalkınmanın sağlanamayacağına yönelik bir görüş birliği bulunmaktadır (Aslan ve Yörük, 2008: 40-41; Şahin, 2017: 56). Dolayısıyla günümüzde, ticareti etkileyen faktörleri belirlemek yıllardır iktisat literatüründe hayati öneme sahiptir.

Yakın geçmişe dek sayısız ekonomist ikili ticari akımların açıklanmasında sayısız model geliştirmiştir. Ancak işin tuhafı, bu akımların daha eksiksiz anlaşılması için ünlü bir ekonomiste değil ünlü bir fizikçiye: Isaac Newton'a dönülmektedir. Newton ticaret konusunda gerçek bir ekonomik araştırma yapmamış olsa da keşfettiği Yerçekimi Kanunu, günümüzde ikili ticari akımların mantıksal çerçevelerle açıklanmasında ön ayak olmuştur (Anderson, 2011: 134; Stay ve Kulkarni, 2016: 4). Newton kanunu, cisimlerin birbirlerini kütleleri ile doğru orantılı, aralarındaki mesafenin karesiyle ise ters orantılı çektiklerini ifade etmektedir (Karagöz, 2011: 62). Model ticari akımların açıklanması adına düzenlendiğinde, cisimlerin kütleleri yerine, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), cisimler arasındaki mesafe yerine ise ekonomik birimler arasındaki coğrafi uzaklıklar dikkate alınmaktadır (Bacchetta vd, 2012: 103)

2. Çekim Modeli ve Literatür

Newton kanununun ticarete uyarlanmasını Tinbergen'in (1962), Çekim Modeli üzerine geniş ampirik literatürü tetiklemiştir. En basit haliyle model, iki ekonomik birim arasındaki ticaret hacminin, bu ekonomik birimlerin gayri safi yurtiçi hasılları ile doğru orantılı olduğunu, aralarındaki coğrafi uzaklık ile ise ters orantılı olduğunu ifade etmektedir (Krisztin ve Fischer, 2015: 1). Ampirik olarak açıklayıcılık seviyesinin son derece yüksek olması modele olan ilgiyi gün geçtikçe artırmış, ancak buna rağmen basit biçimiyle Çekim Modeli, iktisadi olarak altyapısının olmamasından dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. Bu sebeple 1970'lerden itibaren ardı sıra yapılan çalışmalar modelin ampirik olarak gelişmesine katkı sağlamıştır (Dinçer, 2014: 8).

Bikker'e (1987) göre modelin ana kusuru ikna edici bir ekonomik teori türevinin olmamasıdır. Birçok yazar, modele böyle bir teorik temel sağlamaya çalışmıştır. Anderson (1979) ve Bergstrand (1985) Çekim Modeline teorik altyapı sağlamaya çalışan yazarların başında gelmektedir. Anderson (1979), Çekim Modeli denklemini mal farklılaşmasını benimseyen bir modelden türetmek için ilk resmi girişimi yapmıştır. Ayrıca Bergstrand (1985, 1989), Çekim Modeli denklemlerinin basit teknelci rekabet teorileri ile ilişkilendirildiği bir dizi çalışmada ikili ticaretin teorik olarak belirlenmesini araştırmıştır. Anderson'un analizleri genel bir nitelik taşıırken, Bergstrand Çekim Modelinin teknelci rekabet teorileri kapsamında uygulanabilirliğini sorgulamıştır.

Anderson ve Bergstrand'ın öncü çalışmalarının ardından Helpman ve Krugman (1985), Çekim Modelini haklı çıkarmak için ölçeğe göre artan getiri ve farklılaştırılmış

ürün ticaret teorilerini kullanmıştır. Daha yakın zamanda, Deardorff (1995), çekim denkleminin birçok modeli karakterize ettiğini ve standart ticaret teorileri tarafından doğrulanabilirliğini ispatlamıştır. Son olarak, Anderson ve Wincoop (2001), Sabit İkame Esnekliği sistemine dayanan bir operasyonel Çekim Modeli türetmiştir. Bu teorilerdeki farklılıklar, deneysel uygulamaların sonuçlarındaki çeşitli özellikleri ve bazı çeşitlilikleri açıklamaya yardımcı olmaktadır (Martinez-Zarzoso ve Nowak-Lehmann, 2003: 295). Bununla birlikte, literatürde Çekim Modeli denkleminin performansının iyileştirilmesine katkıda bulunan çok sayıda ampirik çalışma vardır. Matyas (1997), Breuss ve Egger (1999) ve Egger (2000), çekim denkleminin ekonometrik özelliklerinin gelişmesine katkı sağlamışlardır (Karagöz & Saray, 2010: 23).

Temel olarak, Çekim Modelinin en basit şekli aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$T_{ij} = A * [(Y_i * Y_j) / d_{ij}]$$

Denklemden i ve j alt indileri farklı ekonomik birimleri (ülke, şehir, bölge vs.) temsil etmektedir. Çalışmamız gereği i ve j alt indileri iki farklı il olarak düşünülürse burada: T_{ij} , i ve j illeri arasındaki toplam ticaret hacmini, A sabit, Y_i ve Y_j illerin ekonomik büyüklüklerini temsil niteliğinde olan gayri safi yurtiçi hasıllarını ve d_{ij} ise iki il arasındaki coğrafi mesafeyi temsil etmektedir. Bu formüle göre, yüksek bir ticaret hacminin, i ve j illerinin ekonomik büyüklüklerinin, düşük bir ticaret hacminin ise iki il arasındaki mesafenin ortak bir ürünü olduğu söylenebilir (Stay ve Kulkarni, 2016: 17).

Modelin basit yapısı, ticari akımları sadece iki değişkenle (gayri safi yurtiçi hasıla ve uzaklık) açıklamaya çalıştığı için basit kalmış ve devam eden dönemlerde yapılan çalışmalar modele yeni değişkenler dahil ederek, modelin ampirik olarak da gelişmesine katkı sağlamıştır. Buna göre, ticari akımları sadece iki değişkenle açıklamaya çalışan çekim denklemi literatürde “Basit Çekim Modeli” diye adlandırılırken, farklı değişkenler dahil edilerek oluşturulan çekim denklemi ise “Genişletilmiş Çekim Modeli” diye adlandırılmaktadır.

Genişletilmiş Çekim Modeli aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Sandalcılar, 2012: 4168):

$$T_{ij} = \beta_0 Y_i^{\beta_1} Y_j^{\beta_2} D_{ij}^{\beta_3} \prod_{m=1}^M (Z_{ij}^M)^{\beta_m} \varepsilon_{ij}$$

Denkleme göre, T_{ij} : i ve j arasındaki ticaret hacmini; β_0 : sabit katsayıyı; β_1 : i ilinin gayri safi yurtiçi hasılasını, β_2 : j ilinin gayri safi yurtiçi hasılasını, β_3 : i ve j illeri

arasındaki coğrafi uzaklığı, β_m : i ve j illeri arasındaki ticareti olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilecek diğer değişkenleri ifade etmektedir.

Literatüre bakıldığında, farklı değişkenler dahil edilerek Çekim Modelinin çeşitlendirildiği birçok çalışma bulunmaktadır. Modele bu tür değişkenlerin dahil edilmesinin ardında, modelin açıklayıcılık gücünün artırılması ve daha geniş çerçevelerde uygulanabilirliğinin test edilmesi yatmaktadır. Aşağıda verilen literatür özeti, çalışmamızın uluslararası çapta olmaması ve genişletilmiş bir çekim denklemi kullanmasından dolayı genel olarak bu kriterlere yakın çalışmalardan oluşmaktadır.

Okubo (2004), Japonya'nın seçili bölgelerindeki pazarların ne tür faktörlerden etkilendiğini ve bölgelerarası ticarete sınır etkisinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla Çekim Modelinden yararlanmıştır. Bu amaca yönelik 1960-1990 yıllarında Japonya'nın seçili bölgelerine ait girdi-çıktıların 5 yıllık verilerini ve bölgeler arası mesafe ile sınır komşuluğu verilerini kullanmıştır. Panel Çekim Modeline yönelik bulgular, GSYH'nin literatüre paralel bir şekilde ticaret üzerinde olumlu, mesafenin ise olumsuz etki bıraktığı yönündedir. Sınır komşuluğunun ise Japonya'nın bölgeleri arasındaki ticarete belirgin bir etkisi yoktur.

Ghemawat vd., (2009), Katalonya'nın genel ticaret dengesinin analizi yapmak ve kilit ticari ortaklarını tespit etmek amacıyla genişletilmiş bir Çekim Modeli kullanmıştır. Analiz için Katalonya'nın 1995-2006 yıllarını kapsayan GSYH, coğrafi mesafe ve diğer bölgelerle olan ikili ticari akımlarına ait veriler kullanılmıştır. Buna ek olarak standart denkleme nüfus, kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla (KBGYH), yüzölçümü ve ticaret ortaklarına yönelik çeşitli kukla değişkenler dahil edilmiştir. Panel rassal etkiler tahmin yöntemi ile yapılan analizin bulgularına göre, Katalonya için bölgelerarası ticaret dış rekabet edebilirlik açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Katalonya, sınır bölgesi ile daha fazla ticaret yapma eğilimindedir.

Firdaus ve Widyasanti (2010) çalışmalarında, Endonezya'nın iller arası ticari akışlarının Çekim Modeli çerçevesinde açıklanabilirliğini test etmeyi amaçlamıştır. Buna yönelik olarak Endonezya'nın 2005 yılına ait iller arası ticaret, GSYH, taşıma maliyetleri, nüfus ve İnsani Gelişme Endeksi (İGE) verileri kullanılarak bir yatay kesit veri analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, İGE, nüfus büyüklüğü ve GSYH'deki artışlar iller arası ticarete pozitif bir etki oluştururken, ulaşım maliyetlerindeki artışlar negatif bir etki oluşturmaktadır.

Anderson vd., (2011), Çekim Modeli aracılığıyla Kanada'nın eyaletleri arasındaki dokuz hizmet kategorisine ait ticaretin önündeki coğrafi engelleri tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaca yönelik 1997-2007 yıllarını kapsayan eyaletler arası hizmet ticareti verileri, coğrafi mesafe verisi ve coğrafi engelleri belirlemeye yönelik ortak sınır, ortak bölge gibi çeşitli kukla değişkenler kullanılarak kapsamlı bir panel

veri seti hazırlanmıştır. Hazırlanan veriler Poisson Pseudo Maximum of Likelihood (PPML) ve sabit etkiler panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, hizmet ticareti maliyetlerinin artmasının eyalet içi, eyaletler arası ve uluslararası ticaret üzerinde doğrudan veya dolaylı olmak üzere olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Jafari vd., (2011), çalışmalarında İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) içinde özel bir grup olan D8 grubu ülkeleri arasındaki ihracat akışını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik 1990-2007 yıllarını kapsayan bir panel veri seti kullanılmıştır. Basit Çekim Modeline döviz kuru, ihracatçı ülke nüfusu, sınır komşuluğu gibi değişkenleri de ekleyerek genişletilmiş bir Çekim Modeli kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre ülkelerin, grup içindeki komşu ülkelere daha fazla ihracat yapmaya odaklanıp aynı zamanda düşük nakliye maliyetleri sağlayacak önlemleri almaları halinde daha iyi bir ticaret hacmine kavuşacakları sonucuna ulaşılmıştır. Döviz kurundaki değer kaybının ise üyeler arasındaki ticaret akışını artıracakı düşünülmektedir.

Li ve Xu (2013), Çin'deki 30 bölgenin 42 sektör açısından ticaretini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla Çekim Modelini kullanmıştır. Çekim Modelinin analizinde 2002 yılı için bölgelerin, iç ticaret, GSYH, coğrafi mesafe verileri ve buna ek olarak hedef sektörün toplam talebinden oluşan bir veri seti kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Çin'in çoğu bölgesi, dış ticaretten daha çok bölgelerarası ticaret yapma eğilimindedir. Ayrıca çoğu bölge Çin'in en büyük ekonomik merkezlerinden ticaret yapmaktadır.

Filatov ve Novikova (2015) çalışmalarında, Rusya'nın bölgeleri arasındaki ticari akımları Çekim Modeli ile analiz etmeyi ve ticari akışlara yönelik istatistiksel verilerin temelini araştırmayı hedeflemiştir. Buna yönelik olarak standart Çekim Modeli değişkenleri ve doğuda bulunan bölgelere yönelik bir kukla değişkenden oluşan yatay kesit verileri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, pazar büyüklüğü ticaret hacmini önemli ölçüde artırırken mesafe artışı önemli ölçüde azaltmaktadır. Ayrıca doğu bölgelerde ticaret daha fazla iken demiryolunun yokluğu da ticari akışları olumsuz etkilemektedir.

Tweedle vd., (2017), Kanada'nın eyalet içi ve eyaletler arası ticaret seviyelerinin karşılaştırmalı bir analizini yapmak için genişletilmiş bir Çekim Modeli kullanmıştır. Buna yönelik, Kanada'nın 2002-2012 dönemini kapsayan eyaletler arası ticaretine ait çeşitli veriler ve endeksler birleştirilerek karmaşık bir panel veri kümesi oluşturulmuştur. Panel veri ve PPML yöntemleri ile yapılan analizlerin sonuçları, seçilen coğrafi birimin büyüklüğüne (ekonomik veya nüfus) duyarlı iken sınır etkileri arasında basit bir doğrusal ilişki yoktur.

Yang vd., (2018), Çekim Modelini kullanarak Çin'in en büyük e-ticaret platformu olan Alibaba'nın e-ticaret verilerine dayanarak, e-ticaretin Çin'in bölgelerine olan etkisini araştırmayı planlamıştır. Buna yönelik olarak Temmuz 2010'dan Haziran 2013'e kadar Çin'de tarım ve giyim ürünlerinin çevrimiçi satışına yönelik aylık veriler ele alınmıştır. Açıklayıcı değişken olarak ise GSYH, coğrafi mesafe verileri ve ürün ayırımını sağlayan bazı kukla değişkenler kullanılmıştır. Panel veri yöntemi ile yapılan analizin bulgularına göre, özellikle menşei illere ait GSYH ticaret hacmini olumlu etkilemektedir. Ancak mesafenin getirdiği ek maliyetler ticareti olumsuz etkilemektedir.

Yaşar ve Korkmaz (2018), Kütahya ilini baz alarak Türkiye'nin iller arası ticaretini etkileyen faktörleri belirlemede Çekim Modelinin başarılı olup olmadığı sorusuna cevap aramıştır. Buna yönelik Kütahya'nın 2013 yılına ait iller arası ticaret, GSYH ve coğrafi mesafe verilerinden oluşan standart çekim denklemi, yatay kesit yöntemi ile analiz edilmiştir. Bulgular ise Çekim Modelinin yapısına paralel bir şekilde gerçekleşmiş ve illerin gayrisafi yurtiçi hasılasının iller arası ticaret üzerinde pozitif, iller arası mesafenin ise negatif bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Yılmaz (2020), Tekirdağ ilinin iller arası ticaretini etkileyen faktörleri belirlemek için Çekim Modeli varsayımlarını incelemiştir. Tekirdağ ilinin 2016-2017 yıllarına ait iller arası ticaret, GSYH ve diğer illere olan uzaklığına yönelik veriler, Çekim Modeli varsayımların çerçevesinde teorik olarak yorumlanmıştır. Yapılan bu kaynak taraması sonucunda, Tekirdağ'ın iller arası ticaretinin yakın mesafedeki illere ve GSYH'si büyük illere odaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çekim Modeline yönelik gerek yukarıda verilen literatür özeti gerekse literatürdeki diğer çalışmalar incelendiğinde bazı temel çıkarımlar yapılabilmektedir:

- Modelin standart değişkenlerine (GSYH ve coğrafi mesafe) yönelik varsayımlar, çalışmalarda genel olarak benzer sonuçlar vermesi açısından tutarlıdır.
- Model, ikili ticareti etkilediği düşünülen diğer değişkenleri de test etmeye açıktır ve bu haliyle literatürde daha çok tercih edilmektedir.
- Model, uluslararası ticaret akışları üzerinde olduğu gibi ulusal ve bölgesel çapta da uygulanabilirlik açısından başarılıdır.

3. Veri Seti ve Değişkenler

Çekim Modeli her ne kadar uluslararası ticaret akımlarını açıklamada daha çok tercih edilen bir model olsa da ulusal çapta, iller arası ticaret akımlarını ölçmek için de oldukça etkili bir modeldir. Bu alandaki literatürün daha kısıtlı olmasının ana sebebi ise uluslararası verilerin daha ulaşılabilir olmasına karşın, ülke içi verilerde bir veri

kısıtının olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin iç ticaret verilerini kullanarak Kastamonu'nun diğer illerle olan ticaretini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda çalışmanın, iç ticarete yönelik sınırlı olan literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmada Kastamonu'nun iç ticaretine yönelik oluşturulan veri seti 2006-2017 yıllarını kapsamaktadır. 2006 yılından önceki ve 2017 yılından sonraki verilerin çalışma kapsamına dahil edilmemesinin sebebi, bahsedilen yıllara ait iller arası ticaret verilerinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Buna göre, çalışmada bağımlı değişken olarak ele alınan iller arası ticaret ve bunu açıklamaya yönelik kullanılan bağımsız değişkenlere ait ek bilgiler tablo 3.1.'de gösterildiği gibidir.

Tablo 3.1. Değişkenlerin tanımı ve kaynakları

Değişken	Tanım	Kaynak
$Ticaret_{ij}$	Kastamonu'nun Türkiye'deki diğer illerle ticaretinin parasal değeri (₺)	T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
$lnTicaret_{ij}$	Kastamonu'nun Türkiye'deki diğer illerle ticaretinin parasal değerinin logaritması (₺). Logaritmik dönüşüme sıfır ticaretin de dahil edilebilmesi için tüm ticaret değerlerine 1₺ eklenmiştir, $ln(Ticaret_{ij}+1)$ şeklindedir.	T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
$lnGSYH_i$	Kastamonu ilinin gayri safi yurtiçi hasılasının logaritması (bin ₺)	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (www.tuik.gov.tr)
$lnGSYH_j$	Kastamonu'nun ticaret yaptığı illerin gayri safi yurtiçi hasılasının logaritması (bin ₺)	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (www.tuik.gov.tr)
$lnMesafe_{ij}$	Kastamonu ve ticaret yaptığı iller arasındaki coğrafi mesafenin (km) logaritması	Karayolları Genel Müdürlüğü (www.kgm.gov.tr)
$lnNüfus_i$	Kastamonu ilinin toplam nüfusunun logaritması	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2000-2020 (www.tuik.gov.tr)
$lnNüfus_j$	Kastamonu'nun ticaret yaptığı illerin toplam nüfusunun logaritması	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2000-2020 (www.tuik.gov.tr)
$Komşu_{ij}$	Ortak sınır kukla değişkeni. Kastamonu'nun il sınırı olduğu iller için 1 diğer iller için 0 değerini alır.	Türkiye Haritası

Tablo 3.1. incelendiğinde hem logaritmik dönüşüme sahip olmayan ($Ticaret_{ij}$) hem de logaritmik dönüşüme sahip ($lnTicaret_{ij}$) olan iki farklı değişkenin bulunmasının sebebi, iller arası ticarete yönelik bir sonraki bölümde açıklanacak olan iki farklı yöntem ile tahmin yapılacak olmasıdır.

4. Metodoloji ve Model

Çekim Modeli kullanılarak yapılan araştırmalarda hangi ekonometrik yöntemin kullanılacağı tartışma konusudur. Mevcut verilere göre yatay kesit, zaman serisi veya panel veri analiz yöntemlerinin her biri kullanılabilir. Buna ek olarak uygulamada oluşabilecek olası bazı metodolojik problemleri çözmeye yönelik geliştirilen bazı alternatif analiz yöntemleri de (Matyas, 1997; Kalirajan, 2008; Bergstrand vd., 2013) kullanılabilir.

Wooldridge'e (2002, 2012) göre ekonometrik analiz yöntemlerinin birbirlerine göre bazı avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Ancak araştırmacılar ikili ticaretin Çekim Modelini tahmin etmede en etkin yöntemin panel veri yöntemi olduğunu ve panel veri yönteminin diğer tahmincilerin eksik yönlerini gidermede başarılı olduğunu düşünmektedir (Egger, 2002: 4; Rahman, 2003: 13; Anderson ve Wincoop, 2004: 33; Rault vd., 2007: 3). Ayrıca Çekim Modelini ele almada panel veri tahmincisinin yatay kesit ve zaman serisi tahmincilerine göre daha kesin sonuçlar verdiği de düşünülmektedir. Bunun da en büyük sebebi, açıklanmak istenen ikili ticari akımlarını tahmin etmek için tek bir yılın bazen yeterli olamayışındır.

Çalışmamızda, 12 yıllık bir zaman boyutu ele alınmakta ve öneriler ışığında panel veri analiz yöntemi kullanılmaktadır. Panel veri tahmincilerinden ise, rassal etkiler tahmincisinin çalışmamız açısından daha tutarlı ve etkin olduğu düşünülmektedir. Bu düşüncenin ardında yatan en temel etken ise, veri setimizde zamana göre değişmeyen değişkenler bulunması ve rassal etkiler tahmincisinin bu tür değişkenleri de analize dahil edebilmesidir. Ancak bu düşüncenin sağlamaştırılması ve kesin bir karar verilebilmesi için Hausman testi yapılmasında fayda vardır. Buna göre Tablo 4.1. Hausman testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.1. Hausman testi sonuçları

Test İstatistiği (Olasılık Değeri)	H ₀ : Rassal etkiler modeli uygundur
6.50 (0.1649)	H ₀ hipotezi KABUL

Hausman testine göre eğer olasılık değeri 0.05'ten küçük ise, H₀ hipotezi reddedilmekte ve sabit etkiler tahmincisi geçerli olmaktadır (Torres-Reyna, 2007: 29). Ancak test sonuçlarına göre olasılık değerinin 0.05'ten büyük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H₀ hipotezi kabul edilmekte ve rassal etkiler tahmincisi geçerli olmaktadır.

Ekonometrik yöntemlere yönelik yapılan önerilerin dışında araştırmacılar, Çekim Modelini tahmin etmenin standart prosedürünün ise modeldeki tüm değişkenlerin doğal logaritmalarını alarak log-lineer bir eşitlik oluşturmak olduğunu düşünmektedir (Ramos ve Surinach, 2016: 7; Demiroğlu, 2019: 895). Buna göre, Kastamonu'nun iller arası ticaretinin, panel rassal etkiler tahmincisi çerçevesindeki analizini ortaya koyan log-lineer Çekim Modeli aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} \ln Ticaret_{ij} = & \beta_0 + \beta_1 \ln GSYH_i + \beta_2 \ln GSYH_j + \beta_3 \ln Mesafe_{ij} + \beta_4 Komşu_{ij} \\ & + \beta_5 \ln Nüfus_i + \beta_6 \ln Nüfus_j + \varepsilon_{ij} \end{aligned} \quad (1)$$

Model 1, Kastamonu ilinin Türkiye'deki diğer illerle olan ticaretinin, seçilen açıklayıcı değişkenlerden etkilenip etkilenmediğini, etkilendiği takdirde hangi yönde etkilendiğini test etmeyi amaçlamaktadır. Modelde, öneriler ışığında tüm değişkenlerin (*Komşu_{ij}* kukla değişkeni hariç) doğal logaritması alınmıştır. Modelde β_0 sabit katsayıyı, ε_{ij} ise hata terimini temsil etmektedir. Kullanılan değişkenler ise tablo 3.1.'de tanımlandığı gibidir.

Çekim Modeli teorisine ve literatürdeki çalışmalardan elde edilen bulgulara dayanarak model 1'de yer alan regresyon katsayılarının beklenen işaretleri $\beta_1, \beta_2 > 0$ ve $\beta_3 < 0$ şeklindedir. Standart denkleme dahil edilen sınır komşuluğu kukla değişkeninin de $\beta_4 > 0$ çıkması beklenmektedir. Nüfus değişkenlerinin katsayı işaretine yönelik ise yapılan çalışmalarda ortak bir fikir birliği bulunmamaktadır (Greene, 2013: 10; Yang ve Martinez-Zarzoso, 2014: 143; Demir, 2019: 120). Dolayısıyla bu değişkenlerin beklenen işaretine yönelik bir tahmin yapılamamaktadır.

Panel veri yönteminin, çift taraflı ticaret akımlarını etkileyen faktörleri belirlemede kolay ve etkili bir model olduğu bilinse de bazı önemli eksikleri bulunmaktadır. Bunlardan biri, log-lineer bir formda tahmin edilen bir modelde, değişen varyans problemi olması durumunda EKK (En Küçük Kareler) tahmin edicisinin bazen etkisiz olabilmesidir (Tenreyro, 2007: 487; Westerlund ve Wilhelmsson, 2011: 8). Bir diğer önemli eksiği ise, log-lineer forma dönüştürülmüş bir modelde sıfır ticaret akışlarını tahmin edememesidir (Burger vd., 2009: 171). Veri setimizde Kastamonu ve bazı iller arasında sıfır değerinde ticaret akımları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla değişken logaritmik forma dönüştürüldüğünde, sıfırın logaritması tanımlı olmadığı için sıfır ticaret akımına sahip olan kısımlar veri setinin dışında bırakılmaktadır. Bu da çalışmamız açısından üzerinde durulması gereken ciddi bir sorundur.

Literatürde sıfır ticaret sorunu yaygın bir sorun olmakla birlikte, yapılan ampirik araştırmalarda bu soruna yönelik farklı çözümler önerilmektedir. Önerilen yaygın

çözümlerden bazıları şu şekildedir (Helpman vd., 2008: 14-15; Martin ve Pham, 2008: 9-10; Nhuong vd., 2012: 128-129):

- Sıfır ticaretin olduğu kısımların veri setinin dışında bırakılması
- Ticaret akışlarına pozitif ve küçük bir sayı ekledikten sonra logaritmik dönüşümün yapılması
- Sıfır ticaret sorununa yönelik geliştirilen farklı analiz yöntemlerinin kullanılması

Yapılan birinci öneri, veri setinden önemli bilgilerin de çıkarılması anlamına geldiği için literatürde nadiren kullanılmaktadır. Bu yüzden çalışmamızda tercih edilmemiştir. İkinci öneri ise panel rassal etkiler tahmincisinde (model 1) kullanılmış ve logaritmik dönüşümün yapılabilmesi için ticaret verilerine 1 TL eklenmiştir. Bu öneri literatürde yaygın bir şekilde kullanılsa da teorik bir temeli bulunmamaktadır. Üçüncü öneriye yönelik ise literatürdeki çok sayıda çalışmada (Tobin, 1958; Heckman, 1979; Bikker, 1982; Frankel, 1997) farklı yöntemsel çözümler sunulmuştur. Ancak belki de bugüne kadar en çok ilgiyi gören çözüm, Santos Silva ve Tenreyro (2006) tarafından sunulmuştur. Santos Silva ve Tenreyro (2006) bu probleme yönelik ekonometrik bir çözüm olarak, Poisson ailesi regresyonlarını ikili ticaret analizine uygulayan Poisson Pseudo Maximum Likelihood (PPML) tahmincisini önermiştir. Onlara göre, PPML tahmincisi hem değişen varyansın hem de sıfır ticaretin meydana getirdiği problemleri çözmektedir.

Çalışmamızda ikinci öneriye ek olarak, hem bu öneri ile yapılan analiz bulgularını karşılaştırmak hem de konuyu ekonometrik bir yöntem ile ele almak için üçüncü bir yöntem olan PPML analiz yöntemi de kullanılmıştır. PPML yöntemi, Çekim Modelini doğrudan çarpımsal biçiminden tahmin etmekte ve modelin doğrusallaştırma ihtiyacını ortadan kaldırdığı için sıfır ticaret gözlemleriyle ilgili sorunu çözmektedir. Bir başka ifadeyle bu analiz yönteminde bağımlı değişken logaritmik forma sahip $\ln(Ticaret_{ij})$ değil yalnızca $Ticaret_{ij}$ 'dir. Ancak açıklayıcı değişkenler, yine de logaritmik formda olabilmekte ve esneklik olarak yorumlanabilmektedir (Westerlund ve Wilhelmsson, 2011: 5; Raihan, 2016: 6). Buna göre PPML yöntemi ile tahmin edilen Genişletilmiş Çekim Modelinin üstel formdaki gösterimi şu şekildedir:

$$Ticaret_{ij} = \exp(\beta_0 + \beta_1 \ln GSYH_i + \beta_2 \ln GSYH_j + \beta_3 \ln Mesafe_{ij} + \beta_4 Komşu_{ij} + \beta_5 \ln Nüfus_i + \beta_6 \ln Nüfus_j) + \varepsilon_{ij} \quad (2)$$

Model 2, açıklayıcı değişkenlerin Kastamonu'nun iç ticaretine etkisini ve bunun yanında sıfır ticareti ele alma konusunda, 1 numaralı modelden daha tutarlı tahminler üretip üretmeyeceğini test etmeyi amaçlamaktadır. Model 2'de \exp üstel fonksiyonu (exponent) ifade etmekte olup bağımlı değişken ve kukla değişken hariç tüm değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır. Regresyon katsayılarının beklenen

işaretleri konusundaki tahminler ise model 1 ile aynıdır. Ayrıca çalışmada yapılan analizlerde Stata-16 paket programından yararlanılmıştır.

5. Ampirik Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmada iller arası ticarete uyarlanan Çekim Modelinin, iç ticaretin belirleyicilerini ölçmede güçlü bir model olduğu kanısına varılmıştır. Analiz sonuçları değişkenlerin beklenen katsayılarına paralel sonuçlar vermiş olup, model 1 ve model 2'ye ait tahmin sonuçları Tablo 5.1.'deki gibidir.

Tablo 5.1. Genişletilmiş Çekim Modelinin farklı yöntemlere yönelik tahmin sonuçları

Panel Rassal Etkiler (Model 1)				
Değişkenler	Katsayı	(Standart Hata)	z-istatistiği	[prob.]
lnGSYH _i	3,227***	(0,6195)	5,21	[0,000]
lnGSYH _j	1,996***	(0,6027)	3,31	[0,001]
lnMesafe _{ij}	-3,245***	(0,3781)	-8,58	[0,000]
Komşu _{ij}	2,344***	(0,6476)	3,62	[0,000]
lnNüfus _i	-0,401	(0,7446)	1,24	[0,590]
lnNüfus _j	0,832	(0,6690)	3,62	[0,213]
Constant	-54,819***	(6,7254)	-8,15	[0,000]
F-Wald	482,66***			
R ²	0,57			
N	1920			
PPML (Model 2)				
lnGSYH _i	0,717***	(0,1842)	3,89	[0,000]
lnGSYH _j	0,844***	(0,2100)	4,02	[0,000]
lnMesafe _{ij}	-0,981***	(0,0884)	-11,10	[0,000]
Komşu _{ij}	1,453***	(0,1736)	8,37	[0,000]
lnNüfus _i	0,732**	(0,2306)	3,17	[0,002]
lnNüfus _j	0,357	(0,2599)	1,37	[0,169]
Constant	-17,459***	(0,9954)	-17,54	[0,000]
F-Wald	6330,22***			
R ²	0,91			
N	1920			

Not: ***, ** ve * işaretleri sırasıyla $p < 0,001$, $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeylerini ifade etmek için kullanılmıştır.

Tahmin sonuçlarına yönelik yorumlamalara geçmeden önce panel rassal etkiler tahmincisi için belirtilmesi gereken birkaç unsur vardır. Çünkü panel veri yönteminde analizin geçerliliği için yapılması gereken bazı ön testler bulunmaktadır. Torres-Reyna'ya (2007) göre, panel veri modelleri için yapılması gereken temel ön testler testler: değişen varyans testi, otokorelasyon testi ve yatay kesit bağımlılığı testidir.

Ancak Baltagi'ya (2005) göre, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı testleri yalnızca uzun zaman serilerine sahip (20-30 yıldan fazla) makro panellerde bir sorundur. Dolayısıyla çalışmamızda mikro bir panel veriye sahip olunmasından dolayı bu testler daha az sorun teşkil etmektedir. Bu yüzden yalnızca değişen varyans testi (Wald Testi) uygulanmış olup, test sonuçları tablo 5.2.'deki gibidir.

Tablo 5.2. Değişen varyans testi sonuçları

Test İstatistiği (Olasılık Değeri)	H_0 : Sabit varyans (Homoscedasticity)
1.19e+04 (0.0000)	H_0 hipotezi RED

Tablo 5.2.'de yer alan Wald istatistik değeri H_0 hipotezinin reddedildiğini yani modelde değişen varyans sorununun olduğunu işaret etmektedir. Bu yüzden model robust (değişen varyansa dirençli standart hatalar) şeklinde tahmin edilerek tablo 5.1.'e dahil edilmiştir.

Tablo 5.1.'de model 1 ve model 2 kullanılarak yapılan analizin sonuçlarına bakıldığında, tahmin yöntemlerinin Çekim Modeli değişkenlerine ait çıktıları hem etki büyüklüğü hem de anlamlılık düzeyi açısından etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte iki tahmin yöntemi arasında bazı benzerlikler göze çarpsa da önemli farkların olduğu da aşikardır. Tahmin yöntemleri benzerlikler açısından karşılaştırıldığında şu benzerlikler göze çarpmaktadır:

- İki tahmin yönteminde de regresyon katsayılarının beklenen işaretlerine yönelik tahminler tutarlıdır.
- Basit Çekim Modeli değişkenleri ve modele sonradan dahil edilen kukla değişken her iki tahmin yönteminde de benzer düzeyde ($p < 0,001$) anlamlıdır.
- F-Wald istatistik değerleri incelendiğinde, iki model de bütün olarak anlamlıdır.

Tahmin yöntemleri farklılıklar açısından karşılaştırıldığında şu farklılıklar göze çarpmaktadır:

- Katsayı değerlerine yönelik tahminler PPML tahmincisinde, rassal etkiler tahmincisine göre daha küçüktür.
- PPML tahmincisi, $\ln Nüfus_i$ değişkenine hem anlamlılık kazandırması hem de işaret yönünü farklı tahmin etmesi yönünden diğer yöntemden ayrılmaktadır.
- PPML tahmincisi, bağımlı değişkendeki değişimleri açıklama gücü (R^2 : 0,91) açısından değişkenlere daha iyi uyum sağlamaktadır.

Yukarıda yapılan karşılaştırmalardan yola çıkarak Çekim Modelinin analizinde geleneksel tahmin yöntemlerinin bazen sapmalı sonuçlar vererek yanıltıcı çıkarımlar yapılmasına yol açtığını söylemek mümkündür. Santos Silva ve Tenreyro (2006), bu sapmaların Jensen eşitsizliğinin $E(\ln y) \neq \ln E(y)$ ihlalinden kaynaklandığını ve Çekim Modelini doğrusal logaritmik formda tahmin etmenin bu tür sapmalara yol açabildiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla PPML yönteminin hem bu tür durumlarda daha üstün bir yöntem olduğunun literatürde kabul görmesi, hem de sıfır ticaretin ve değişen varyansın yol açtığı sorunları çözmesi gibi avantajlarından dolayı çalışmamız açısından daha uygun bir yöntem olduğu düşünülmektedir.

Açıklamalardan yola çıkarak, model 2'ye ait PPML yönteminin tahmin yorumları şu şekildedir:

Gayri safi yurtiçi hasılanın artması ihracatçı ilin üretim kapasitesinin ve ürün çeşitliliğinin artmasına olanak tanırken, ithalatçı il için ise o ilin harcama kapasitesini artırmakta ve daha fazla ticaret yapma imkanına olanak tanımaktadır (Tatlıcı & Kızıltan, 2011: 295). Bunun kanıtı da ilgili değişkenlerin katsayısında açıkça gözükmektedir. Dolayısıyla tablo 5.1.'den de anlaşılacağı gibi Kastamonu ilinin gayri safi yurtiçi hasılasındaki ($\ln GSYH_i$) %1'lik artış, Kastamonu'nun ticaret hacmi üzerinde %0,7'lik bir artışa neden olmaktadır. Aynı şekilde Kastamonu'nun ticaret yaptığı illerin gayri safi yurtiçi hasılasındaki ($\ln GSYH_j$) %1'lik artış da yine mevcut ticaret hacmi üzerinde %0,8'lik bir artışa neden olmaktadır. Elde edilen bulgular beklenildiği gibi anlamlı ($p < 0,001$ düzeyinde) ve literatürdeki yaygın bulgulara (Silva ve Nelson, 2012; Gomez-Herrera, 2013; Stay ve Kulkarni, 2016; Timsina ve Culas, 2020) paraleldir.

Kastamonu ile ticaret yaptığı iller arasındaki coğrafi uzaklığı temsil eden $\ln Mesafe_{ij}$ değişkeninin katsayısı negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,001$ düzeyinde) bulunmuştur. Katsayı değerine göre, Kastamonu ile ticareti yapılan iller arasındaki mesafenin %1 artması, Kastamonu'nun ticaret hacmi üzerinde %0,9'luk bir azalışa işaret etmektedir. Mesafe faktörünün artması taşıma maliyetlerini, eş zamanlılık maliyetlerini, iletişim maliyetlerini ve işlem maliyetlerini artırdığı için ticaret akımlarını olumsuz etkileyebilmektedir (Head, 2003: 6-8). Elde edilen bulgu, Tinbergen'in Basit Çekim Modeli varsayımlarına ve literatürdeki çalışmalara (Melitz, 2007; Ata, 2012; Demir ve Utkulu, 2018.) paraleldir.

Modele Genişletilmiş Çekim Modeli kapsamında sonradan dahil edilen $Komşu_{ij}$ kukla değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,001$ düzeyinde) ve beklenildiği gibi pozitif işaretli çıktığı görülmektedir. Bu da Türkiye'de iç ticarete illerin birbirine sınırının olmasının ikili ticarete bir artış meydana getirdiği sonucunu vermektedir. Tahmin sonucuna göre, Kastamonu sınır komşusu olduğu illerle %1,4 daha fazla ticaret yapma eğilimindedir. Literatürde ülkelerin veya illerin birbirlerine

ortak sınırı bulunmasının, ticareti artırıcı bir etki oluşturduğuna yönelik kanıt sunan çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Egger, 2002; Baier ve Bergstrand, 2007; Agnosteva vd., 2014). Elde edilen bulgu bu kanıtlara paralel seyir izlemiştir.

Modele açıklayıcılık gücünü artırmak amacıyla dahil edilen $\ln Nüfus_i$ değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,01$ düzeyinde) ve pozitif işaretli tahmin edilirken $\ln Nüfus_j$ değişkeni anlamsız tahmin edilmiştir. Buna göre Kastamonu ilinin toplam nüfusunda meydana gelen %1'lik artış, Kastamonu'nun iç ticaret hacmini %0,7 artırmaktadır. Diğer illerin nüfusunda meydana gelen bir artışın ise ikili ticaret üzerinde belirgin bir etkisi yoktur. Toplam nüfusta meydana gelen bir artış pazar büyüklüğünde, kaynak tahsisinde, talep-arz seviyelerinde bazı ekonomik değişmeler meydana getirme yoluyla ticaret üzerinde farklı etkiler bırakabilmektedir. Nitekim nüfusun ticaret üzerinde hem pozitif hem de negatif etki bıraktığı çalışmalar görmek mümkündür (Matyas, 1997; Martínez-Zarzoso ve Nowak-Lehmann, 2003; Firdaus ve Widyasanti, 2010).

Kastamonu'nun iller arası ticaretini, veri girişinin en son sağlandığı 2017 yılı için bir değerlendirmeye tabii tutmak gerekirse bazı önemli noktalar dikkat çekmektedir. Çekim Modeli varsayımları kapsamında mesafenin arttıkça ticaret hacminin azalması kaçınılmazdır. Ancak Kastamonu için bu varsayıma ters düşen bazı iller de göze çarpmaktadır. Örneğin İstanbul, İzmir, Bursa, Denizli, Kayseri, Kocaeli gibi iller Kastamonu'nun yoğun bir şekilde ticaret yaptığı illerin bazılarıdır. Bu iller nispeten mesafe farkının uzak olduğu iller olmasına karşın, Kastamonu'nun komşu illerine nazaran daha çok ticaret toplamına sahiptir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017). Ancak bu durum aslında beklentilere ters bir durum değildir. Çünkü Çekim Modelinin bir başka varsayımı, gayri safi yurtiçi hasılanın arttıkça ticaret hacminin de artacağını söylemektedir. Söz konusu illerin, diğer illere nazaran ortalamasının üzerinde bir gayri safi yurtiçi hasılaya sahip olduğu görülmektedir. Bu da bu illerle olan mevcut ticaret hacmi büyüklüğünü açıklar niteliktedir. İstanbul ilini örnek göstermek gerekirse, Kastamonu'nun 2017 yılındaki toplam iç ticaret hacmi 8.533.308.441 ₺ iken, bunun 3.630.443.743 ₺'sini yani yaklaşık %42'sini tek başına İstanbul ili oluşturmaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017).

Kastamonu'nun sınır komşusu olan Çankırı, Çorum, Sinop, Bartın, Karabük illerine bakıldığında gayri safi yurtiçi hasıllarının bazı illerden küçük olmasına rağmen o illerden daha fazla ticaret hacmi toplamına sahip olduğu görülmektedir. Karabük üzerinden örnek vermek gerekirse, gayri safi yurtiçi hasılası 7.462.251 ₺ olan Karabük ili ile Kastamonu arasındaki toplam ticaret 262.034.477 ₺ iken, gayri safi yurtiçi hasılası 90.123.458 ₺ olan Antalya ili ile Kastamonu arasındaki toplam ticaret yalnızca 36.957.505 ₺ olarak gerçekleşmiştir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017). Bu durum komşuluk faktörü ve mesafe faktörünün önemini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. İkili arasındaki ticaretin bu denli değişmesinin arkasında elbette

ki başka faktörler de bulunmaktadır. Ancak komşuluk ve coğrafi mesafe gibi faktörler de bu faktörlerin başında gelmektedir.

Kastamonu'nun en az ticaret yaptığı illere bakıldığında ise Bingöl, Gümüşhane, Bitlis, Hakkâri, Muş, Tunceli, Bayburt, Şırnak, Ağrı ve Siirt gibi iller en başta gelmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017). Bu da bize yine gayri safi yurtiçi hasılanın az olmasının önemini vermekle birlikte, mesafenin ve fiziki şartların da yine ticaret üzerinde oldukça etkili bir faktör olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır. Bilinmektedir ki, Türkiye'nin özellikle doğu kısımları daha düşük gelişmişlik seviyelerine sahiptir. Düşük olan gelişmişlik düzeylerindeki bu iller milli hasıladan daha az pay almakta, bu da bu illerin harcama ve üretim kapasitelerinin düşük kalmasına neden olmaktadır. Gayri safi yurtiçi hasılanın azalması kişilerin ellerinde daha az miktarda harcama gücü bulundurmasını sağlamakta ve dolayısıyla piyasadaki talebin de düşmesine olanak sağlamaktadır. Talebin düşmesi demek ise arz ve talep dengesi dolayısıyla arzın da düşmesi anlamına geldiğinden aynı zamanda üretim miktarının da azalacağına bir işaretçisidir. Üretim hacmini daraltan firmaların bünyesinde marjinal verimliliği düşen işçiler olacağından bu firmalar, bünyesindeki gizli işsiz statüsündeki çalışanları işten çıkarmak zorunda kalacak ve bu da bir takım insanın işsiz kalmasına ve ülkedeki işsizlik seviyesinin daha da artmasına yol açacaktır.

Kısaca belirtmek gerekir ki, gelişme seviyesindeki farklılıklar cazibe merkezi durumunda olan illerin/bölgelerin daha fazla gelişmesine olanak tanırken düşük gelişme seviyesindeki illerin/bölgelerin önlem alınmaması halinde daha da kötüye gitmesine sebep olabilmektedir. Dahası, gelişmenin yoğunlaştığı bölgelere olan emek, sermaye transferi ve göçler de artma eğilimine girmektedir. Buna dayanarak bölgesel kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının en aza indirilmesinde önemli faktörlerden birinin de üretim kapasitesini genişletmek ve yatırımları çekebilme olduğunu söylemek mümkündür. Bunun sağlanabilmesi için de yerel halk ve yerel yönetime büyük görev düşmektedir. Ama en önemli unsurlardan biri, bölgesel kalkınmanın öneminin kavratılması ve bölgesel kalkınmanın iyileştirilmesi halinde kazanılabilecek değer ve olguların öğretilmesidir. Çünkü bölgesel kalkınma bir şehrin ticaretinde de belirleyici rol oynamaktadır. Yukarıda anlatıldığı gibi ve daha birçok şekilde bölgesel gelişme farklılıkları dolaylı olarak üretim veya harcama kapasitesinin düşmesine yol açabilmektedir. İçerde üretilmeyen mal veya hizmet de ihtiyaç dahilinde dışarıdan temin edildiği için, bu da o şehrin iç veya dış alım-satımının ağırlık merkezini değiştiren bir olgu olabilmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Tarihsel süreçte kalkınma kavramının farklı dönemlerde farklı anlamlara geldiğini görmek mümkün olmakla birlikte, kavramın ortaya çıkışından beri

değişmeyen tek şey kalkınma için üretim artışının, üretim kapasitesi artışının ve milli gelir artışının her zaman gerekli olduğudur. Ekonomik göstergelerin yanı sıra, içerisinde bulunan dönemin şartlarına göre kalkınma anlayışı ve dolayısıyla kalkınma politikaları da tarihsel süreçler içerisinde değişime uğramıştır. Günümüzde kalkınma, bölgesel dengesizliklerin de küresel bir sorun haline gelmesi ile birlikte bölgesel düzeyden başlayan bir mekanizma haline gelmiştir. Bölgesel gelişme farklılıkları yetersiz kaynak dağılımı ve etkin kullanılmaması, coğrafi koşullar, etkinliği düşük olan yatırımlar ve dağınık kentleşme gibi birçok nedenden ötürü ortaya çıkabilmektedir. Diğer yandan ticaretin kalkınmanın lokomotifini olarak görüldüğü günümüzde, ticarete yönelik göstergeler de kalkınma için hayati önem arz etmektedir.

Günümüze kadar Türkiye ekonomisinde yaşanan değişimler ve meydana gelen çalkantılar, şehirleri ekonomik ve sosyal açıdan etkilemiştir. Tarihsel süreç boyunca Türkiye’de üretim ve ticaret gibi ekonomik faaliyetlerin belirli illerde yoğunlaştığı görülmektedir. Farklılaşma da bazı illeri uluslararası piyasada daha etkin rol oynar hale getirirken bazı illeri de ulusal çapta daha etkin rol oynar hale getirmiştir. Bu alandaki literatür incelendiğinde illerin dış ticaret performansları açısından birçok çalışma yer almakta ancak illerin ulusal piyasadaki etkinliğini araştıran çok fazla çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışma Türkiye’nin iç ticaret hacminin, illere göre değişiminin ardındaki nedenleri açıklamayı hedeflemektedir. Amaca yönelik olarak, ikili ticari akımları açıklamada son dönemlerde sıkça tercih edilen bir model olan, Çekim Modeli kullanılmıştır. Ele alınan Kastamonu’nun iller arası ticaretini etkileyen faktörleri belirlemek için çalışmamızda, iki farklı model kurulmuş ve modeller hem panel rassal etkiler tahmincisi (model 1) hem de PPML tahmincisi (model 2) ile test edilmiştir. İki farklı tahmin yönteminin kullanılmasındaki ana amaç, bağımlı değişkende sıfır ticarete söz konusu illerin yer alması ve literatürde bu soruna yönelik farklı önerilerin sunulmasıdır. Yapılan analizler sonucu, açıklanan bazı metodolojik avantajlarından dolayı PPML tahmincisi çalışmamız açısından daha etkin bulunmuş ve analizde öncelikli olarak tercih edilmiştir.

Analizlerden elde edilen bulgulara göre, Çekim Modelinin iç ticarete yönelik analizlerde geçerli bir model olduğu anlaşılmıştır. Basit Çekim Modeli değişkenleri Kastamonu için literatürde daha önce yapılan çalışmalarla benzer ve istatistiki açıdan anlamlı sonuçlar vermiştir. Buna göre hem Kastamonu ilinin hem de diğer illerin gayri safi yurtiçi hasılasında meydana gelen bir artışın ikili ticaret hacimleri arasında da bir artış meydana getirdiği görülmüştür. Aynı zamanda Kastamonu ve diğer iller arasındaki coğrafi mesafenin arttığında ise ikili ticaret hacminin azaldığı görülmüştür. Standart denkleme dahil edilen komşuluk kukla değişkeninin ise iller arası ticarete olumlu ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Buna göre Kastamonu, diğer illere kıyasla kendi sınır komşuluğu bulunan illerle daha fazla ticaret yapma

eğilimindedir. Standart denkleme dahil edilen nüfus değişkeninin ise kısmen ticaret üzerinde etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Kastamonu'nun toplam nüfusunda meydana gelen bir artış, ticaret hacmini artırmakta iken diğer illerin nüfusunda meydana gelen bir artış ticaret hacmine belirgin bir şekilde etki etmemektedir.

Analiz sonuçlarına göre Kastamonu ilinin bölgesel bazda gelişiminin hızlanması için alım satım gücünün artırılması gerekmektedir. Çünkü gayri safi yurtiçi hasılanın artmasıyla birlikte genişleyen üretim, tüketim ve harcama kapasitesinin ticaret üzerinde olumlu etkiler doğurduğu açıktır. Bu konuda yapılabilecek en önemli şey devlet desteklerinden ve teşebbüslerinden yararlanılıp girişimcilik ruhunu bir ileri seviyeye taşımakta yatmaktadır. Bu yüzden bölgeye yatırımları çekmek adına nitelikli projeler yazmak oldukça önemlidir. Bunun için üniversiteler ile iş birlikleri yoluyla bölgesel kalkınmanın teorik ve bilimsel altyapısının hazırlanması da etkili bir plan ve proje oluşturma yolunda faydalı olacağı düşünülmektedir. Kısacası, kalkınma yönlü politikalar yapılmalı ve kalkınmanın önündeki engeller kaldırılmalıdır. Devlet kalkınmayı sağlayacak tüm konularda gerekli altyapıyı tamamlamalı ve hem devlet hem de yerel hükümet halkı üretime teşvik etmelidir. Temel hedef sürekli hazır tüketim geleneğine alışmak değil hem mal-hizmet hem de bilgi üretim geleneğini kazanmak olmalıdır. Ayrıca üretim süreçlerinde ve pazarlanmasında teknolojinin etkin kullanımı da oldukça önemlidir. Bu noktada, dünya çapında kullanımı oldukça artan e-ticaret üzerinde bir uzmanlaşma da mevcut duruma katkı sağlayabilir.

Doğrudan ekonomik göstergeler dışında mesafenin beraberinde getirdiği ek maliyetlerin de ticaret üzerinde olumsuz bir etki doğurduğu açıktır. Bu yüzden devlet, taşıma konusunda maliyetleri azaltmaya yönelik her türlü önlemi almalıdır. Bunun için ise ulaşımı hızlandıracak kilit noktalara bazı tünellerin, köprülerin açılması, ülke çapında demiryolu hatlarının genişletilmesi ve limana bağlantı yollarının geliştirilmesi gibi önlemler alınabilir. Benzer şekilde sınır komşusu olunan illere yönelik çeşitli bağlantı noktalarının ve ulaşımın iyileştirilmesi, sürekli iletişim halinde kalınarak çeşitli ekonomik iş birliklerinin ve organizasyonların artırılması gibi durumlar da bu illerle olan karşılıklı ticaret akımlarını artırabilir ve bölgenin cazibe merkezi haline gelmesi yolunda katkı sağlayabilir. Son olarak, Kastamonu'nun toplam nüfusundaki artışın ticaret üzerindeki pozitif etkisinden yola çıkarak, Kastamonu'nun bir yandan gelirini artırırken diğer yandan ise nitelikli nüfusunu artırıcı politikalara yönelmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

AGNOSTEVA, D. E., ANDERSON, J. E., & YOTOV, Y. V. (2014). Intra-national trade costs: Measurement and aggregation. *NBER Working Paper*, 19872.

- AKYAR, F. K. (2015). Kalkınma dinamiklerinde meydana gelen değişim: Bölgesel kalkınmada ekzojen kalkınmadan endojen kalkınmaya geçiş. Karakuyu, M., Keçeli, A., ve Çelikoğlu, Ş. (Editörler). İçinde, *Kent Çalışmalar II (233-249)*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- ANDERSON, J. E. (1979). A theoretical foundation for the gravity equation. *American Economic Review*, 69(1), 106-116.
- ANDERSON, J. E. (2011). The gravity model. *Annual Review of Economics*, 3(1), 133-160
- ANDERSON J. E., & VAN WINCOOP, E. (2001). Gravity with gravitas: a solution to the border puzzle. *NBER Working Paper*, 8079.
- ANDERSON, J. E., & VAN WINCOOP, E. (2004). Trade costs. *Journal of Economic literature*, 42(3), 691-751.
- ANDERSON, J. E., MILOT, C. A., & YOTOV, Y. V. (2011). The incidence of geography on Canada's services trade. *NBER Working Paper*, 17630.
- ANSELL, C. (2000). The networked polity: Regional development in Western Europe. *Governance*, 13(2), 279-291.
- ASLAN N. & YÖRÜK, D. (2008). Teori ve uygulamada dış ticaret hadleri ve kalkınma ilişkisi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27(2), 33-69.
- AŞGIN, S. (2007). Dünyada bölgelerarası gelişmişlik farklarını giderme çabaları ve Türkiye tecrübesi. *Türk İdare Dergisi*, 29-54.
- ATA, S. (2012). Türkiye'nin ihracat potansiyeli: Çekim Modeli çerçevesinde bir inceleme. *International Conference on Eurasian Economies*, 11-13.
- BACCHETTA, M., BEVERELLI, C., CADOT, O., FUGAZZA, M., GREYER, J. M., HELBLE, M., ... & PIERMARTINI, R. (2012). *A practical guide to trade policy analysis*. Geneva, CH: World Trade Organization.
- BAIER, S. L., & BERGSTRAND, J. H. (2007). Do free trade agreements actually increase members' international trade?. *Journal of international Economics*, 71(1), 72- 95.
- BALTAGI, B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data 3rd edition*. John Wiley & Sons Inc, New York.

- BERGSTRAND, J. H. (1985). The gravity equation in international trade: some microeconomic foundations and empirical evidence. *The Review of Economics and Statistics*, 67(3), 474-481.
- BERGSTRAND, J. H. (1989). The generalized gravity equation, monopolistic competition, and the factor-proportions theory in international trade. *The Review of Economics and Statistics* 71(1): 143-153.
- BERGSTRAND, J. H., EGGER, P., & LARCH, M. (2013). Gravity Redux: Estimation of gravity-equation coefficients, elasticities of substitution, and general equilibrium comparative statics under asymmetric bilateral trade costs. *Journal of International Economics*, 89(1), 110–121.
- BEYOĞLU, D. & ALPAYDIN, U. A. R. (2010). *Yeni bölgesel kalkınma stratejilerinde sınır ticaretinin yeri*, 1. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi, Kilis.
- BIKKER, J. A. (1982). *Vraag-Aanbodmodellen voor stelsels van geografisch gespreide markten. Toegepast op de internationale handel en op ziekenhuisopnamen in Noord Nederland*, Amsterdam: VU Boekhandel/Uitgeverij.
- BIKKER, J. A. (1987). An international trade flow model with substitution: an extension of the Gravity Model. *Kyklos*, 40(3), 315-337.
- BREUSS, F., & EGGER, P. (1999). How reliable are estimations of eastwest trade potentials based on cross-section gravity analyses?. *Empirica*, 26(2), 81-95.
- BURGER, M., VAN OORT, F., & LINDERS, G. J. (2009). On the specification of the gravity model of trade: Zeros, excess zeros and zero-inflated estimation. *Spatial Economic Analysis*, 4(2), 167–190.
- ÇAKMAK, H. K. (2003). Kalkınma iktisadi literatüründe gelişme kavramının evrimi, Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 21(2), 49-68.
- ÇELİK, M. Y. (2012). Boyutları ve farklı algılarıyla küreselleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 57-74.
- DEARDORFF, A. V. (1995). Determinants of bilateral trade: does gravity work in a neo-classic world?. *NBER Working Paper*, 5377.
- DEMİR, M. A., & UTKULU, U. (2018). Uluslararası enerji fiyatlarının dünya ticareti üzerine etkisi: Panel Çekim Modeli bulguları. In *Proceedings of 4th SCF*

International Conference on Economics and Social Impacts of Globalization and Future Turkey-European Union Relations, 74-83.

- DEMİR, M.A. (2019). *Uluslararası enerji fiyatlarının dünya ticareti üzerine etkisi*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- DEMİROĞLU, Ö. (2019). Çekim modeli uygulamasında son gelişmeler ve yapısal/teorik çekim modeli. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(35), 889-904.
- DİNÇER, G. (2014). Dış ticaret kuramında çekim modeli. *Ekonomik Yaklaşım*, 24(88), 1-34.
- EGGER, P. (2000). A note on the proper econometric specification of the gravity equation. *Economics Letters*, 66(1), 25-31.
- EGGER, P. (2002). An econometric view on the estimation of gravity models and the calculation of trade potentials. *World Economy*, 25(2), 297-312.
- FILATOV, A., & NOVIKOVA, A. (2015). The gravity model of interregional trade: Case of Eastern Siberia. *Czech Journal of Social Sciences, Business and Economics*, 4(3), 39-45.
- FIRDAUS, M., & WIDYASANTI, A. A. (2010). Indonesian interprovincial trade: What can be revealed from a gravity modeling?, *Indonesian Regional Science Association*, Surabaya: Indonesia.
- FRANKEL, J. A. (1997). *Regional trading blocs in the world economic system*, Washington D.C.: Institute for International Economics.
- GHEMAWAT, P., LLANO, C., & REQUENA, F. (2009). Rethinking regional competitiveness: Catalonia's international and interregional trade 1995-2006. *IESE Research Papers; Working Paper*, D/802-E.
- GOMEZ-HERRERA, E. (2013). Comparing alternative methods to estimate gravity models of bilateral trade. *Empirical Economics*, 44(3), 1087-1111.
- GREENE, W. H. (2013). Export potential for us advanced technology goods to India using a Gravity Model approach. *US International Trade Commission, Working Paper*, 2013-03B, 1-43.
- HEAD, K. (2003). Gravity for beginners. *Mimeo, University of British Columbia*, 2053.

- HECKMAN, J. J. (1979). Sample selection bias as a specification error. *Econometrica: Journal of the econometric society*, 153-161.
- HELPMAN, E., & KRUGMAN, P.R. (1985). *Market structure and foreign trade. Increasing returns, imperfect competition, and the international economy*. The MIT Press, Cambridge, MA/London.
- HELPMAN, E., MELITZ, M., & RUBINSTEIN, Y. (2008). Estimating trade flows: Trading partners and trading volumes. *The quarterly journal of economics*, 123(2), 441-487.
- JAFARI, Y., ISMAİL, M. A., & KOUHESTANI, M. S. (2011). Determinants of Trade Flows among D8 Countries: Evidence from the gravity model. *Journal of Economic Cooperation & Development*, 32(3), 21-38.
- KALIRAJAN, K. (2008). Gravity model specification and estimation: revisited. *Applied Economics Letters*, 15(13), 1037-1039.
- KARAGÖZ, K. (2011). Göç-ticaret ilişkisi: Panel çekim modeli. *Sosyoekonomi*, 15(15), 55-68.
- KARAGÖZ, K., & SARAY, O. M. (2010). Trade potential of Turkey with Asia-Pacific countries: Evidence from panel gravity model. *International Economic Studies*, 36(1), 19-26.
- KARAYOLLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2021). İller arası mesafe cetveli. 06.05.2021 tarihinde [Mesafeler \(kgm.gov.tr\)](http://kgm.gov.tr) adresinden erişilmiştir.
- KRISZTIN, T., & FISCHER, M. M. (2015). The gravity model for international trade: Specification and estimation issues. *Spatial Economic Analysis*, 10(4), 451-470.
- LI, S., & XU, Z. (2013), Estimating the China Inter-regional Trade Based on 2002 IO Tables, *the 21st International Input-Output Conference*, Kitakyushu: Japan.
- MARTIN, W., & PHAM, C. S. (2008). Estimating the gravity model when zero trade flows are frequent. *Policy Research Working Paper*, 7308.
- MARTINEZ-ZARZOSO, I. (2003). Gravity model: An application to trade between regional blocs. *Atlantic Economic Journal*, 31(2), 174-187.
- MARTÍNEZ-ZARZOSO, I., & NOWAK-LEHMANN, F. (2003). Augmented Gravity Model: An empirical application to Mercosur-European Union trade flows. *Journal of applied economics*, 6(2), 291-316.

- MATYAS, L. (1997). Proper econometric specification of the gravity model. *The World Economy*, 20(3), 363-368.
- MELITZ, J. (2007). North, South and distance in the Gravity Model. *European Economic Review*, 51(4), 971-991.
- NHUONG, T., WILSON, N., & HITE, D. (2012). Choosing the best model in the presence of zero trade: a fish product analysis. *WorldFish Center Working Paper*, 2012-50.
- OKUBO, T. (2004). The border effect in the Japanese market: A gravity model analysis. *Journal of the Japanese and International Economies*, 18(1), 1-11.
- ÖZEL, M. (2009). Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türkiye'de bölgelerarası dengesizlik ve yeni yönetsel birim arayışları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), 165-199.
- RAHMAN, M. M. (2003). A panel data analysis of Bangladesh's trade: the gravity model approach. *Proceedings of the 5th Annual Conference of the European Trade Study Group (ETSG2003)*. European Trade Study Group.
- RAIHAN, S. (2016). Advanced issues of gravity model. *United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP)*. 07/05/2021 tarihinde https://www.unescap.org/sites/default/files/Day2_S6_Advanced_issues_GravityModel.pdf adresinden erişilmiştir.
- RAMOS, R., & SURINACH, J. (2016). A gravity model of migration between the ENC and the EU. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 108(1), 21-35.
- RAULT, C., SOVA, R., & SOVA, A. (2007). Modeling international trade flows between Eastern European countries and OECD countries. *IZA Discussion Papers*, 2851.
- SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI. (2017). 2017 Türkiye iller arası ticaret verileri. 08.05.2021 tarihinde <https://gbs.sanayi.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI. (2020). *Türkiye iller arası ticaret verileri*. Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
- SANDALCILAR, A. R. (2012). Türkiye'nin BRIC ülkeleriyle ticari potansiyeli: Panel çekim modeli yaklaşımı. *Journal of Yasar University*, 25(7), 4164-4175.

- SILVA, J. S., & TENREYRO, S. (2006). The log of gravity. *The Review of Economics and statistics*, 88(4), 641-658.
- SILVA, S. J., & NELSON, D. (2012). Does aid cause trade? Evidence from an asymmetric gravity model. *The World Economy*, 35(5), 545-577.
- STAY, K., & KULKARNI, K. G. (2016). The gravity model of international trade, a case study: The United Kingdom and her trading partners. *Amity Global Business Review*, 11, 28-39.
- ŞAHİN, D. (2017). Bölgesel kalkınmada dış ticaretin rolü: TR81 bölgesi örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 55-67.
- TABAN, S. & Kar, M. (2015). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- TATLICI, Ö., & KIZILTAN, A. (2011). Çekim modeli: Türkiye'nin ihracatı üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 287-299.
- TENREYRO, S. (2007). On the trade impact of nominal exchange rate volatility. *Journal of Development Economics*, 82(2), 485-508.
- TIMSINA, K. P., & CULAS, R. J. (2020). Do free trade agreements increase Australian trade: An application of Poisson Pseudo Maximum Likelihood estimator?. *Journal of East-West Business*, 26(1), 56-80.
- TINBERGEN, J. (1962). *Shaping the world economy: Suggestions for an international economic policy*. Twentieth Century Fund, New York.
- TOBIN, J. (1958). Estimation of relationships for limited dependent variables. *Econometrica*, 26, 24-36.
- TOLUNAY, A. & AKYOL, A. (2006). Kalkınma ve kırsal kalkınma: Temel kavramlar ve tanımlar, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7(2), 116- 127.
- TORRES-REYNA, O. (2007). Panel data analysis: fixed and random effects using Stata. 07/05/2021 tarihinde <http://www.princeton.edu/~otorres/Panel101.pdf> adresinden erişilmiştir.
- TUTAR, F., & Demiral, M. (2007). Yerel ekonomilerin yerel aktörleri: Bölgesel kalkınma ajansları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 65-83.

- TÜİK. (2021a). İl bazında gayri safi yurtiçi hasıla istatistikleri. 06.05.2021 tarihinde [TÜİK Gösterge \(tuik.gov.tr\)](http://tuik.gov.tr) adresinden erişilmiştir.
- TÜİK. (2021b). Yıllara göre il nüfusları, 2000-2020. 06.05.2021 tarihinde [TÜİK Gösterge \(tuik.gov.tr\)](http://tuik.gov.tr) adresinden erişilmiştir.
- TWEEDLE, J., BROWN, M., & BEMROSE, R. (2017). *Going the distance: Estimating the effect of provincial borders on trade when geography matters*. Ottawa: Statistics Canada.
- WESTERLUND, J., & WILHELMSSON, F. (2011). Estimating the gravity model without gravity using panel data. *Applied Economics*, 43(6), 641-649.
- WOOLDRIDGE, J. M. (2002). *Econometric analysis of cross section and panel data*. Cambridge: MIT Press.
- WOOLDRIDGE, J. M. (2012). *Introductory econometrics: A modern approach 5th edition*. Mason, OH: Thomson South-Western.
- YANG, S. & MARTÍNEZ-ZARZOSO, I. (2014). A panel data analysis of trade creation and trade diversion effects: The case of ASEAN–CHINA free trade area. *China Economic Review*, 29, 138-151.
- YANG, Y., LIU, Y., & FAN, M. (2018). Online inter-provincial trade in China. *Information Systems and e-Business Management*, 16(4), 831-842.
- YAŞAR, E., & KORKMAZ, İ. (2018). Çekim modelinin iller arası ticaret ilişkilerine uygulanması: Kütahya örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (56), 97-114.
- YAVİLİOĞLU, C. (2002). Kalkınmanın anlambilimsel tarihi ve kavramsal kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-77.
- YILMAZ, R. (2020). İller arası ticaretin belirleyicileri: Tekirdağ ili örneği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(2), 69-74.

REGÜLASYON EKONOMİSİ VE DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK KAMU İHALE KURUMU ÖRNEĞİ¹

Hüseyin ERCAN²

Özet

Regülasyonun amacı, toplum açısından önem arz eden ve iktisadi yönü ağır basan bazı sektörlerde etkinlik ve verimliliği sağlamaktır. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar, kamusal yaşamın iletişim, medya, kişisel verilerin korunması, finans, sigortacılık, enerji, bankacılık, rekabet, kamu ihaleleri gibi duyarlı alanlarında görev yapmaktadırlar. Bu kurumlar faaliyetlerini yerine getirirken de geniş kamu yetkileri kullanmakta; düzenleme, denetim ve yaptırım gibi fonksiyonları yerine getirmektedirler.

Bu çalışmada düzenleyici bir kurum olarak Kamu İhale Kurumunun kamu ihaleleri ile ilgili ülke genelinde uygulamayı yönlendirme ve koordinasyonu sağlama görevleri ortaya konulacaktır. Kamu ihale kurumunun faaliyetlerini yerine getirirken kullanmış olduğu kamusal yetkilerin neler olduğu açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Regülasyon, Düzenleyici Ve Denetleyici Kurum, Kamu İhale Kurumu*

REGULATION ECONOMY AND EXAMPLE OF THE PUBLIC PROCUREMENT AGENCY AS A REGULATORY AND SUPERVISING AGENCY

Abstract

The purpose of regulation is to ensure efficiency and productivity in some sectors that are important for society and have a predominant economic aspect. Regulatory and Supervisory Institutions operate in sensitive areas of public life such as communication, media, finance, insurance, energy, competition, banking, public procurement. These institutions also use broad public powers while carrying out their activities; They fulfill functions such as regulation, supervision and enforcement.

In this study, the duties of the Public Procurement Authority, as a regulatory institution, to direct and coordinate the implementation of public tenders throughout the country will be set forth. The public authorities used by the public procurement agency in carrying out its activities will be explained.

Keywords: *Regulation, regulatory and supervisory institutions, public procurement authority*

¹ Bu çalışma Hüseyin Ercan tarafından 2014 yılında tamamlanan Çukurova Üniversitesi SBE Yüksek lisans çalışmasından elde edilmiştir.

² Harran Üniversitesi SBE Doktora Öğrencisi, huseyin.ercan@inonu.edu.tr

1.Giriş

Ekonomi, hukuk ve kamu yönetimi disiplinlerinin kesiştiği bir alana konu olan Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar (DDK); klasik idari yapılanmanın dışında yer alan, bağımsızlıkları yasalarla garanti altına alınmış ve belli sektörlerde kamu düzenini ve hukuka uygunluğu sağlama ve müdahalede bulunma gücüne sahip kuruluşlar olarak tanımlanabilir. İlk olarak ABD’de kurulan DDK’lar, Avrupa’da II. Dünya Savaşından sonra ve özellikle 1980’li yıllarda uygulanmaya başlanılan özelleştirmeler ve kamu monopollerinin kaldırılmasıyla birlikte ortaya çıkmışlardır. Devletin ekonomik hayata müdahalesinin DDK’lar aracılığıyla yapma gerekçesi olarak uzmanlaşma, günlük siyasetin etkisinden bağımsız olması, inandırıcılık, yetki devri ve uluslar arası kuruluşların neo-liberal politikalarını geliştirmekte olan ülkelerde uygulatma çabaları olarak sayılabilir.

2.Regülasyon Kavramı

“Regülasyon” kavramının, ekonomi ve hukuk literatüründe birbirinden farklı pek çok tanımı mevcuttur. En temel anlamıyla regülasyon, serbest piyasa sisteminin işleyişinde bireylerin davranışlarına getirilen kısıtlamaları gösterir (Reel, 2010: 5). Türk Dil Kurumu sözlüğünde regülasyon “ayarlama, düzenleme” anlamında kullanılmaktadır. Regülasyon kelimesi, belli bir faaliyet alanına yönelik oyunun kurallarının ortaya konulması (düzenleme) ve bu kurallara uyulmasının sağlanmasıdır (denetim) (Çetin, 2007: 14). Regülasyonun diğer bir tanımı ise, toplum açısından bir değer ifade eden ve/veya sonuçları olan hedefleri gerçekleştirmek için serbest piyasanın işleyişini değiştirmek amacı ile oluşturulmuş özel bir statüye sahip bir kamu kurumunun iktisadi bireyler üzerinde uyguladığı devlet denetimidir (Tepe vd., 2004: 107).

2.1. Regülasyon Türleri

Regülasyon, devlet tarafından girişimciler ve vatandaşlar üzerinde ihtiyaç duyulan çeşitli araçlarla koyulan düzenlemelere denilmektedir. Regülasyonu iktisadi, sosyal ve idari olarak üç gruba ayırmıştır. Regülasyon kuralları, resmi ve gayri resmi düzen ve her seviyedeki devlet organınca konulan ikincil kurallar ve devlet dışı kuruluşlar ile devlet tarafından sadece regülasyon yapmaya dönük kurulmuş kurumların yürürlüğe koyduğu kurallardan oluşmaktadır (Tepe vd., 2004: 108).

2.1.1. İktisadi Regülasyon

Büyük buhran sonrası yaşanan krizin etkisi ile düzenleyici devletin asıl amacı ekonominin yönetilmesidir. Günümüzdeki düzenleyici kurum ve kurulların birçoğu o yıllarda kurulmuş ya da sonraki yıllarda kurulanlarda o dönemin fikirlerinden etkilenmiştir. Devletin, piyasaların etkinliğini artırmaya yönelik yapılan regülasyonlara “iktisadi regülasyon” denilmektedir. Bu regülasyona fiyat ve ücret

kontrolleri, faiz, döviz kuru, kira kontrolleri, piyasaya giriş engel konulması veya sınırlandırılması gibi uygulamalar örnek olarak verilebilir (Tepe vd., 2004: 108). Devlet kamu gücü ayrıcalığını kullanarak, iktisadi ajanlar üzerinde düzenleyici kurallar koymaktadır. Robinson'a göre iktisadi regülasyon, ulaşım, telekomünikasyon ve enerji gibi belirli sektörlerde fiyatların, kalitenin ve giriş koşullarının kontrol edilmesidir (Colin, 2003: 2). İktisadi regülasyon, iki gruba ayrılabilir: Yapısal regülasyon ve Davranış regülasyonu. Yapısal regülasyon, piyasa yapısının düzenlenmesi anlamında kullanılır. Örneğin, piyasaya giriş ve çıkış ile ilgili sınırlamalar. Davranış regülasyonu, piyasadaki davranışın düzenlenmesi anlamında kullanılır. Örneğin fiyat kontrolleri, minimum kalite standartlarına karşı kurallar yer alır. İktisadi regülasyon genel olarak, doğal tekeller ve sınırlı yada aşırı rekabetin bulunduğu piyasalarda uygulanır (Reel, 2010: 7).

2.1.2. Sosyal Regülasyon

Geniş anlamıyla sosyal regülasyon, toplumsal hakları korumaya ve refahı artırmaya yönelik regülasyon faaliyetlerine denilmektedir. Sosyal regülasyon; çevre, güvenlik, sağlık ve çalışanların durumlarına yönelik düzenlemelerden oluşmaktadır. Sosyal regülasyondan amaçlanan devlet müdahalesi olmaksızın, firmaların faaliyetlerinden doğacak sosyal maliyetleri azaltmaktır (Tepe vd., 2004: 109). Piyasanın gelir dağılımında adaleti ve kaynak dağılımında etkinliği sağlayamaması sonucu ortaya çıkan sorunlar sosyal regülasyonlarla çözümlenebilir. Sosyal regülasyona, asgari ücret uygulaması, firmaların yol açtığı çevre kirliliği sorunlarını çözmeye yönelik regülasyonlar, gelir düzeyi düşük bireylere yönelik sosyal güvenlik düzenlemeleri gibi uygulamalar örnek verilebilir (Reel, 2010: 8). Sosyal regülasyon çevre koruma, ürün kalitesi, sağlık, iş güvenliği konuları gibi konuları kapsamaktadır.

2.1.3. İdari Regülasyon

Devletin sunmuş olduğu hizmetlerden yararlanmak için yapılan işlem sayısında artış olması diğer taraftan da teknolojiye gelişmeler maliyetleri artırmıştır. Bu işlemleri gerçekleştirirken formlar doldurmak, izin talebinde bulunma, bildirimde bulunmak, kayıt tutmak gibi farklı işlemler bulunmaktadır. Devletin vermiş olduğu hizmetlerden ne şekilde faydalanılacağını gösteren usul ve esasları belirleyen düzenlemelere idari regülasyon denilir (Ardıyok, 2000: 9). Yeni işyeri açmak için yapılan işlemler, şirket kurma işlemleri, bina ruhsatı alma işlemleri idari regülasyona örnek verilebilir.

2.2. Regülasyonun Amaçları

Regülasyonun varlık nedeni, piyasa başarısızlıklarının olmasıdır. Devletin piyasa başarısızlığını ortadan kaldırmak için kullandığı araçlardan biriside regülasyondur. Regülasyonun birincil amacı piyasa başarısızlığını ortadan kaldırmaktır (Akça, 2007: 22). Regülasyonun amacı, toplum açısından önemli ve

iktisadi yönü ağır basan bazı sektörlerde etkinlik ve verimliliği artırmaktır. Bunu sağlamanın yolu ise; bu sektörleri serbest rekabete açmak ve serbest rekabete açıldığında ise, tekrar tekelleşmesinin önünü kesmektir (Erol, 2003: 33). Regülasyonun amaçlarını şu şekilde özetleyebiliriz (Atiyas, 2000: 51);

- Regüle edilen fiyatların, hizmetten yararlanan tüketiciler arasında dağılımında etkinliğin sağlanması ve hizmet dağılımında etkinsizliği ortadan kaldırmaktır. Bunlara fiyatlandırma etkinliği veya dağılım etkinliği denilebilir.

- Hizmetleri sunan firmaların maliyetlerini azaltmalarını teşvik edip, maliyet verimliliği sağlamak.

- Evrensel hizmet sağlamak, yani hizmetin maliyetini karşılamasa bile, tüketiciler tarafından talep edilen yerlere ve gelir gruplarına ulaşmasını sağlamak.

- Tekel karı ve rant aktarımının engellenmesi, tekel fiyatlandırmanın sebep olduğu etkinlik kayıplarına ek olarak, aşırı karların önlenmesi bireylerin faydasına olan önemli bir regülasyon amacıdır. Düzenleme yapılan firmanın etkin bir şekilde hizmet sunabilmesi için kar seviyesi uygun olmalıdır.

- Yatırımcıları teknolojik yenilikleri yakından takip etmeye yönelik yatırım yapmalarını sağlamak.

2.3. Regülasyon Araçları

Regülasyon, firmalarla ilgili çok sayıdaki değişkene ilişkin sınırlamaları kapsıyor olmasına rağmen, üç temel değişken olan fiyat, miktar ve firma sayısı başta gelmektedir. Daha az kontrol edilen değişkenler arasında ise, kalite ve yatırım yer almaktadır (Reel,2010: 26).

2.3.1. Fiyat Regülasyonu

Fiyat regülasyonu, firmaların uygulaması gereken fiyatı belirleyebilir veya firmanın fiyatını belirli bir aralıkta belirlemesi için sınırlama getirebilir. Hükümet regüle edilmiş tekelleşen firmanın fiyatının yüksek olduğunu düşünüyorsa, uygulanabilecek maksimum fiyatı belirler. Eğer regüle edilen firma regüle edilmeyen bazı rakip firmalarla karşı karşıya ise, aşırı fiyatlar üzerinde saldırıya geçmesi düşünülebilir. Rakipleri piyasayı terk etmeye zorlayacak fiyat savaşı başlar. Düzenlemeden sorumlu birim, regüle edilen firmanın normal getiri oranına sahip olacağı düzeyde fiyat belirler. Ancak, firma karını belirleyen birçok faktör olduğundan, regülatör birimin bu normal getiri oranını belirlemesi güçleşir. Örneğin 1970'lerde yaşanan enflasyonist dönemde, bu hizmetleri sunan şirketlerin normal getiri oranının altında kazanç elde etmeleri bu gecikmenin nedeni olarak gösterilebilir. Çünkü regülatörün girdi fiyatlarını ayarlamadaki gecikme nedeniyle normalin altında getiri elde edilmiştir (Reel, 2010: 26). Fiyat kontrolü yöntemi en çok başvurulan regülasyon yöntemidir. Bununla idare regüle edilen monopolcünün fiyatını çok yüksek

buluyorsa, en yüksek fiyatın regülatör tarafından tespit etmesi şeklinde regülasyon uygulanır. Örneğin Amerika'da 1989'da Federal Telekomünikasyon Kurumu (FCC) AT&T'nin uzun mesafe konuşma bedelinin tavan fiyatını belirlemiştir (Erol, 2003: 37).

2.3.2. Üretim Miktarı Regülasyonu

Fiyat regülasyonu ile birlikte veya ayrı olarak da uygulanabilir. Bu regülasyonla amaçlanan tüm taleplerin karşılanması şartının sağlanmasıdır. Örneğin telekomünikasyon endüstrisinde doğal monopol özelliğindeki temel telekomünikasyon hizmeti sağlayıcısına evrensel hizmet zorunluluğu getirilmesi üretim miktarı regülasyonu olarak değerlendirilebilir (Tepe vd., 2004: 126). Ancak firma yada endüstriler karlarını maksimize etme güdüsüyle hareket ettiklerinden karlı bölgelere ürünlerini satma eğilimindedirler. Oysa sunulan ürünün evrensel niteliği, regülatöre firmalar üzerinde yaptırım imkanı verir (Akça, 2007: 25). Fiyatların regüle edilip piyasa fiyatının altında belirlenmesi halinde ve firmalara bütün talebi karşılama zorunluluğunun yerine getirilmemesi hallerinde talep fazlası veya kıtlık sorunu ortaya çıkacaktır (Akça, 2007: 25-26).

2.3.3. Piyasaya Giriş ve Çıkış Regülasyonu

Fiyat ve firma sayısı, regülatörlerin kontrol ettikleri iki önemli değişkendir. Regülatör kuruluşlar giriş ve çıkışlara sınırlamalar getirerek firma sayısını kontrol altına alırlar. Hem fiyat hem de firma sayısı dağılım ve üretim etkinliği açısından önemli role sahiptirler (Reel, 2010: 27). Firmaların piyasaya girişinin düzenlenmesi farklı seviyelerde gerçekleştirilebilir. Bunlardan birincisi firmaların piyasaya girişleri, kamu hizmetlerinde olduğu gibi lisans verilmesi vb. şartlar getirilerek kontrolü sağlanabilir. Diğer ise, doğal tekel özelliği taşıyan piyasalarda bir firmanın olması, başka firmaların o piyasaya girişinde kendiliğinden engel olmaktadır. Endüstriden çıkışın denetlenmesi ise, doğal monopol niteliğindeki birçok endüstrinin kamu hizmetleriyle bağlantılı olması ve geniş bir kesime hizmet sağlaması zorunluluğunun bulunmasından kaynaklanmaktadır. Sektörden çıkışın firmalar açısından ağır şartlara bağlanması veya endüstriye giriş aşamasında ayrıntılı yeterlilik şartlarının aranması ve bu şartların sıkı denetime tabi olması şeklinde kontrol edilmektedir (Tepe vd., 2004: 126).

2.3.4. Diğer Değişkenlerin Kontrolü

Firmalar karar verirken birçok değişkeni göz önünde bulundururlar. Bunlardan biriside ürettikleri ürün veya hizmetin kalitesidir. Regülatör kurumlar genellikle minimum kalite standardını belirlemektedirler ve bu standartların kontrolünü yaparlar. Diğer fiyat ve miktar değişkenlerine göre, kalite kavramının subjektif bir değişken olması, kalitenin regüle edilmesini zorlaştırmaktadır. Fakat bu değişkenin regülasyonu tüketici sağlığı açısından önem arz etmektedir (Tepe vd., 2004: 126). Regülasyona tabi

olan diğer bir değişken ise firmaların yatırımlarıdır. Bu değişkenin düzenlenmesi, kamu hizmeti özelliği taşıyan mal veya hizmetlerin gerçekleştirildiği piyasalarda bu mal veya hizmetlerden daha fazla tüketicinin yararlanması, bu mal veya hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesi, maliyetleri azaltmaya yönelik ve yatırım yapılması gerekliliğini ortaya koyacak şekilde olabileceği gibi, bazı yatırımlarda izin alınması koşulunun getirilmesi gibi yatırımları kısıtlayıcı da olabilir (Reel, 2010: 30).

2.4. Regülasyon Süreci

Regülasyonun yasama, uygulama ve deregülasyon olmak üzere üç süreçten meydana gelir (Viscusi vd.,1995: 318). Bu süreçler gerçekleştirilmeden önce ilk yapılması gereken şey düzenlenecek endüstrinin hangi kısımlarının ne oranda düzenleneceğidir.

2.4.1. Kanuni Düzenlemenin Yapılması

Bir endüstriye regülasyon uygulanmasında iki temel süreç vardır. İlk aşama belirli bir piyasaya regülasyon uygulamak için kanuni düzenlemenin gerçekleştirilmesidir. Toplumun farklı kesimlerinin temsilcileri regülasyonun bu aşamasıyla ilgilidir. Regülasyon firmanın kararlarını etkilemekte, firma karını ve bireylerin refah düzeyini etkilemektedir. Bu sebeple firmaların ve bireylerin kanunun içeriğine yönelik olarak yasama merciini etkilemeye çalışması beklenir. Regülasyon sonucu firmaların bağımsız karar verebilme yetkileri kısıtlanacağından, bu kanuni düzenlemeye karşı firmalar direnç gösterebilir.

2.4.2. Kanunun Uygulanması

Kanuni düzenlemenin yapılmasından sonraki aşama, bu kanunun uygulamaya konulmasıdır. Üreticiler ve tüketiciler yasanın uygulanmasında ilgili taraflar olsalarda, bağımsız düzenleyici kurumlar uygulanma aşamasında temel aktördür. Uygulama aşamasında yasama organı belirli oranda uygulamayı etkilese de, asıl yetki ve sorumluluk regülatör kurum üzerindedir. Bu nedenle, regülatör kurum uygulama safhasında yetkisi çerçevesinde yasama organının yerini alır (Ardıyok, 2002: 19).

2.4.3. Deregülasyon

Deregülasyon regülasyon uygulamasının azaltılması veya tamamen kaldırılmasıdır. Regülasyonların kaldırılması da bir çeşit regülasyon olarak düşünülebilir. Bu ise yeniden regülasyon olarak isimlendirilir. Deregülasyon devletin ekonomiye müdahale araçlarından biri olan regülasyonların kaldırılması anlamına gelmektedir. Ancak regülasyonun gerekli olduğu bazı durumlarda ise, rekabete açılacak alanlar varsa öncelikli olarak bu alanlarda rekabet ortamı yaratıp regülasyonların kaldırılması ve ancak sınırlı bir alanda regülasyon uygulamasının yapılması da deregülasyon olarak tanımlanabilir (Akça, 2007: 143). Deregülasyon, devletin farklı nedenlerle uyguladığı iktisadi, sosyal ve idari regülasyonların

azaltılması veya kaldırılmasına denir. Deregülasyonu başlatan beş unsur vardır. Birincisi, teknik sebepler, piyasada gereğinden çok büyük bir firmanın olması nedeniyle ortaya çıkan olumsuzluklardır. İkincisi, piyasada faaliyette bulunan firmanın, rekabet olmadığı için iç dinamiklerini yitirmesinin neden olduğu olumsuzluklar. Üçüncüsü, regülasyon sonucu gerçekleşen fiyat yapısının gittikçe maliyetlerden uzaklaşması. Dördüncüsü, rekabetin ortadan kalkması ve/veya diğer endüstrilerle ilişkilere izin verilmemesi nedeniyle yenilik yapma güdüsünün kaybedilmesi. Beşincisi, regülasyonun yaratmış olduğu maliyetlerin, regülasyondan elde edilen faydayı aşmaya başlaması (Ardıyok, 2002: 19). Regülasyon piyasa aksaklığının ortadan kaldırılması için uygulamaya konulan bir önlemdir. Fakat piyasa aksaklığı, teknoloji, piyasa koşulları ve organizasyon yapıları sonucu artabilir, azalabilir veya ortadan kalkabilir (Ardıyok, 2002: 19).

Başarılı bir deregülasyon sürecinin uygulanması için şu üç aşamanın sağlıklı bir şekilde atılması gerekir. Birincisi, kamunun yararı aksini gerektirmedikçe rekabet kurallarının kapsadığı alanlardaki sektörel boşluklar kapatılmalıdır. İkincisi, endüstrinin deregülasyonunun başarısını engelleyecek rekabete aykırı anlaşmalar, hakim durumun kötüye kullanılması durumu ve rekabeti bozucu birleşmelere yönelik rekabet kuralları, eksiksiz uygulanmalıdır. Üçüncüsü, rekabeti düzenleyecek mercilere deregülasyon sürecini takip edecek yetki ve kaynak sunulmalıdır (Ardıyok, 2002: 21).

3.Bağımsız Düzenleyici Ve Denetleyici Kurumlar

Ekonomi, hukuk ve kamu yönetimi disiplinlerinin kesiştiği bir alana konu olan Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar (DDK); klasik idari yapılanmanın dışında yer alan, bağımsızlıkları güvence altına alınmış ve belirli sektörlerde kamu düzenini ve hukuka uygunluğu sağlama ve müdahalede bulunma yetkisi verilmiş kuruluşlar olarak tanımlanabilir. İlk olarak ABD’de kurulan DDK’lar, Avrupa’da II. Dünya Savaşından sonra ve özellikle 1980’li yıllarda başlatılan özelleştirmeler ve kamu tekellerinin kaldırılmasıyla birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Devletin ekonomik hayata müdahalesinin DDK’lar aracılığıyla yapma gerekçesi olarak uzmanlaşma, günlük siyasetin etkisinden bağımsız olması, inandırıcılık, yetki devri ve uluslar arası kuruluşların neo-liberal politikalarını geliştirmekte olan ülkelerde uygulama çabaları olarak sayılabilir. DDK’lar sahip oldukları yetkilerle gözetim ve denetim, danışma ve uyuşmazlıkları çözme işlevlerini yerine getirmektedir. DDK’lar bu işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirmeleri, onların piyasada sağladıkları güvenle doğru orantılı gerçekleşmektedir. Bu güvenin sağlanması ise DDK’ların bağımsızlığı ile ilgilidir. DDK’ların bağımsızlığı, Bağımsızlık Endeksi ile ölçülmektedir (Şanlısoy vd., 2006: 100).

3.1.Düzenleyici Ve Denetleyici Kurum Kavramı

1970’li ve 1980’li yıllardan sonra çıkmaya başlayan ve giderek yaygınlaşan düzenleyici ve denetleyici kurumlara ilişkin, literatürde üzerinde anlaşma sağlanmış bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun esas nedeni, bu kurumların gerek teorik açıdan

gerekse uygulaması açısından ülkeler arası farklılık göstermektedir. Dolayısıyla düzenleyici ve denetleyici kurum tanımı yapmada bir güçlük yaşanmaktadır. Ancak düzenleyici ve denetleyici kurumların ortak yapıları dikkate alınarak bir tanım yapılırsa, düzenleyici ve denetleyici kurum, yaşamın hassas alanları ve sektörleri olarak nitelendirilen rekabet, enerji, bankacılık, finans, iletişim, insan hakları ve gıda ve ilaç güvenliği gibi alan ve sektörlerde düzenleme ve denetim faaliyetlerinde bulunan, kamu tüzel kişiliğine sahip, idari ve mali özerkliğe sahip ve geleneksel idari yapılanmadan farklılık gösteren yeni idari birimlerdir (Sobacı, 2006: 159). Ülkeden ülkeye farklı biçim ve içeriğe sahip fakat özünde devlet yönetimi elinde bulunduran siyasi otoriteden bağımsız, temel hak ve özgürlükler ve iktisadi etkinliklerle ilgili duyarlı alanlarda kendine ait etkili ve önemli yetkileri kullanarak düzenleme, denetim ve gözetim görevini üstlenen bu tür kurum ve kuruluşlara Düzenleyici ve Denetleyici Kurum denilmektedir (Günday, 2002: 490). Geleneksel idari yapılanmanın dışında kalan, belirli bir faaliyet alanı ile sınırlandırılmış ve düzenleme, denetleme ve yaptırım uygulama gücüne sahip kuruluşlardır (Aydın vd., 2005: 103). 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 3 sayılı cetvelinde Türkiye’de 11 adet düzenleyici ve denetleyici kurum faaliyette bulunmaktadır. Bunlar;

- 1) Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
- 2) Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
- 3) Sermaye Piyasası Kurulu
- 4) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- 5) Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
- 6) Kamu İhale Kurumu
- 7) Rekabet Kurumu
- 8) Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
- 9) Kişisel Verileri Koruma Kurumu
- 10) Nükleer Düzenleme Kurumu
- 11) Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu

3.2. Düzenleyici Ve Denetleyici Kurumların Ortaya Çıkış Nedenleri

Toplumsal yaşamda bu kurumların önemli bir yere sahip olmaları, teknolojik gelişmelere karşı açık olmaları ve temel hak ve özgürlüklerle ilgili olmaları nedeniyle hassas sektörler ve alanlar olarak nitelenen iletişim, enerji, ekonomik rekabet, bankacılık ve finans sektörü gibi alanları siyasetten ve bu endüstri kolunda faaliyet gösteren firmaların etki ve baskılarından uzaklaştırma ihtiyacından dolayı bu tür kurumların ortaya çıkmasında esas neden olarak kabul edilmektedir (Ulusoy, 2003: 5).

3.3. Düzenleyici Ve Denetleyici Kurumların Özellikleri

DDK’ların en önemli özelliklerinden biride, bu kurumların yürütmeye karşı bağımsız olmalarıdır. Bu kurumların başka bir ayırt edici özelliği; belli bir hizmet alanını düzenleme, gözetim, denetim ve yaptırım gücüne sahip olmalarıdır. Yani herhangi bir idari kurumun DDK olarak kabul edilebilmesi için idari açıdan “bağımsız” ve

“düzenleyici ve denetleyici” bir fonksiyonları yerine getirmesi gerekir (Aydın vd., 2005: 110).

DDK’ları diğer kurumlardan ayıran iki temel özeliği olan bağımsızlık ve özerklik kavramlarından biraz bahsetmek gerekir.

3.3.1. Bağımsızlık

Dışarıdan bir gücün denetimine ve sınırlandırmasına tabi olmamaya denir. DDK’lar bakımından bağımsızlık ise, yargılama, karar verme, danışma, öneride bulunma, bilgi verme, soruşturma yapma gibi işlemlerin yerine getirilmesinde başka kurumların açık yönlendirmesine ve etkilemelerine karşı bağımlı olmama durumudur. Bu kurumlara bağımsızlık verilmesindeki amaç, bu tür kurumların kendilerine verilen görev ve yetkilerini yerine getirirken siyasilerin ve karar alma sürecinde etkili olan çıkar gruplarının baskı ve müdahalelerinden korumaktır (Şanlısoy vd., 2006: 106). Bağımsızlık denetleyen-denetlenen ilişkisinde kendisini göstermektedir ve bağımsızlık olmadığı takdirde denetimi ortadan kaldırmaktadır (Atay, 1994: 34).

3.3.2. Özerklik

Üniter ya da federal devlet yönetiminde, bölgelerin ya da kamu kurumlarının belli sınırlar çerçevesinde siyasal ya da idari açıdan kendi başına karar alabilme ve uygulayabilme serbestliğine sahip olmalarına denir (Arda, 2003: 478). Bir idari birimin, belli görevleri kendi başlarına, kendi organları eliyle yerine getirmesi ve gerekli kaynaklara erişebilmesidir. Özerk yönetim, kendi hareketlerine hakim olacak kuralları kendisinin düzenleyebilme yetkisi olan yönetimdir. Kamu yönetimi içerisindeki katı merkeziyetçi yapılanmayı yumuşatmak amacıyla geliştirilmiş bir kavram olan özerklik, bağımsızlıktan farklı anlamdadır. Mahalli yönetimlerde olduğu gibi her özerkliğe sahip kurumun bağımsız olduğu anlamına gelmez (Şanlısoy vd., 2006: 107).

3.4. DDK’ların İşlevsel Özellikleri

DDK’ların işlevsel özellikleri incelendiğinde, bir taraftan düzenleme yetkisiyle kurallar koyan, diğer taraftan da bu kurallara uygun davranılıp davranılmadığını gözetip denetledikleri ve gerekli hallerde bazı yaptırımlar uygulamaktadırlar. Ayrıca kendi görev alanlarında bir üst yargı merci gibi hareket edip bazı uyuşmazlıkları karara bağlama yetkisine de sahip olduklarını görür (Türe, 2004: 9).

3.4.1. Düzenleme Yetkileri

Düzenleme, genel ve soyut nitelikte norm koyabilme yetkisine denir (Öztürk, 2003: 4). Toplumsal yaşam açısından önemli sektörleri kamu yararı ve kamu düzenini sağlamak için yönlendirme yetkisi, DDK’ların varlık sebebini teşkil eder. ABD’deki DDK’ların devletin dördüncü erki olarak görülmesinin en önemli sebebi bu otoritelerin düzenleme yetkilerine sahip olmalarıdır (Akıncı, 1999: 133-134). DDK’ların kuruluş kanunlarında, faaliyet alanları ortaya konulduktan sonra ilgili yasanın uygulanmasını sağlamak amacıyla DDK’lara düzenleme yetkisi de verilmiştir. DDK’lar bu kanuna dayanarak kendi faaliyet alanlarıyla ilgili düzenleyici işlemler yapabilirler ve kurallar koyabilirler. Ancak düzenleme yetkisi ikincil türde bir yetkidir.

Diğer bir deyişle DDK düzenleme yetkisini kullanması sırasında kanuni dayanağın sınırını daraltamaz veya genişletemez.

3.4.2. İzleme ve Denetim Yetkileri

DDK'lar faaliyette buldukları sektörde yasalara veya diğer düzenleyici enstrümanlarla kendilerince ortaya konulan kurallara uyulmasını denetleme yetkisi verilmiştir. DDK'lar denetim faaliyetlerini ya kendiliğinden ya da şikayet başvurusu üzerine yapmaktadırlar (Öztürk, 2003: 4). Bu amaçla, gerekli görmesi durumunda bilgi ve belgeleri ilgili taraftan isteme, ilgililerin bilgilerine başvurma ve gerekli durumlarda yerinde incelemeler yapma yetkilerine sahiptirler (Akıncı, 1999: 133).

3.4.3. Danışmanlık İşlevleri

DDK'ların kendi faaliyet alanlarına giren konularda bakanlıklara ve benzer statüdeki diğer kuruluşlara görüş bildirme, danışmanlık yapma gibi görevleri de söz konusudur. Piyasa geliştirme görevi DDK'lara yasayla ortaya konulabileceği gibi bunlar bu fonksiyonu fiilen de yapabilmektedirler. Bu kurumlar, görüş bildirme ve öneride bulunma yetkilerinin yanı sıra düzenledikleri denetledikleri alana ilişkin olarak bilimsel etkinlikler, paneller, konferanslar düzenleyerek ve yapmış oldukları yayınlarla; piyasaları bilgilendirme görevini yerine getirmekte ve rekabet kültürünün oluşmasına katkı sağlamaktadırlar (Kaya, 2004: 152). Bu kurumların vermiş oldukları öneriler ya siyasi otoriteye ya da aktif idareye yönelik olarak davranış biçimi benimsenmesi, bir reformu gerçekleştirmek, bir düzenlemeyi değiştirmesi için veya meclise kanuni bir değişiklik önerisinde bulunmak için yapılan bir çağrı olarak düşünülebilir (Akıncı, 1999: 135).

3.4.4. Yaptırım Uygulama Yetkileri

DDK'ların faaliyet alanlarıyla ilgili idari ve mali yaptırımlar uygulanması konusunda geniş yetkilere sahip olmaları, bu otoritelerin hukuki statülerinin belirlenmesi açısından önemli tartışma konularından biridir. Uygulanacak yaptırımın niteliği görev alanlarının özelliğine göre farklılık gösterebilir, yaptırım yetkisi, görev alanında düzenleme ve denetleme yetkilerinin bir devamı olarak görülmektedir. Kimi DDK'ların vermiş oldukları yüksek para cezaları ön plana çıkarken, kimi kurumlarda verilen izin iptali şeklinde idari yaptırımlar ön plana çıkmaktadır (Tan, 1996: 29).

3.4.5. Uyuşmazlık Çözme İşlevleri

DDK'ların kendilerine özgü özelliklerinden birisi de, kendi alanlarında bazı uyuşmazlık konularının çözülmesinde yetki tanınmış olmasıdır. Faaliyet alanlarının teknik ve karmaşık olması, mahkemeye gidilmesi halinde çözümün uzun sürmesi gibi nedenlerden dolayı bu kurumlara uyuşmazlıkları çözme yetkisi verilmiştir (Tan, 1996: 31). Burada üzerinde durulması gereken husus, bir anlaşmazlık durumunda tarafların yargıya gitmek ya da kurula başvurarak onun vereceği karara uymak arasında bir seçme seçeneğinin olmasıdır (Türe, 2004: 10). Örneğin Kamu İhale Kurumunun şikayet üzerine vermiş olduğu kararlara karşı mahkemelerde davaya konu olabilir ve bu davalar öncelikli olarak görülür.

4. Kamu İhale Kavramı ve Kamu İhale Kurumu

Kamu İhalesi, kamu kurum ve kuruluşları tarafından kendi mevzuatlarında belirtilen görevleri yerine getirmek için ihtiyaç duyulan mal, hizmet ve yapım işlerinin satın alınması işidir. Bir işi veya bir malı birden çok istekli arasından en uygun şartlarla teklif verene bırakma olarak tanımlanır (Gürhan, 2008: 21). Kamu İhaleleri, kamu kurumlarının ihtiyaç duyduğu mal, hizmet veya yapım işinin alım fiyatının belirlenmesi ve idare tarafından önceden belirlenmiş yeterlik kriterlerini sağlayan istekliler arasında en uygun teklif sahibinin belirlenmesidir (Koçberber, 2010: 131).

4.1. Kamu İhale Kurumu'nun Kuruluşu ve Kuruluş Nedenleri

Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye Temsilciliğince hazırlanan "AB Kamu İhaleleri Raporunda" Maliye Bakanlığının kamu harcamalarının yönetimi, mali kontrolü ve düzenlenmesinden sorumlu birim olması, ancak kamu ihale usullerine uyulma konusunda denetim yapacak bir merciin bulunmaması, bu hususlarda genel idari ve adli yargı yerlerinin sorumlu olması, ihale ile ilgili şikayetleri inceleyip çözecek, uygulamaya yön verecek ve ülke geneli birliği sağlayacak düzenleyici bir organın oluşturulması esasına dayalı olarak yapılan önerileri çerçevesinde, ihalenin başından sözleşmenin imzalanması aşamasına kadarki süreçle ilgili olarak idarece yapılan işlemlerde hukuka aykırı bir durum bulunduğu ilişkin şikayetleri incelemek, birincil ve ikincil ihale mevzuatını hazırlamak ve uygulamaya yön vermek, kamu ve özel sektör çalışanlara eğitimler vermek, ihale istatistiklerini tutmak ve yayınlamak, ihalelere katılmaktan yasaklananların sicillerini tutmakla görevli bağımsız, idari ve mali özerkliği olan Kamu İhale Kurumu kurulmuştur (İğdeler, 2003: 1-2). Kamu İhale Kanununun en önemli yeniliği ihalelerle ilgili şikayet ve itirazları değerlendirecek bağımsız bir platformu oluşturmasıdır. Bu ihale kanunu ile kamu ihalelerinde şeffaflık ve rekabet ortamının oluşturulmasında ihaleyi yapan idarelerin hukuka aykırı işlem ve eylemlerine karşı hızlı ve etkili bir denetim mekanizması kurma amacıyla Kamu İhale Kurumu adıyla yeni bir düzenleyici kurum oluşturulmuştur (Sezer, 2002: 71). 2002 yılı itibarıyla faaliyete geçen KİK, bir düzenleyici ve denetleyici kurum olarak ülkemizdeki diğer düzenleyici kurumlardan farklılıklar taşımaktadır. KİK' i diğer düzenleyici ve denetleyici kurumlardan ayıran en önemli özellik; kamunun israfını, verimsizliğini ve yolsuzluğunu ortadan kaldıracak türden araçlara sahip oluşudur. KİK, kamu alımlarını disipline etmeyi ve bu sayede kamu açıklarını önlemeyi, saydamlığı sağlamayı ve verimliliği artırmayı, daha rekabetçi bir kamu ihale yapısı oluşturmayı kendisine görev edinmiştir (Tülümen, 2004: 20).

4.2. Kamu İhale Kurumunun Misyonu, Vizyonu ve Temel İlkeleri

Kurumun misyonu; KİK, kamu alımlarında saydamlık, rekabet ve eşit muamelenin sağlanması amacıyla yönelik esasları ortaya koyan ve uygulamayı denetleyen bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumdur. Kurumun vizyonu; Kamu alımlarında açıklık, rekabet ve eşit muameleyi esas alan, yenilikçi ve sürekli gelişen bir anlayışla uluslararası düzeyde yetkin ve rehber bir düzenleyici ve denetleyici kurum olmaktır. Kamu İhale Kurumunun temel ilkeleri; kurumun, üstlendiği misyonu yürütmek ve vizyonu gerçekleştirmek için esas aldığı temel ilkeler, görevini yerine

getirirken bağımsızlık, tarafsızlık, saydamlık, rekabet, eşit muamele, güvenilirlik, kamuoyu denetimine açıklık, kamu kaynaklarının verimli kullanılması, etkinlik, katılımcılık, uzmanlaşma ve hizmet odaklılık şeklinde sıralanır (KİK, 2012: 7).

4.3. Kamu İhale Kurumunun Görev ve Yetkileri

-İhale sürecinin başından sözleşmenin imzalanması sürecine kadarki süre boyunca idare tarafından yapılan işlemlerde Kamu İhale Kanunu ve ilgili mevzuata aykırı olan şikayet başvurularını incelemek.

-Kamu İhale kanuna ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu' na ilişkin bütün mevzuatı, standart ihale dokümanlarını ve tip sözleşmeleri hazırlamak, geliştirmek uygulamaya yön vermek.

-İhalelere katılmaktan yasaklı olanların kayıtlarını tutmak.

-Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmak.

-Kuruma ait bütçe ile kesin hesabı ve yıllık faaliyet raporları hazırlamak, Kurum bütçesini uygulamak, gelirleri toplamak ve giderleri gerçekleştirmek.

-İhale konusunda eğitimler vermek, ulusal ve uluslararası işbirliğini sağlamak.

-İhale İlanlarıyla ilgili esasları belirlemek, basılı veya elektronik ortamda Kamu İhale Bülteni yayınlamak.

-Yapılan ihalelerin ve sözleşmelerin bilgilerini toplamak, adet, tutar ve diğer konular hakkında istatistiki kayıtlar oluşturmak ve yayınlamak.

-Yerli isteklerin, yabancı ülkelerde yapılan ihalelere katılmalarının engellenmesi halinde, bu uygulamanın yapıldığı ülkenin isteklilerinin de bu kanun kapsamında yapılan ihalelere katılmalarını engellemek amacıyla tedbirler alınmasını ve gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamak için Bakanlar Kuruluna teklif sunmak(Kamu İhale Kanunu, 2002).

4.4. Kamu İhale Kurumunun Teşkilat Yapısı

Kurum, Kamu İhale Kurulu, Başkanlık ve Hizmet Birimlerinden oluşmaktadır. Kurum, 13 ana hizmet birimi, 4 danışma birimi, 4 yardımcı hizmet biriminden oluşmaktadır. Kurumun karar organı olan Kamu İhale Kurulu biri başkan, biri ikinci başkan şeklinde dokuz üyeden meydana gelir.

4.5. Kurumun Düzenleyici ve Denetleyici Faaliyetleri

Kurumun düzenleme, inceleme, hukuk işleri ve görüş bildirmeye ait faaliyetler, kamu alımlarını izleme ve bilgi hizmetleri ile ilgili faaliyetler, kamu ihale bülteni ile ilgili faaliyetler.

4.5.1. Düzenleme Faaliyetleri

Kurum, 4734 ve 4735 sayılı Kanunların uygulanmasına yönelik olarak ikincil mevzuatın, standart ihale dokümanlarının ve tip sözleşmelerin hazırlanmasından sorumludur. Bu doğrultuda Kurum, kamu alımları konusunda ülke genelinde uygulamayı yönlendirme ve koordinasyonu sağlama görevlerini yerine getirmektedir. 4734 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra da uygulamaya yön vermek için Kurum tarafından yönetmelikler ve tebliğler çıkarılmakta ve Kurul tarafından da düzenleyici birçok karar vermektedir. Ekonomik ve teknolojik gelişmelerin hızlı olduğu düşünülürse kamu alımları gibi önemli bir alanı yönlendirerek gelişmelere

uygun düzenlemelerin yasal çerçevede yapılmasını sağlayacak bir düzenleyici yapının ortaya çıkmasında Kurumun düzenleme yapma faaliyetlerinde bulunması son derece önem taşımaktadır. Kurumun düzenleme yapma yetkisi; ihale uygulamalarının tüm ülke genelinde doğru gerçekleştirilmesi, sistemin geliştirilmesi ile birlikte düşünüldüğünde kamu yararı açısından çok değerlidir. Kamu alımlarında düzenleyici ve denetleyici olarak görev üslenen Kurum ülke genelinde ihale uygulamalarında standardizasyon sağlanmış ve bu alandaki çok başlılık da aşılmıştır (Erdem, 2003: 188).

Tablo 1: Kamu İhale Kurumunun 2019 Yılı İçerisinde Almış Olduğu Düzenleyici Kurul Kararları

Düzenleyici Karar Türleri	2019 yılı
Yönetmelik ve Tebliğ Değişikliklerine İlişkin Kararlar	18
Kapsam ve İstisna Maddesi Uyarınca Alınan Kararlar	26
3/g Maddesi Uyarınca Alınan Kararlar	104
Mücbir Sebep Başvurularına İlişkin Kararlar	29
62/1 Maddesi Uyarınca Alınan Kararlar	160
Uygulamayı Yönlendirmek Amacıyla Alınan ve Kurumun İnternet Sitesi Üzerinden Yayımlanan Kararlar	3
Toplam	340

Kaynak: Kamu İhale Kurumu, 2019 Yılı Faaliyet Raporu, s. 26.

Kamu İhale Kurumu, Tablo 2’de görüldüğü gibi kamu ihaleleri ile ilgili birçok düzenleyici faaliyette bulunduğu görülmektedir. 2002 yılından beri Kurum düzenleme faaliyetlerini her yıl yayımlanan faaliyet raporlarında ayrıntılı olarak görülebilir. Kurum, İhale kanunlarında değiştirilmesi gereken veya eklenmesi gereken maddeleri Kanun değişikliği önerisinde bulunmaktadır. Kamu ihale mevzuatının Avrupa Birliği kamu ihale mevzuatına uyum seviyesinin sağlanması, uygulama aşamasında ortaya çıkan sorunlar, kurumların karşı karşıya kaldığı sorunlar ile AB Kamu Alımları Direktifleri çerçevesinde Kamu İhale Kanununun gözden geçirilmesi eksiklikler varsa Kurum Kanun çalışmalarında bulunmaktadır. Kurum Kamu İhale Sözleşmeleri Kanununun 10’uncu maddesi uyarınca mücbir sebep olarak kabul edilebilecek halleri şöyle sıralamıştır;

- Doğal afetler
- Kanuni grev
- Genel salgın hastalık
- Kısmi veya genel seferberlik ilanı
- Gerektiğinde Kurum tarafından belirlenecek benzeri diğer haller.

Kurum 2019 yılında mücbir sebep başvuruları konusunda 29 adet Düzenleyici Kurul Kararı alınmıştır Kanunun 3. Md (g) bendi kapsamındaki istisna taleplerinin değerlendirilmesi konusunda düzenleyici kararlar almaktadır. Kurum ayrıca çeşitli konulara ilişkin olarak düzenleyici kararlar vermiştir. Kurum eşik değerler ve parasal limitlerin güncellenmesini her yıl 1 Şubat tarihinden itibaren güncellemektedir.

4.5.2. İnceleme Faaliyetleri

Hüseyin ERCAN

İhale aşamasında mevzuata aykırı işlem veya eylemler sonucu bir hak kaybının olduğu veya zarara uğrandığı veya zarara uğraması muhtemel olduğunu iddia eden aday veya istekli ile istekli olabilecekler, 4734 sayılı Kanunda yer alan kurallar çerçevesinde şikayet ve itirazın şikayet başvurusu yapılabilirler. Şikayet ve itirazın şikayet başvuruları, dava açmadan önce tüketilmesi zorunlu idari başvuru yollarıdır. Şikayet başvurusu ihaleyi yapan idareye, itirazın şikayet başvuruları Kuruma yapılır. Kuruma yapılan itirazın şikayet başvurusunda;

- İhalenin devamına engel teşkil edecek ve düzeltici işlemle ortadan kaldırılamayacak mevzuata aykırılığın olması halinde ihalenin iptaline,
- İdarece düzeltme yapılması halinde giderilebilecek ve ihalenin kesintiye uğratılmasına lüzum olmayan hallerde, düzeltici işlem verilmesine,
- Başvurunun süre, usul ve şekil kuralları açısından uygun bulunmaması, kanuna uygun olarak sözleşme imzalanmış olması veya şikayete konu işlemlerde mevzuata aykırı durum olması veya itirazın şikayet başvurusuna konunun Kurumun görev tanımına girmemesi halinde başvuru reddedilir. İdareye şikayet başvurusunda bulunan veya idarenin vermiş olduğu kararı uygun görmeyen aday, istekli veya istekli olabilecekler 55'inci maddenin dördüncü fıkrasında belirtilen durumlarda ve süre zarfında, sözleşme imzalanmadan önce itirazın şikayet başvurusuna gidilebilir. Kurum itirazın şikayet başvurularını başvuru sahibinin iddiaları ile idarenin şikayet üzerine aldığı kararda belirlenen hususlar ve itiraz edilen işlemler çerçevesinde eşit muamele ilkesine uyulup uyulmadığı şeklinde inceler.

İdare tarafından şikayet veya itirazın şikayet üzerine alınan ihalenin iptal edilmesi işlemine karşı yapılacak itirazın şikayet başvuruları ise idarenin iptal gerekçeleriyle sınırlı inceleme yapılır.

Kurul gerekli durumlarda tarafların ve ilgililerin dinlenmesini isteyebilir. Kurulca belirlenen tarihte taraflar ve ilgililer dinlenir. Kurum, itirazın şikayete ilişkin nihai kararını, incelenen ihaleye ilişkin gerekli bilgi ve belgeler ile ihale işlem dosyasının kayıtlara alındığı tarihi izleyen 20 gün içinde cevap vermek zorundadır. Kurum, gerekli görürse teknik konularda kamu veya özel kesimin bilgisine gidebilir.

Tablo 2: Kamu İhale Kurumunun 2019 yılındaki İnceleme Kararları

Karar Türleri	Mal Alımı	%	Yapım İşi	%	Hizmet Alımı	%	Toplam	%
Düzeltilici İşlem	64	23,02	128	28,83	264	25,26	456	25,81
İptal	19	6,83	11	2,48	57	5,45	87	4,92
İptalin İptali	7	2,52	6	1,35	22	2,11	35	1,98
Başvuru Ret	188	67,63	299	67,34	702	67,18	1189	67,29
Toplam	278	100,00	444	100,00	1045	100,00	1767	100,00
%		15,73		25,13		59,14		100

Kaynak: Kamu İhale Kurumu, 2019 Yılı Faaliyet Raporu, s. 25.

Tablo 2’de görüldüğü gibi Kuruma 2019 yılında 1.767 adet şikayetin 1045’i hizmet ihalelerine yönelik olurken, 278’i mal alımı ihalelerine ve 444’ü ise yapım ihalelerine yöneliktir.

4.5.3. Hukuk İşleri ve Görüş Bildirmeye Ait Faaliyetler

Kurum birimleri tarafından talep edilen konularda hukuki görüşler vermektedir. 4734 sayılı Kanunun istisna ve kapsam maddelerine ilişkin olarak görüşler vermiştir. Kurum tarafından takip edilen davalara baktığımızda aşağıda tablo’da anlaşıldığı üzere, 2018 yılında 760 dava konusu olmuş ve bu davaların savunması, takibi ve icra işlemlerinin uygulanması gerçekleştirilmiştir. Kamu kurumlarınca hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kanun taslaklarıyla ilgili Meclis komisyonlarında yapılan toplantılara Kurum personeli katılmakta Kurumun görüşünü sunmaktadır. Ayrıca, kamu kurumlarınca hazırlanan kanun ve yönetmelik taslakları ile diğer düzenleyici işlemler kurum tarafından Kamu İhale Kanunu ve ilgili hukuk açısından incelenmekte ve buna ilişkin Kurum görüşü ilgili taraflara iletilmektedir. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmaları sırasında milletvekilleri tarafından verilen soru önergeleri Kurum tarafından cevaplandırılmaktadır. Ayrıca arabuluculuk faaliyetlerinde de bulunmaktadır.

4.5.4. Kamu Alımlarını İzleme ve Bilgi Hizmetleri ile İlgili Faaliyetler

İdareler, ihaleyi kazanan firmanın ihalelere katılmaktan yasaklı olup olmadığını ve bunlar aleyhine kamu davası açılıp açılmadığının sorgusuna yönelik başvurularını elektronik ortamda Kuruma iletmektedirler. Kurum, bu firmalara cevap verebilmek için ihtiyaç duyulan yasaklama bilgilerini elektronik ortamda tutmakta ve takibini yapmaktadır. Kamu İhale Kanununun ilgili hükümlerine dayanarak kendilerine ihalelere katılmaktan yasaklama kararı verilenlere ilişkin kararlar Kurum tarafından izlenmekte ve kaydedilmektedir.

4.5.5. Kamu İhale Bülteni İle İlgili Faaliyetler

Kamu İhale Kanununda yapılan değişikliklerle ihale ilanları 01.01.2004 tarihinden itibaren Kurum tarafından çıkarılan Kamu İhale Bülteninde yayımlanmaya başlanmıştır. Kamu İhale Bülteninde, 4734 sayılı kanun kapsamındaki idarelerin hazırladıkları ihalelere ilişkin ilanlara yer verilmektedir. Ayrıca Kanun kapsamına girmeyen kurumlar tarafından yapılan ihaleler ile Kanunun kapsamına girmekle birlikte Kanuna tabi olmadan yapılan istisna ihalelerin ilanları ve bu ihalelere ilişkin ön ilan, düzeltme ve iptal ilanları da Kamu İhale Bülteninde yayınlanmasını isteyen kurumlar için sistemin geliştirilmesi sağlanarak 4734 sayılı Kanun kapsamında dışındaki ilanlar başlığı altında yayımlanması işlemleri yapılmaktadır. Kamu İhale Bülteni sadece elektronik ortamda yayımlanmakta olup bu bültenlere www.kik.gov.tr adresinden tüm kullanıcılara (vatandaş, istekli, idare) ücretsiz olarak erişim sağlayabilirler.

4.6. Kamu İhale Kurumunun Denetimi

İki tür denetim incelenecektir.

4.6.1. Mali Denetim

Mali Denetim, kamu kurumlarının kamu kaynaklarını mevzuata uygun harcama yapıp yapmadıklarının denetimidir. Kamu kaynaklarını kullanan bir kurumun, bu kurum özerk bir kurum bile olsa, parasal işlerinin denetim dışı kalması ABD gibi, DDK'ların en geniş anlamda özerkliğe sahip olan ülkelerde bile yoktur. Bu nedenle, kamu kaynaklarını kim kullanırsa kullansın başka yetkili bir kurumun denetimine tabi olmalıdır. Bu denetleyecek kurumu belirlemek ve denetiminin nasıl yapılacağı ise siyasi mercein tercihinine bağlıdır (Karacan, 2002, s.44). Kurum, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun sadece 3,7,8,12,15,17,18,19,25,43,47,48,49,50,51,52,53,54,68 ve 73'üncü maddeleri bunları ilgilendirir. Bu doğrultuda 5018 sayılı Kanun'un 68'inci maddesine, Kurumun dış denetimini Sayıştay yerine getirmektedir. Sayıştay denetiminin amacı, hesap verme sorumluluğu içerisinde, idarenin mali faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurumsal amacına, hedef ve planlara uygunluğu açısından incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmasıdır.

4.6.2. Yargısal Denetim

Yargı Denetimi idari işlem ve eylemlerin bağımsız yargı organları tarafından denetlenmesine denilir. Demokratik ülkelerde yürütmenin yapmış olduğu tüm işlemler hukuka tabidir ve yargı denetiminin altındadır. DDK'lar kendi görevleriyle ilgili işlem ve eylem yaptıkları için idarenin hukuka bağlılığı ilkesi çerçevesinde yargı denetime tabidir (Duran, 2003: 491). Ülkemizde ve diğer kimi ülkelerde, DDK'ların kararlarının yargısal denetimi, idari yargının görev alanına girmektedir. Ülkemizde de, idari sistemin örnek alındığı Fransa'nın izlendiği yolu izlemiş ve DDK'lar Türkiye'de de idarenin bir parçası olduğu kabul edilmiştir. Bunun sonucu olarak da idari yargının denetimine tabi kılınmıştır (Ardıyok, 2002: 190). Kurum kararlarına karşı ilgililer Ankara İdare Mahkemelerinde dava açabilirler.

5.Sonuç

İlk olarak ABD'de başlatılan DDK'lar, Avrupa'da II. Dünya Savaşından sonra ve özellikle 1980'li yıllardan itibaren özelleştirmeler ve kamu monopollerinin kaldırılmasıyla birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. DDK'lar Kıta Avrupa'sı açısından yeni bir geçmişe sahipken, ABD açısından daha eski tarihlere giden bir olgudur. DDK'lar, Kıta Avrupa'sında Müdahaleci Devlet anlayışından Düzenleyici Devlet anlayışına geçiş sürecinin bir uzantısıdır. Rekabete açılan kimi sektörlerde üretim faaliyeti ile düzenleme faaliyeti ayrılınca, düzenleme fonksiyonu yerine getirecek bağımsız bir yapılanma modeli ile yürütülmesi ihtiyacı doğmuştur. Kıta Avrupa'sı AngloSakson sisteminin etkisiyle II. Dünya Savaşının izleyen yıllarda DDK'ların ortaya çıktığı, fakat asıl artışın 1980'lerde ortaya çıktığı görülmektedir. 24 Ocak kararları ile Türkiye ekonomisinde devletin ekonomideki ağırlığı azaltılarak, serbest piyasa ekonomisine geçilmesi amaçlanmıştır. KİT'ler özelleştirilerek devlet tekelindeki mal ve hizmetlerin üretimi piyasaya devredilmiştir. Bu özelleştirme süreci ile, üretici devlet modelinden piyasada rekabeti sağlayıcı ve piyasa aksaklıklarını giderici, düzenleyici devlet modeline geçilmiştir. DDK'ların ortaya çıkışında devlete yönelik bakış açısındaki değişim önemlidir. Devlet her şeyi bizzat kendisi yapan devlet

anlayışı yerine, her şeyi rasyonel ölçütlerde denetim yapan ve bazı istisnai şeyleri bizzat üstlenen ve yapan devlet anlayışının etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca, özelleştirmeyle birlikte ekonomide devletçi politikaların yerine düzenlenmiş piyasa ekonomisinin geçmesi DDK'ların ortaya çıkışına sebep olan diğer bir faktördür. Kamu ihale kurumu geleneksel idari yapılanmanın dışında kalan, kamu alımları konusunda faaliyet alanı sınırlandırılmış ve faaliyet alanı ile ilgili düzenleme, denetleme ve yaptırım uygulama yetkileri ile donatılmış bir kurumdur. DDK'ları diğer kurumlardan ayıran iki temel özelliği bağımsız olmaları ve özekliğe sahip olmalarıdır. Kamu İhale Kurumu açısından bu iki temel özelliği değerlendirdiğimizde bu iki özelliği sağlamaya yönelik yasal dayanağı bulunmaktadır. Kanunda Kurum görevini icra ederken bağımsız olduğu, hiçbir organ, makam, merci ve kişi Kurumun kararlarını yönlendirmek amacıyla emir ve talimat vermelerini engelleyen hüküme yer vermiştir. Kurum, görevini yerine getirirken resmi ve özel bütün kurum ve kişilerden belge, bilgi isteyebilir ve görüşlerinden yararlanabilir. Belge, bilgi ve görüşlerin talep edilen süre zarfında verilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. DDK'ların işlevsel özellikleri olan düzenleme yapma yetkisi, izleme ve denetim yetkisi, danışmanlık işlevi ve sonucusu yaptırım uygulama işlevi açısından Kamu İhale Kurumu değerlendirildiğinde bu işlevsel özelliklerin tamamını yerine getirmektedir.

Regülasyon ekonomisi açısından baktığımızda Kamu İhale Kurumu, kamu ihalelerine ilişkin faaliyet alanında oyunun kurallarını belirleyen ve bu kurallara uyulup uyulmadığını denetleyen bir kurum olduğu ortaya çıkmaktadır. Regülasyon çeşidi olarak kamu ihale kurumunun faaliyet alanı daha çok iktisadi regülasyon gurubuna girmektedir. Çünkü hem satıcılar açısından hem de alıcı olarak kamu kurumları açısından piyasa giriş çıkışı sınırlandırılmış olmaktadır.

Kaynakça

AKÇA, H. (2007). Regülasyon Ekonomisi. Adana: Nobel.

AKINCI, M. (1999). Bağımsız İdari Otoriteler ve Omdusman. İstanbul: Beta.

Arda, E. (2003). *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*. İstanbul: Alfa.

ARDIYOK, Ş.(2002). Doğal Tekeller ve Düzenleyici Kurumlar, Türkiye İçin Düzenleyici Kurum Modeli. Rekabet Kurumu Lisansüstü Tez Serisi, No: 9. Ankara.

ARDIYOK, Ş.(?). Devletın Piyasalara Müdahalesi: Regülasyon. www.actecon.com/PDF/Devletin%20Piyasalara.pdf.

ATİYAS, İ. (2002). Bağımsız Düzenleyici Kurulların Ekonomik Gerekçeleri. II. Bağımsız Kurumlar ve Piyasa Ekonomisi Arenası, Stratejik Teknik Ekonomik Araştırmalar Merkezi (STEAM), 17 Aralık, İstanbul.

Hüseyin ERCAN

AYDIN, V.,Aktel, M. ve Avşar, N. (2005). Neoliberal Düşüncenin Türkiye Bağlamında Yeni Yönetmel Aktörleri: Bağımsız İdari Otoriteler-Üst Kurullar. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt No:1.

COLİN, R. (2003). Competition and Regulation in utility Markets, ed. Edward Elgar, An End to Economic Regulation? Robert W. Crandall The Brookings Institution, http://books.google.com.tr/books?id=iROxMM2MHRIC&pg=PA105&hl=tr&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false. Erişim Tarihi: 16.12.2020.

Erdem, H. (2003).Yeni Kamu İhale Sistemi ve Kamu İhale Kurumu. Yaklaşım. Yıl:11, Sayı:122.

EROL, M.(2003). Doğal Tekellerin Düzenlenmesi ve Telekomünikasyon Sektöründe Düzenleyici Kurum. Uzmanlık Tezi. İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No DPT:2680.

GÜNDAY, M.(2002). İdare Hukuk. 6. Baskı. Ankara: İmaj.

GÜRHAN, H. H. (2008).Kamu İhale Kanunu ve Getirdikleri. Birlik Dergisi. S.10, 21-24.

KARACAN, A. İ. (2002).Özerk Kurumlar Üzerine Denemeler, İstanbul: Creative.

İĞDELER, S. (2003). Kamu İhale Kurumu: Yenilikler ve Eksiklikler. Türk İdare Dergisi.Sayı: 439.

REEL, Y. (2010). Elektrik Sektörünün Regülasyonu. Enerji, Piyasa ve Düzenleme, C.1, S.2.

ÇETİN, V. R.(2007). Posta Hizmetlerinin Serbestleştirilmesi ve Regülasyonu: Türkiye Posta Sektörü Reformu için bir öneri. Uzmanlık Tezi, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No DPT:2746

Kamu İhale Kanunu

Kamu İhale Kurumu, 2019 Yılı Faaliyet Raporu.

KAYA, A. (2004). Bağımsız ve Düzenleyici Üst Kurulla. Konya: Eğitim.

KOÇBERBER, G. (2010).Türkiye'deki Kamu Alımı Uygulamalarında Şeffaflık ve Rekabet Edilebilirliğin Değerlendirilmesi.Dış Denetim Dergisi, 131-137, <http://www.sayder.org.tr/e-dergi-turkiyedeki-kamu-alimi-uygulamalarinda-seffaflik>. Erişim Tarihi: 15.12.2020.

ÖZTÜRK, E. (2003).Türk İdare Sisteminde Rekabet Kurumunun Yeri ve Diğer Bağımsız İdari Otoritelerle Karşılaştırılması. Rekabet Kurumu Lisansüstü Tez Serisi. Ankara.

SEZER, Y. (2002).Kamu İhale Kanunu: Şeffaflık ve Rekabet.Amme İdaresi Dergisi C.35, S.4, 57-82.

SOBACI, M. Z. (2005).Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulamasından Bir Örnek: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu.Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi. Bursa

ŞANLISOY, S. Özcan, A. (2006).Türkiye’de Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Bağımsızlığı. Siyasa Yıl:2, S.3-4, ESİAD.

TAN, T. (1996).Bağımsız İdari Otorite olarak Sermaye Piyasası Kurulu.SPK Yayın No:54

TEPE B., Ardiyok Ş. (2004).Devlete Yeni Rol: Regülasyon. Amme İdaresi Dergisi. C:37, S.1, 105-130.

TÜLÜMEN, Ö. (2004), “Konuşma Metni”, I. Uluslararası Kamu Alımlarında Saydamlık ve Verimlilik Sempozyumu, İstanbul, Kamu İhale Kurumu Yayını.

TÜRE, F. (2004).Bağımsız İdari Otoritelerin Türk Yönetim Yapısı İçerisindeki Yeri.Muğla Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Tartışma Tebliğleri No: 2004/09

ULUSOY, A. (2003).Bağımsız İdari Otoriteler, Ankara: Turhan.

VİSCUSİ, W. Kip, Vernon, John, Harrington, Joseph E.(1995). Economics of Regulation and Antitrust. The MIT Press, England.

NEDEN KONUT FİYATLARI İLE ENFLASYON ARASINDA NEDENSELLİK İLİŞKİSİ YOKTUR?

Mercan HATİPOĞLU¹

ÖZ

Yatırımcıların amacı sadece getiriye maksimize etmek değil aynı zamanda yatırım risklerini en aza indirmektir. Yatırımcıların yüz yüze kaldığı risklerin en tepesinde, reel getirileri aşındırdığı için enflasyon gelmektedir. Satın alma gücünün erozyona uğradığı zamanlarda, getiri artışı ile kısmen veya tamamen bu erozyonu telafi eden varlıklara enflasyon korumaları varlıklar denir. Bu yüzden, enflasyondan korunma sağlayan varlıklar diğer yatırım araçlarına göre daha çekici hale dönüşmektedir. Emlak piyasası genellikle gayrimenkulün enflasyona karşı bir koruma görevi görebileceğini iddia etmektedir. Tarih boyunca alternatifler arasında gayrimenkul varlıkları, enflasyona karşı güçlü bir yatırım fırsatı olarak görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop) bölgesinde konut fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu bağlamda, konut fiyat endeksinin enflasyonist baskıya sebep olup olmadığı ve tüketici fiyatlarının konut fiyatlarını etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Çalışmada yöntem olarak Breitung ve Candelon (2006) tarafından geliştirilen “Frekans Nedensellik testi” kullanılmıştır. Veriler 2010 Ocak ile 2020 Haziran arası dönemi kapsamakta olup aylık frekanstadır. Sonuç olarak konut fiyatları ve enflasyon arasında kısa, orta ve uzun dönemde nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Anahtar kelimeler: Konut Fiyat Endeksi, Enflasyon, Frekans Nedensellik Analizi

JEL Kodları: E44, G11, G15

WHY THERE IS NO CAUSAL RELATIONSHIP BETWEEN HOUSE PRICES AND INFLATION?

ABSTRACT

The goal of investors is not only to maximize returns, but also to minimize investment risks. Inflation is at the top of the risks that investors face, as it erodes real returns. Assets that compensate partially or fully for this erosion with increased returns are called inflation hedging assets. Therefore, assets providing protection from inflation become more attractive than other investment instruments. The real estate market often claims that real estate can act as a protection against inflation. Throughout history, real estate assets have been seen as a strong investment opportunity against inflation. The aim of this study is to investigate the relationship between housing prices and inflation in Turkey, region of TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop). In this context, it has been examined whether the housing price index causes inflationary pressure and whether consumer prices affect house prices. The “Frequency Domain Causality test” developed by Breitung and Candelon (2006) was used as a method in the study. The

¹ Doç. Dr. Üyesi Mercan HATİPOĞLU Çankırı Karatekin Üniversitesi İşletme Bölümü, mercanhatipoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3307-5458>

monthly frequency data covers the period from January 2010 to June 2020. As a result, no causality relationship was found between house prices and inflation in the short, medium and longterm.

Keywords: *Housing Price Index, Inflation, Frequency Domain Causality Analysis*

JEL Codes: *E44, G11, G15*

1.Giriş

Yatırımcıların amacı sadece getiriye maksimize etmek değil aynı zamanda yatırım risklerini en aza indirmektir. Yatırımcıların yüz yüze kaldığı risklerin en tepesinde, reel getirileri aşındırdığı için enflasyon, baskın endişelerden biri haline gelmektedir. Satın alma gücünün erozyona uğradığı zamanlarda, getiri artışı ile kısmen veya tamamen bu erozyonu telafi eden varlıklara enflasyon korumaları (inflation hedging) varlıklar denir. Bu yüzden, enflasyondan korunma sağlayan varlıklar diğer yatırım araçlarına göre daha çekici hale dönüşmektedir. Emlak piyasası genellikle gayrimenkulün enflasyona karşı bir koruma görevi görebileceğini iddia etmektedir. Tarih boyunca alternatifler arasında gayrimenkul varlıkları, enflasyona karşı güçlü bir yatırım fırsatı olarak görülmüştür (Amonhaemanon, 2013). Konut eğer barınma hizmeti için alınıyorsa tüketim malı, kira ya da değer artışı beklentisi ile alınıyorsa yatırım malı olarak düşünülebilir. Konutlar yapısı itibariyle uzun ömürlü, dayanıklı ve taşınmaz nitelikte oldukları için servet biriktirme fırsatı olarak toplumun her zaman gözdesi olmuşlardır. Bunun dışında krediler için teminat işlevi de sağladıklarından dolayı konut yatırımları finansal sistemde geniş bir yer edinmiştir (Büyükduman, 2014:16,18,61). Bunun dışında, Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin yeterince derinleşmemiş olması ve emekli maaşlarının düşük olması, tasarruf sahiplerinin her daim konut edinimine zorlamış sanki konut sahibi olmak sosyal güvence aracı kabul edilmiştir (Erdoğan ve Büyükduman, 2018: 27-28). Öte yandan döviz, hisse senedi gibi yatırım araçları ile kıyaslandığında konut yatırımları daha az risk taşımaktadır. Çünkü döviz ve hisse senedi piyasaları, faiz ve enflasyon oranlarına tepkisi derhal ve önemli ölçüde olduğu için bu piyasalarda fiyatlar anında değişmekte ve büyük kayıplar yaşanmaktadır. Oysa konut piyasasında fiyatlar yavaş hareket etmekte ve enflasyona karşı değerlerini koruma eğilimindedirler (Erdoğan ve Büyükduman, 2018: 26). Piyasada konut talebi; gelir, hanehalkı oluşumu, mülkiyet tercihi, yaşam döngüsü, hanehalkı hareketliliği, pazarda konutun kalma süresi ve konut kredileri gibi faktörler tarafından belirlenir. Bu faktörleri biraz detaylandırmak gerekirse, örneğin evlilik oranlarının artması hanehalkı sayısının artmasına neden olacağı için konut talebini canlandırır. Yine insanların olgunluk dönemine gelince iş kariyerleri netleştiği için bu dönemde konut talebi artmaktadır. Konut tüketimi genelde 24-54 yaş aralığında artarken 55’ten sonra azalma trendine yönelmektedir. Kredi faizlerinin düşmesi, konutların uzun süre satılmadığı için fiyatlarının düşmesi de talebi arttırmaktadır (Büyükduman, 2014: 66-72).

Arz cephesindeki fiyat değişmeleri ise, arsa maliyetleri, inşaat maliyetleri, kira kontrolleri, vergi-sübvansiyon ve hukuki altyapı gibi değişkenlerden kaynaklanmaktadır (Büyükduman, 2014: 81-85).

Bu çalışmanın amacı Çankırı, Sinop ve Kastamonu emlak piyasasının enflasyon ile ilişkisi araştırarak literatüre katkı sağlamaktadır. Ayrıca, çalışmada yerel enflasyon oranları analiz edilerek, bölgede yaşayan yatırımcılara güncel fikirler sunulmaktadır. Makalenin bundan sonraki kısımları sırasıyla mevcut literatürü gözden geçirmekte, metodoloji ve veriler anlatılmakta, ampirik bulgular tartışılmakta ve son bölüm sonuçlar hakkında bilgiler sunmaktadır.

2.Literatür

Bir dizi ampirik makale, konut fiyatları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışmıştır. Örneğin, İslamoğlu ve Nazlıoğlu (2019) İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde konut fiyatlarının enflasyona göre birim esnekliğe sahip olduğunu panel veri modeli tespit etmişlerdir. Karadaş ve Salihoglu (2020) ise ülkemiz için 2012-2015 dönemi kapsamındaki çalışmalarında konut faiz oranlarının, konut kredisi hacminin, reel döviz kurunun ve enflasyonun konut fiyatlarını negatif etkilediğini, sanayi üretim endeksinin ise pozitif yönde etkilediğini göstermişlerdir. Benzer şekilde, Beltratti ve Morana (2010) 1980 – 2007 dönemi kapsamında G-7 ülkeleri için yaptıkları araştırmada ev fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğunu kanıtlamışlardır. Salisu vd., (2020) ise ABD için altın, gayrimenkul ve hisse senedi gibi yatırım araçlarının hangilerinin enflasyona karşı yatırımcıları koruduklarını araştırmışlardır. Sonuç olarak yazarlar, gayrimenkul ve hisse senedi yatırımlarının enflasyona karşı iyi bir koruma sağladığını, altın fiyatlarının ise Fisher hipotezinin tersine doğru hareket ettiklerini göstermişlerdir. Benzer şekilde, Anari ve Koları (2002) konut fiyatlarının uzun vadede istikrarlı bir şekilde enflasyondan korunmayı sağladığı yorumunu yapmışlardır. Bu sonuçlara paralel olarak, İnglesi-Lotz ve Gupta (2013) 1970–2011 dönemi kapsamında Güney Afrika için yaptıkları araştırmada konut yatırımlarının enflasyondan korunma görevi gördüğünü ifade etmektedir. Paksoy vd., (2014) Türkiye’de TRC1, TRC2, TRC3 bölgelerinde konut fiyatlarının enflasyon üzerinde etkili olduğunu Hacker-Hatemi-J bootstrap nedensellik testi ile kanıtlamışlardır. Eryüzlü ve Ekici (2020) Dolado-Lütkepohl nedensellik testi uygulayarak döviz kurunun Türkiye’de konut fiyatlarını kısa dönemde belirlediği sonucuna ulaşmışlardır. Sağlam ve Abdioğlu (2020) Türkiye’de hedonik konut fiyat endeksi ile tüketici fiyat endeksi arasında eş-bütünleşme ilişkisi olduğunu panel veri modeli ile kanıtlamışlardır. Yazarların bulgularına göre, uzun dönemde enflasyondaki %10’luk bir artış hedonik konut fiyatlarını yaklaşık %8,5 nispetinde yükseltmektedir. Gathergood (2012) İngiltere’de 1980 kişi ile anket yaparak tüketicilerin konut fiyatlarına tepkilerini ölçmeye çalışmıştır. Anket bulgularına göre, ev fiyatları düşerse, ailelerin % 30’u tüketimi azaltacaklarını bildirmişlerdir.

3.Yöntem ve Veri

Eğer bir zaman serisinin tahmin ederken ikinci bir seriyi kullanmak, birinci serinin daha iyi tahmin edilmesini sağlıyorsa, ikinci zaman serilerinin birincisi üzerinde nedensel bir etkisi vardır denilebilir. Literatürde en sık başvurulan Granger nedensellik testi, iki değişkenli doğrusal modelin en uygun gecikmeli değerleri ile tahmin edilmesine dayanır. Ne yazık ki, bu test nedenselliğin farklı frekanslarda değişebileceğini göz ardı etmektedir. Breitung ve Candelon (2006) tarafından geliştirilen “Frekans Nedensellik testi” nedenselliğin farklı frekansların üzerinden test edilmesine izin vermektedir (Bozoklu ve Yilanci, 2013). Geleneksel nedensellik testleri tek bir test üretirken, ilgili değişkenler arasındaki etkileşim için *Frekans Nedensellik testi* spektrumlar arasında farklı frekanslarda test istatistikleri üreterek çok sayıda olasılık değerleri üreterek, örneğin kısa, orta ve uzun vade de nedensellik ilişkilerini ortaya koymaktadır (Adıgüzel vd., 2013). Frekans Nedensellik testinin ayrıntılı matematiksel gösterimi için Ciner (2011), Tüfekçi vd., (2016), Bodart ve Candelon (2009), Yavuz ve Beşel(2015), İskenderoğlu ve Akdağ (2019) ve Şen ve Şit (2015) çalışmalarına bakılabilir.

Bu çalışmada analizler Eviews 9 programına yüklenen “SpectralAnalysis” eklentisi ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada veri olarak TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop) bölgesine ait konut fiyat endeksi ve tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır. Veriler 2010 Ocak ile 2020 Haziran arası dönemi kapsamakta olup aylık frekanstadır.

4.Bulgular

İlk önce, ham haldeki konut fiyat endeksi ve tüketici fiyat endeksi verilerinin logaritmik farkı alınarak zaman serisi analizleri için uygun hale getirilmiştir. Durağan haldeki serilere ait tanımlayıcı istatistikler tablo 1’ de sunulmuştur.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	S.Sapma	Çarpıklık	Basıklık	JB	ADF
Konut	0.008	0.016	-0.092	5.128	0.00	0.00
Enflasyon	0.007	0.009	1.990	11.957	0.00	0.00

Not: JB ve ADF testlerinin prob. değerleri sunulmuştur.

Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, her iki değişkenin durağan olduğu ve normal dağılım sergilemediği görülmektedir. S. Sapma değerlerine bakıldığında konut fiyatları enflasyon oranlarına göre daha fazla dalgalanmaktadır. Aylık ortalama artışlar konut fiyatları için %0.8 ve enflasyon için %0.7 olduğundan sanki ortalamalar arasında bir fark olmadığı aklımıza gelebilir. Bu şüpheyi ortadan kaldırmak için her iki değişkenin ortalama artış değerleri arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığını T testi ile sınavabiliriz. T testi istatistikleri tablo 2’ de sunulmuştur.

Tablo 2: T Testi İstatistikleri

Yöntem	df	Değer	Olasılık
t-test	248	0.345212	0.7302
Satterthwaite-Welch t-test	199.4850	0.345212	0.7303
Anova F-test	(1, 248)	0.119171	0.7302
WelchF-test	(1, 199.485)	0.119171	0.7303

Tablo 2’de görüleceği üzere, çeşitli ortalama kıyaslama testlerinin sonuçları “iki değişkenin ortalama değerleri arasında fark yoktur” boş hipotezini red etmemiştir. Buna göre TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop) bölgesinde konut fiyat artışları, ancak enflasyon oranı kadar artmaktadır. Dolayısıyla konut yatırımları tüketicileri sadece enflasyondan korumayı başarmış ancak bu bölgedeki gayrimenkul yatırımcılarına pozitif reel getiri sağlamamıştır.

Tablo 3: Breitung ve Candelon (2006) Frekans Alanı Nedensellik Test Sonuçları

w_i	Uzun dönem		Orta dönem		Kısa dönem	
	0.01	0.05	1.00	1.50	2.00	2.50
Enflasyon \neq Konut	0.280	0.272	0.371	0.539	0.392	0.123
Konut \neq Enflasyon	0.423	0.426	0.623	0.996	0.601	0.781

Not: Değerler, ilgili test istatistiğinin olasılık değerleridir.

Tablo 3 incelendiğinde bütün frekans değerleri için olasılık değerleri 0.10 üstünde olduğundan konut fiyatlarından enflasyon oranlarına ve de enflasyondan konut fiyatlarına nedensellik ilişkisi yoktur. Nedensellik ilişkisinin olmaması için bazı nedenler ileri sürülebilir. Örneğin, birçok Anadolu kenti arazi/arsa üretimi konusunda epeyce şanslıdır. Bu bölgede konut talebi artınca inşaat arzı esnek olduğu için bu talebe gecikmeden cevap vermektedir. Çünkü Anadolu şehirlerinde belediye meclisleri yeni arsa ve arazileri imara açma konusunda oldukça hızlı davrandıkları için konut arzı derhal artmakta ve talep cephesindeki değişimleri olağanüstü fiyat artışlarına izin vermeden karşılamaktadır. Dolayısıyla konut fiyatları artışlarının ancak enflasyon oranları kadar artacağı beklenmektedir. Anadolu’nun taşra denilen kentlerinde konut fiyatlarında dikkate değer artış yapan yegâne unsur kamu yatırımlarıdır (Erdoğan ve Büyükduman, 2018: 63). İkinci olarak, TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop) bölgesi, büyük sanayi ve geniş tarım alanlarına yakın bir bölge değildir ve sosyal ve ekonomik fırsatları diğer bölgelere göre daha düşüktür. Bu nedenle sanayi ve tarım nedeniyle göç almamakta sadece şehirlerdeki üniversite öğrencileri tarafından popülasyon artmakta ise de yeterli enflasyonist baskı meydana gelmemektedir. Dolayısıyla emlak piyasası fiyatları ile enflasyon arasındaki bağ zayıf kalmaktadır (Korkmaz, 2019). Yine başka bir gerekçe olarak, TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop) bölgesinde, satılan evlerin barınma amacı ile değil de düzenli bir gelir elde etmek için öğrencilere kiraya verilmesi gösterilebilir. Bu kapsamda kira sözleşmelerinin uzun süreler (1 yıldan daha uzun) için yapılması, fiyat değişmelerine endekslenme sürecinin yavaş işlemesine yol açmış olabilir. Dolayısıyla konut değeri, yalnızca kira

sözleşmeleri yeniden görüşüldüğünde genel fiyat seviyesindeki artışları yansıtmama imkanı bulacaktır. Bu nedenle, büyük ölçüde gelecekteki kira ödemelerinin bugünkü iskonto edilmiş değeriyle belirlenen konutun değeri, enflasyon risklerine karşı korumasız hale gelebilmektedir (Ganesan, veChiang, 1998).

5.Sonuç

Konut fiyatlarında gözlemlenen fiyat artışları “servet etkisi” sayesinde tüketici güveninin yükselmesine neden olduğu için yatırım ve tüketim harcamalarının artarak ekonominin canlanması beklenebilir. Buna ilave olarak konut fiyatları artınca, konutların teminat değerleri de artacağı için kredi piyasasında canlanma görülmektedir. Ancak ekonomi güçlenirken, toplam talepteki artışa paralel olarak enflasyonun yükselmesi reel faiz oranlarını da yükselteceği için, varlık değerlemelerinde kullanılan iskonto oranlarında yükseleceği için konut fiyatları düşmektedir (Büyükduman, 2014: 89-90). Bu çalışmada enflasyon ile konut fiyatları arasında anlamlı nedensellik bulunmadığı için yukarıda yazılan mekanizma işlememektedir. Diğer bir anlatımla, enflasyon konut fiyatlarını etkilememekte ve konut fiyatları enflasyonist baskıya sebep olmamaktadır. Yani bu bölgedeki konut fiyatlarının artması ekonomide herhangi bir talep artışına sebep olmayacağı gibi, enflasyon konut fiyatlarını etkileyen ve etkilenen bir faktör değildir. Dolayısıyla, Çankırı, Kastamonu ve Sinop bölgesinde enflasyondan korunmak için konut edinmek isteyenler, bunun yerine sermaye piyasası araçlarına örneğin, hisse senedi ya da gayrimenkul yatırım ortaklıklarına yönelebilirler. Yine çalışmamızın bulgularına göre konut fiyatları enflasyondan etkilemediği için, konut fiyatlarına etki eden konut satışları ve inşaat maliyetleri gibi faktörleri analiz ederek bu bölgede hangi değişkenlerin konut piyasasında fiyat oluşumuna etki ettiği araştırılabilir.

Kaynakça

- Adıgüzel, U., Bayat, T., Kayhan, S., & Nazlıoğlu, Ş. (2013). Oil prices and exchangerates in Brazil, India and Turkey: Time and frequency domain causality analysis. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 49-73.
- Amonhaemanon, D., De Ceuster, M. J., Annaert, J., & Le Long, H. (2013). The inflation-hedging ability of realestate evidence in Thailand: 1987-2011. *ProcediaEconomicsand Finance*, 5, 40-49.
- Anari, A.,ve Koları, J. (2002). House prices and inflation. *Real Estate Economics*, 30(1), 67-84.
- Beltratti, A., & Morana, C. (2010). International house prices and macroeconomic fluctuations. *Journal of Banking & Finance*, 34(3), 533-545.
- Bodart, V., & Candelon, B. (2009). Evidence of interdependence and contagion using a frequency domain framework. *Emerging Markets Review*, 10(2), 140-150.

- Bozoklu, S.,& Yilanci, V. (2013). Energy consumption and economic growth for selected OECD countries: Further evidence from the Granger causality test in the frequency domain. *EnergyPolicy*, 63, 877-881.
- Büyükduman, A. (2014). *Bir kent efsanesi: Konut balonu*. İstanbul: Scala Yayıncılık
- Ciner, C. (2011). Commodity prices and inflation: Testing in the frequency domain. *Research in International Business and Finance*, 25(3), 229-237.
- Erdoğan, C. & Büyükduman, A. (2018). *Sorularla gayrimenkul yatırımı*. İstanbul: Ceres Yayınları
- Eryüzlü, H.,& Ekici, S. (2020). Konut fiyat endeksi ve reel döviz kuru ilişkisi: Türkiye örneği. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 5(12), 97-105.
- Ganesan, S.,& Chiang, Y. (1998). The inflation-hedging characteristics of real and financial assets in Hong Kong. *Journal of Real Estate Portfolio Management*, 4(1), 55-67.
- Gathergood, J. (2012). How do consumers respond to house price declines? *Economics Letters*, 115(2), 279-281.
- İnglesi-Lotz, R.,& Gupta, R. (2013). The long-run relationship between house prices and inflation in South Africa: an ARDL approach. *International Journal of Strategic Property Management*, 17(2), 188-198.
- İskenderoğlu, Ö., & Akdağ, S. (2019). Risk iştahı ile petrol fiyatları, döviz kuru, altın fiyatları ve faiz oranları arasında nedensellik analizi: Türkiye örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 20(1), 1-14.
- İslamoğlu, B.,& Nazlıoğlu, Ş. (2019). Enflasyon ve konut fiyatları: İstanbul, Ankara ve İzmir için panel veri analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1).
- Karadaş, H. A.,& Salihoglu, E. (2020). Seçili makroekonomik değişkenlerin konut fiyatlarına etkisi: Türkiye Örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 63-80.
- Korkmaz, Ö. (2019). The relationship between housing prices and inflation rate in Turkey. *International Journal of Housing Markets and Analysis*. ISSN: 1753-8270
- Paksoy, S., Yöntem, T., & Büyükçelebi, B. (2014). Konut fiyat endeksi ve enflasyon arasındaki ilişki (Trc1, Trc2 Ve Trc3 düzey bölgeleri üzerine ampirik bir çalışma). *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(2), 54-69.
- Sağlam, C. ,& Abdioğlu, Z. (2020). Türkiye'de tüketici fiyatları ile hedonik konut fiyatları arasındaki ilişki: Panel veri analizi. *Journal of Yasar University*, 15(57).
- Salisu, A. A.,Raheem, I. D., & Ndako, U. B. (2020). The inflation hedging properties of gold, stocks and real estate: A comparative analysis. *Resources Policy*, 66, 101605.

Şen, A.,& Şit, M. (2015). Reel döviz kurunun Türkiye'nin turizm gelirleri üzerindeki etkisinin ampirik analizi. *Journal of Yasar University*, 10(40).

Tüfekçi, A., Şahin, S., Gültekin, E., & Temiz, M. (2016). Türkiye'de istihdamın sektörel belirleyicileri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 8(14), 89-95.

Yavuz, H. & Beşel, F. (2015). Türkiye'de uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergi gelirleri-ekonomik büyüme ilişkisi: Frekans nedensellik analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 3(1), 45-55.

KREDİ TEMERRÜT TAKASI VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ, TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹

Doç. Dr. Ayşe DURGUN KAYGISIZ², Hüseyin İŞCAN³

ÖZET

Kriz dönemlerinde makroekonomik göstergelerdeki sıkıntılar özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler üzerindeki küresel yatırımcı algısını olumsuz yönde etkilemiş bu durum CDS primlerinin yükselmesine ve zaten sıkıntılı göstergelerin daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Ayrıca para biriminin oynaklığının ekonomide bulunan risk düzeyine bağlı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, risk faktöründeki bu artış döviz kurlarındaki oynaklığa sebebiyet vererek, ulusal para biriminin değer kaybetmesine neden olmaktadır. Bu çalışmanın amacı Kredi Temerrüt Takası ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi zaman serileri yardımıyla analiz etmektir. Bu amaçla 01.01.2018- 30.11.2019 yılları arasında günlük veriler kullanılarak Toda-Yamamoto nedensellik testi yapılmıştır. Analiz sonucunda CDS ve dolar kuru arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kredi Temerrüt Takası, Döviz Kuru, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

RELATIONSHIP BETWEEN CREDIT DEFAULT SWAPS AND EXCHANGE RATES IN TURKEY

ABSTRACT

During times of crisis, problems in macroeconomic indicators negatively affected global investor perception, especially in developing countries such as Turkey, which led to a rise in CDS spreads and a worsening of already troubled indicators. In addition, it is considered that the volatility of the currency depends on the level of risk in the economy. Therefore, this increase in the risk factor causes volatility in exchange rates, causing the national currency to depreciate. The aim of this study is to analyze the relationship between Credit Default Swap and exchange rate with the help of time series. For this purpose, Toda-Yamamoto causality test was performed using daily data between 01.01.2018 and 30.11.2019. As a result of the analysis was determined bidirectional causality relationship between CDS and dollar.

Keywords: Credit Default Swap, Exchange Rate, Toda-Yamamoto Causality Test

¹ Bu makale, 05-06.12.2019 tarihinde düzenlenen IV. Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, aysedurgun@sdu.edu.tr

³ Bilim Uzmanı, quaresmaa7@yandex.com

1. GİRİŞ

Döviz kuru dalgalanmalarının itici güçleri iktisatçılar arasında geçmişten günümüze tartışılmalı bir konu olmuştur. Dornbusch vd.(1980), Branson, (1981), tarafından yapılan çalışmalarda döviz kurlarında meydana gelen dinamikleri parasal faktörlere bağlamışlardır. Daha sonraki çalışmalarda, döviz kuru dalgalanmalarını açıklamak için reel makroekonomik değişkenlerin (Pindyck & Rotemberg, 1990; Bergstrand, 1991; Faruqee, 1995; Clarida ve Gali, 1994; Mark ve Choi, 1997; Chinn, 2006) yanı sıra kaynak aktarmaları, ticaret hadlerindeki değişiklikler (Zaldueño, 2006) ve bir ülkenin ticaret ortaklarına göre verimlilik farklılıkları kullanılmıştır.

Finans teorisi, bir finansal varlığın fiyatının onun riskine bağlı olduğunu öne sürmektedir (Zhang, Yau, & Fung, 2010: 440). Bu bağlamda iktisatçılar “risk faktörünün” döviz kuru oynaklığının önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilebileceğini iddia etmektedirler (Hassan, vd.,2016: 1). Bir ülkenin ulusal para biriminin gücü, ekonomik-politik istikrarıyla pozitif yönde ilişkilidir. Ekonomik-politik istikrarsızlık nedeniyle artan ülke riski, yatırımcıların ülkenin para birimi cinsinden menkul kıymetler satmalarına ve fonları geri göndermelerine yol açmakta, dolayısıyla para birimi üzerinde aşağı yönlü baskı oluşturmaktadır (Hui & Chung, 2011: 2945). Bu bakımdan, ülke riskindeki bir artış, ulusal para biriminin değer kaybetmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, para biriminin oynaklığı ekonomide bulunan risk düzeyine bağlıdır.

2008 Küresel Finansal Krizi ile birlikte yatırımcıların risk iştahında değişimler meydana gelmiştir. Artık yatırımcılar düşük getirili de olsa düşük riskli yatırımları tercih etmektedir. Teorik olarak, bir yatırımcının ülke riskindeki olumlu bir değişime tepkisi ile olumsuz bir değişime tepkisi farklı olmaktadır. Risk azaldıkça ve yeni duruma yavaş tepki verdikçe yatırımcılar çekingen ve şüpheli olacaktır. Bu durumda, ulusal para birimi diğer bir para birimine karşı daha uzun bir süre içinde değer kazanacaktır. Riskin artması durumunda, yatırımcılar hızlı tepki verecek ve ulusal para birimi çok kısa bir süre içinde değer kaybedecektir (Hassan, vd.,2016: 2).

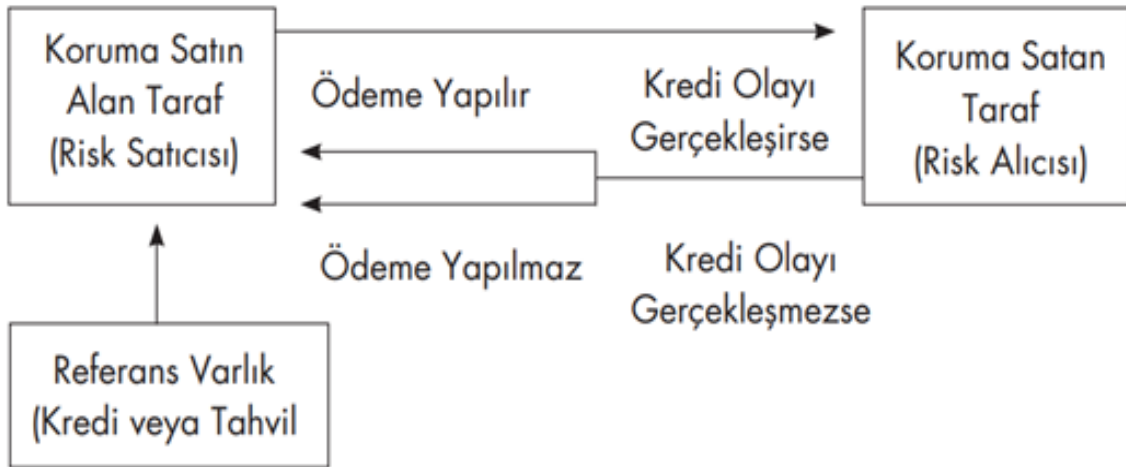
Ekonomide finansal risk tartışmaları genellikle üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar piyasa riski, kredi riski ve likidite riskidir (Günay, 2016:21), ayrıca bu risklere politik riski de eklemek mümkündür (Hassan, vd.,2016: 2). Geçmiş çalışmalarda farklı türlerdeki finansal risk kategorilerini ölçmek için çeşitli endeksler kullanılmış, ancak son zamanlarda yeni bir gösterge olan Kredi Temerrüt Takası (Credit Default Swap, CDS), yükselen piyasa büyüklüğü nedeniyle giderek artan popülerliğe sahip olmuştur.

Kredi Temerrüt Takası bir kişi ya da kuruluşun, kredi sahibinin karşılaşılabileceği alacağın ödenmemesi riskini belirli bir bedel karşılığında üstlenmeyi kabul etmesinin

bedelidir. Diğer bir anlatımla, borçlu tarafından borcun ödenmeme riskine karşı korunmak için alacaklı tarafından yapılan bir tür sigorta işlemidir. Bu çerçevede CDS bir anlamda kredi sigortası gibi işlem görmekte ve bir çeşit sigorta sözleşmesi niteliği taşımaktadır. Bu işlem sonucunda alacaklı, kredi temerrüt riskini üstlenen kuruluşa düzenli olarak CDS puanına göre belirlenen kredi risk primini ödemekle yükümlüdür. Alacaklı risk primini ödemediği müddetçe, ödenmeme riskine karşı korunmaya devam edilmektedir. Bu süreçte temerrüt durumu gerçekleşirse CDS’i elinde bulunduran taraf, üzerinde yazılı olan değerinden varlığı satın almayı taahhüt etmektedir.

Kredi riski bir tarafın sözleşmedeki ödeme yükümlülüğünü yerine getirememesi olarak görülmekte ve temerrüt olarak da ifade edilmektedir. Bu durum banka kredisi, işletme tahvilleri ya da vadeli işlem sözleşmeleri gibi farklı durumlarda ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durumda riski kendi üzerinden uzaklaştırmak, başka tarafa transfer etmek için yeni mali varlıklar geliştirilmiştir. Bunlara türev ürünler denilmektedir. Bunlardan en yaygın olarak kullanılanı Kredi Temerrüt Takasıdır. Şekil 1’de Kredi Temerrüt Takasının işleyiş süreci anlatılmıştır.

Şekil 1. CDS İşlem süreci

Kaynak: Choudlhry,2006:2

Günümüzde yabancı yatırımcılar, bir ülkeye finansal yatırım yapacak olduğunda ülkenin kredi notuna ve CDS verilerine bakmaktadır. Fakat kredi derecelendirme kuruluşları tarafından verilen kredi notları anlık değişimleri yansıtmamaktadır. Ancak CDS’ler anlık değişimleri yansıtmamasından dolayı, ülkelerin piyasalarındaki riski daha iyi ölçmekte, bu nedenle sık kullanılmaktadır. Çünkü CDS verileri piyasada oluşabilecek riskleri takip aracı olarak kullanılmaktadır. Nitekim CDS’ler, kredi riskini, bilanço dışına çıkartan bir enstrüman olarak kredi türevleri arasında en çok

işlem gören ve en likit piyasaya sahip olan ürünlerdir (Hull, 2012 aktaran; Koy, 2014:64). 2008 küresel krizine neden olan türev ürünler arasında da yer almıştır. Kriz sonrasında da yatırımcılar CDS’i yakından takip etmeye başlamışlardır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının vermiş olduğu notlar ülke, kurum, şirket, tahvil vb. bir varlığın ödeme yeterliliği hakkında bilgi verirken, CDS primleri de ülke, şirket veya kurum tarafından kullanılan kredilerin alacaklılarına ödenme yeterliliği hakkında bilgi verirler. Bir ülkenin riski arttıkça genellikle CDS primleri de yükselmektedir (Çonkar ve Vergili, 2017:60).

Bu çalışmada Türkiye’nin 2018-2019 yılları kapsamında, Kredi Temerrüt Swapları ile döviz kurları arasındaki ilişki zaman serisi analizleri ile incelenmiştir. Literatürde değişkenler arasında doğru yönlü ilişkiden bahsedilmektedir. Yani ülke riski arttıkça ülkenin kredi temerrüt takası yükselirken, para birimi diğer ülkelerin para birimi karşısında değer kaybetmekte ve kurlar yükselmektedir.

2. Literatür İncelemesi

Daha önce yapılmış çalışmalara bakıldığında bazı ekonomik değişkenlerin CDS üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, ekonomik büyüme, faiz, döviz kurları, cari açık, ihracat, borsa, hisse senedi gibi değişkenlerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra CDS verileri politik olaylardan etkilenmekte dolayısı ile siyasi istikrar ile de ilişkilendirilmektedir. Çalışmamızın kapsamı olan kurlar ve CDS arasındaki ilişkiyi inceleyen makalelerden bazıları aşağıda belirtilmiştir.

Carr ve Wu (2007), Brezilya ve Meksika ekonomilerini 2002-2005 dönemi kapsayacak şekilde yaptıkları araştırmada CDS priminden döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisini saptamışlardır.

Zhang, Yau ve Fung (2010), çalışmasında 2007-2008 kriz döneminde CDS primlerinin döviz piyasası ile ilişkisini, VAR modeli ve Granger Nedensellik Testi ile incelemiştir. Çalışmada, CDS piyasasının döviz piyasasına güçlü bir fiyat liderliği yaptığına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Aynı yazarların 2009 yılındaki bir çalışmasında Amerikan Doları cinsinden Japon Yeni, Euro, İngiliz Sterlini, ve Avustralya Doları cinsinden dört döviz kurunun Kredi Temerrüt Swapının Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Liu ve Morley (2012), çalışmasında CDS primleri üzerinde döviz kurunun önemli bir etkiye sahip olduğu analiz edilmiştir.

Jensen (2013), 2005-2010 yılları arasında günlük veri ile yaptığı çalışmasında sadece kriz dönemlerinde Japon kredi temerrüt takasının döviz kurunun Granger nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Başarır ve Keten (2016), 2010-2017 dönemi verileri kullanılarak CDS, Döviz Kuru ve hisse senetleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda CDS ile döviz kurları arasında herhangi bir nedensellik tespit edememişlerdir.

Hassan vd. (2016), çalışmasında 2009-2015 dönemi aylık veriler kullanılarak MS VAR analizi yapılmıştır. Çalışmada CDS priminden döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Ayrıca 2008 krizi sonrası dönemde piyasadaki risklerin kur dalgalanmalarının belirlemede önemli bir rol olduğu belirtilmiştir.

Gün vd. (2016), 2010-2015 dönemi için gezi parkı olaylarının Türkiye Kredi Temerrüt Swapları üzerindeki etkisi zaman serisi yöntemiyle incelenmiştir. Buna göre CDS değişkeni döviz kurunu etkilemekte, aynı şekilde CDS'deki değişimden etkilenen Eurobond faizleri, volatilité ve tahvil faizleri döviz kuru değişkenine etki etmektedir.

Çonkar ve Vergili (2017), 2010-2015 dönemi için CDS ve döviz kurları ilişkisini zaman serileri ile incelemiştir. Granger nedensellik yaptıkları çalışmalarında dolar kurundan CDS'e doğru tek yönlü nedensellik bulmuşlardır.

Uysal (2017), çalışmasında 2000-2016 dönemi aylık veriler ile CDS primi ile 12 ayrı bağımsız değişkeni analiz etmiştir. Analiz sonucunda CDS primi, hisse senedi endekslerindeki oynaklık ve döviz kurundaki oynaklık ile pozitif; rezervlerin dış ticaret açığını karşılama oranı ile negatif yönlü ilişki içerisindedir.

Aksoylu ve Görmüş (2018) gelişmekte olan ülkeler için 2005-2015 yıllarında CDS primleri, döviz kuru ve ABD gösterge faiz oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sadece iki ülkede döviz kurundan CDS primine doğru bir nedensellik tespit edilmiştir.

Ekrem vd. (2018) yapmış oldukları çalışmalarında CDS ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bunlardan birisi de reel döviz kurlarıdır. Reel kur arttığında, ülkelerin rekabetçiliği azalacağından CDS primleri de yükselecektir.

Özpınar vd (2018), 2005-2017 dönemi verileri kullanılarak CDS Primi ve kur-faiz ilişkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda döviz kuru ve CDS arasında kısa ve uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve döviz kurundan CDS'e doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Şahin ve Özkan (2018), 2012-2017 dönemi veriler kullanılarak CDS, döviz kuru ve BİST100 Endeksi analiz edilmiştir. CDS ve döviz kuru değişkenleri uzun dönemde

eşbütünleşik olduğu ancak aralarında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Bektaş ve Babuşcu (2019), Ocak 2018 ve Aralık 2018 dönemi verilerinden yararlanılarak yapılan çalışmada döviz kuru ile CDS primi arasında bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır.

Literatürden biraz farklı bir sonuç elde eden son çalışma ise Corte, Sarno, Schmeling ve Wagner (2015)'in çalışmasıdır. 2003-2013 döneminde Amerikan Doları cinsinden 20 ülkenin para birimi ile CDS'leri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ülke riskine bağlı olarak CDS'ler yükselirken, döviz kurunda değer kaybı yaşandığını ortaya çıkarmışlardır.

3. EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmada Türkiye için Kredi Temerrüt Takası ve döviz kuru değişkenleri arasındaki ilişki zaman serileri yardımıyla analiz edilmiştir.

3.1. Kapsam ve Veri Seti

Çalışmada Türkiye için 01.01.2018-30.11.2019 yılları arasında günlük veriler kullanılmıştır. Kredi Temerrüt Takası (CDS) <https://www.paragaranti.com/> sitesinden, dolar kuru Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) alınmıştır. Toplamda 699 veri ile çalışılmıştır. Çalışmanın 2018'den başlatılmasının nedeni 2018 yılı itibari ile yaşanan ekonomik türbülans ve kur atağının risk göstergelerine nasıl yansıdığını görmek amaçlıdır. Çalışmadaki verilerin analizinde Eviews 10 paket programından yararlanılmıştır.

Çalışmada verilerin logaritmaları alınarak modele dâhil edilmiştir. Bunun yapılma nedeni parametrelerin küçülmesi ve analiz bulgularının yorumlanmasında kolaylık sağlamasıdır. Ayrıca bu dönüşümün yapılması serisel kolerasyonun azalmasına ve serilerin normal dağılmasına neden olmaktadır (Dirican ve Canöz, 2017: 383).

Tablo 1. Veri Seti

Değişken	Kısaltması	Kaynak
Kredi Temerrüt Takası	CDS	https://www.paragaranti.com
Döviz kuru	DK	TCMB (EVDS)

3.2. Ekonometrik Yöntem ve Ampirik Sonuçlar

VAR analizi ekonomi teorilerinin geçerliliğinin araştırılmasında ve politika önerileri getirebilmek için uygulamacı araştırmacılar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Fakat VAR ile analiz edilen değişkenler arasında eşbütünleşme varsa veya değişkenler birim kök içeriyorsa VAR modellerinde hipotez testleri geçerli olmamaktadır. Normal şartlar altında durağan olan seriler VAR ile analiz edildikten sonra Granger nedensellik testinde geleneksel F istatistiği kullanılmaktadır. Fakat Toda-Yomamoto, değişkenler arasında bir eşbütünleşme olması durumunda F istatistiğinin standart dağılıma uymayarak geçerliliğini yitirebileceğini göstermiştir. Granger nedensellik testi için bir ön test kullanımı gerekirken, Toda-Yomamoto bu ön testlerin zahmetli ve yanıltıcı sonuçlar verebileceğini ifade etmektedir. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için (k+max) dereceden bir VAR modeli oluşturulmasını önermektedir. Buradaki k istikrar koşullarını sağlayan optimal gecikme uzunluğunu, dmax ise modeldeki ilgili serilerin maksimum bütünleşme derecesini göstermektedir. Bu test için öncelikle k ve dmax değişkenlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü nedensellik analizinin başarısı bu göstergenin doğru belirlenmesine bağlıdır (Mert ve Çağlar, 2019:344-345).

Çalışmada serilerin durağanlığını sağlamak için Genişletilmiş Dickey-Fuller (The Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi yapılmıştır. Serilerin birinci farkları alınarak seriler durağan hale getirilmiştir. Toda-Yomamoto testi için istikrar koşullarını sağlayan optimal gecikme uzunluğu ve serilerin maksimum bütünleşme dereceleri bulunduktan sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

3.2.1. Toda Yomamoto Nedensellik Analizi

Çalışmanın bu kısmında kredi temerrüt takası ile dolar kuru arasındaki ilişki zaman serileri kullanılarak Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapılmıştır.

Modelde CDS kredi temerrüt takasını, DK ise dolar kurunu temsil etmektedir. Her iki değişkeninde logaritmaları alınmıştır. Oluşturulan model aşağıdaki gibidir.

$$LCDS = \alpha + \beta LDK + e$$

Değişkenlerin durağanlığını ölçmek için öncelikle ADF birim kök testi uygulanmıştır.

Tablo 2. ADF Birim Kök Test Sonuçları

	ADF test İstatistiği	Kritik değerler	
		%1	%5
LCPS	0.768594	-2.568284	-1.941278
LDK	1.339880	-2.568298	-1.941280
Birinci Fark Seviyesinde			

LCPS (I)	-27.84793 *	-2.568289	-1.941278
LDK (I)	-19.69749 *	-2.568294	-1.941279

Not: * %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapılırken serilerin VAR (k+dmax) modelinin kurulması aşamasında serilerin durağanlaşma düzeyleri önem arz etmektedir. Bu sebeple Tablo 2’de serilere birim kök testi uygulanmış ve serilerin birinci farklarında durağan hale geldikleri anlaşılmıştır. Bununla birlikte Toda-Yamamoto testinde önemli olan bir diğer unsur ise gecikme uzunluğudur. Tablo 3 gecikme uzunluğunu göstermektedir.

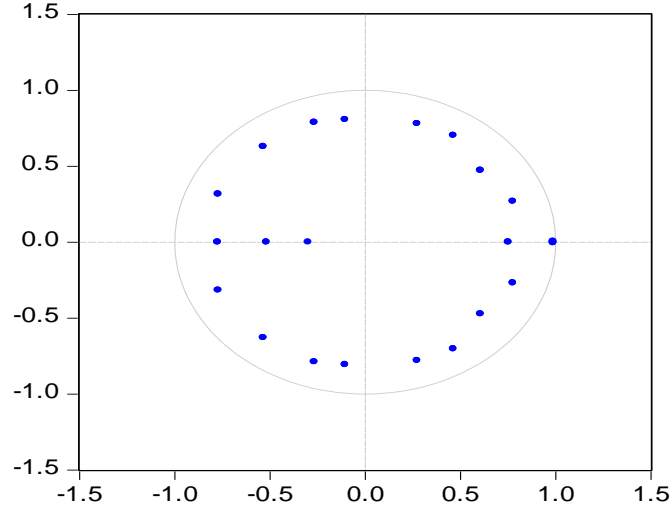
Tablo 3. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	5008.670	1.13e-07	-10.31934	-10.27884	-10.30365
2	76.54698	1.02e-07	-10.42298	-10.35547	-10.39682
3	14.22218	1.01e-07	-10.43253	-10.33802	-10.39592
4	30.30584	9.76e-08	-10.46660	-10.34508	-10.41952
5	32.44697	9.40e-08	-10.50407	-10.35555*	-10.44653*
6	9.319621	9.38e-08	-10.50632	-10.33080	-10.43832
7	7.868683	9.38e-08	-10.50640	-10.30388	-10.42794
8	6.008470	9.41e-08	-10.50365	-10.27412	-10.41473
9	15.00599	9.30e-08	-10.51481	-10.25828	-10.41543
10	7.214435	9.31e-08	-1051399	-10.23045	-10.40414
11	12.96454*	9.23e-08*	-10.52212*	-10.21159	-10.40182

Not: * İşareti, ilgili kriterin uygun bulduğu gecikme uzunluğunu vermektedir.

Tablo 3’e göre en fazla yıldız sayısı 11. Gecikme uzunluğunda elde edilmektedir. AIC, FPE ve LR bilgi kriterleri dikkate alındığında çalışmanın gecikme uzunluğu 11 olarak belirlenmiştir. Sonraki aşamada bu gecikme değeri ile kurulan VAR modelin istikrar koşulları incelenmiştir. Şekil 2’de Karakteristik Polinom Ters Köklerinin hepsinin çember içerisinde olduğu, istikrar koşulunu sağladığı görülmektedir. Tablo 4’te modelin otokorelasyon test sonuçları gösterilmektedir. Buna göre modelde otokorelasyon sorununa rastlanmamıştır.

Şekil 2. AR Karakteristik Polinom Ters Kökleri
Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Tablo 4. Otokorelasyon Test Sonuçları

Lag	LM Test İstatistiği	Olasılık Değerleri
1	4.425719	0.3514
2	2.481555	0.6479
3	9.907261	0.0420
4	3.378767	0.4965
5	3.206190	0.5239
6	0.615617	0.9613
7	1.770599	0.7779
8	4.633021	0.3271
9	1.843194	0.7646
10	2.293638	0.6819
11	2.402363	0.6622

VAR (11) modelinin istikrar koşullarını sağlaması üzerine bir sonraki aşamada Toda-Yamamoto nedensellik testine geçilmiştir. Bu teste veriler düzey hallerinde

kullanılmaktadır. Seriler farklı seviyelerde durağan bile olsalar, sahte regresyen probleminin ortaya çıkmasına izin vermeden değişkenlerin düzey seviyelerinin kullanımına olanak sağlamaktadır (Saatçioğlu ve Karaca, 2017:9). Bu durumda da fark işleminden kaynaklanan bilgi kaybı önlenmiş olmaktadır.

Bu test için VAR model tahmin edilirken, VAR (k+dmax) boyutuna göre tahmin edilmektedir. Buradaki k uygun gecikme uzunluğunu, dmax ise serilerin en büyük durağanlık derecesi göstermektedir. Bu testin önemli püf noktalarından birisi de uygun gecikme uzunluğunun ve durağanlık derecesinin doğru tespiti edilmesidir.

VAR (k+dmax) bu modelde 11+1 = 12 olarak belirlenmiştir. Buna göre Toda-Yamamoto nedensellik sonuçları tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Bağımlı değişken: LOGCDS		
Bağımsız değişken	X²	Olasılık değeri
LOGDK	22.21875	0.0227**
Bağımlı değişken: LOGDK		
Bağımsız değişken	X²	Olasılık değeri
LOGCDS	163.8075	0.000*

*Not: * %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı, ** %5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.*

Nedensellik analizine göre iki değişken arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. “LOGDK LOGCDS’in nedeni değildir” ve “LOGCDS LOGDK’nın nedeni değildir” hipotezleri sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık seviyesinde reddedilmiştir. İki değişken de birbirinin nedeni olarak görülmektedir.

SONUÇ

Çalışmada 01.01.2018-31.11.2019 tarihleri arasında CDS ile dolar kuru arasındaki ilişki Toda-Yamamoto nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçlarına göre hem CDS hem de dolar kuru birbirinin nedeni olarak tespit edilmiştir. Bu durumda kurdaki değişiklikler CDS’i etkilerken, CDS’teki değişikliklerde dolar kurunu etkileyebilmektedir. Ayrıca kurlardaki değişiklikleri takip ederek yatırımlarına karar veren yatırımcılar, CDS verilerine bakarak da bu yatırımlarının yönünü belirlemektedirler. Kurlardaki dalgalanma, CDS verilerini etkileyerek yatırımcıları yönlendirebilir. Bu sebeple döviz kuru politikalarının iyi

yönetilmesi gerekmektedir. Ayrıca nominal kurlar yükseldiğinde yerli para değer kaybedeceği için, söz konusu ülkelerde dış borçların ödenebilirliğine ilişkin endişeleri arttıracaktır. Bu durumda bu ülkelerde risk artacaktır.

Çalışma literatürden iki yönden farklılık göstermektedir. İlki çalışmada günlük verilerin kullanılması sonucu ülkemizin içinde bulunduğu kriz dönemini anlık yansıtması, ikincisi çalışmada kullanılan günlük verilerle diğer çalışmalara oranla daha fazla gözlem sayısı içermesidir. Bu durum ekonometrik analizde daha doğru sonuca ulaşılması açısından önem arz etmektedir.

Tarih aralığının nispeten kısıtlı olması ve modeldeki değişken sayısının iki tane olması çalışmanın kısıtı olarak düşünülmektedir. Bundan sonraki aşamalarda hem yıl sayısını hem de değişken sayısı artırılarak çalışma farklı analizlerle tekrar edilebilir.

KAYNAKÇA

AKSOYLU E. ve GÖRMÜŞ Ş. (2018). Gelişmekte Olan Ülkelerde Ülke Riski Göstergesi Olarak Kredi Temerrüt Swapları: Asimetrik Nedensellik Yöntemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1), s. 15-33

BAŞARIR, C. ve KETEN, M. (2016). Gelişmekte olan Ülkelerin CDS Primleri İle Hisse Senetleri Ve Döviz Kurları Arasındaki Kointegrasyon İlişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), s.369-380.

BEKTAŞ N.Ç. ve BABUŞCU S. (2019). VIX Korku Endeksi ve CDS Primlerinin Büyüme ve Döviz Kuruna Etkisi, *Türkiye Örneği*. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), s. 97-111.

BERGSTRAND, J. H. (1991). Structural Determinants of Real Exchange Rates and National Price Levels: Some Empirical Evidence. *The American Economic Review*, 81(1), s. 325-334.

BRANSON, W. H. (1981). Macroeconomic Determinants of Real Exchange Rates. *Nber Working Paper No. 801*.

CARR, P., & WU, L. (2007). Theory and Evidence on The Dynamic Interactions Between Sovereign Credit Default Swaps and Currency Options. *Journal of Banking & Finance*, 31(8), s. 2383-2403.

CHINN, M. D. (2006). Real Exchange Rates. *New Palgrave Dictionary*.

Choudhry, M. (2006). *The Credit Default Swap Basis*. New York, Bloomberg Press.

CLARIDA, R., & GALI, J. (1994, December). Sources of Real Exchange-Rate Fluctuations: How Important Are Nominal Shocks?. In , Vol. 41. Carnegie- Rochester Conference Series on Public Policy (pp. 1-56). North-Holland.

CORTE, P.D., SARNO, L., SCHMELING, M., WAGNER, C. (2015). Exchange Rate and Sovereign Risk. [Web:<http://ssrn.com/abstract=2354935> (E.T: 12.02.2021).

ÇONKAR M. K. ve G. Vergili (2017). Kredi Temerrüt Swapları İle Döviz Kurları Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. Ömer Halis Demir Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt 10(4), s. 59-66.

Dirican, C. ve Canöz, İ. (2017). Bitcoin Fiyatları İle Dünyadaki Başlıca Borsa Endeksleri Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: ARDL Modeli Yaklaşımı İle Analiz. Journal of Economics, Finance and Accounting, 4(4), s. 377-392.

Dornbusch, R., Branson, W. H., Kenen, P., Houthakker, H., Hall, R. E., Lawrence, R., et al. (1980). Exchange Rate Economics: Where Do We Stand? Brookings Papers on Economic Activity, 1980(1), s.143-205.

Ekrem B., İ. Çeviş, R. Ceylan ve N. Yayla, (2018), Makroekonomik Göstergelerin CDS Primini Açıklama Gücü: Kırılgan Beşli Ülkeleri İçin Bir Panel ARDL Analizi, 4. International Conference on Applied Economics and Finance, 18. ICOAEF, s. 488-500

FARUQEE, H. (1995). Long-run Determinants of The Real Exchange Rate: A Stockflow Perspective. International Money Fund Staff Papers, 42(1), s. 80-107.

GÜN M., KUTLU M. ve KARAMUSTAFA O. (2016). Gezi Parkı Olaylarının Türkiye Kredi Temerrüt Swapları (CDS) Üzerine Etkisi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 8(1), s. 556-575.

HASSAN, M.K., KAYHAN, S., BAYAT, T. (2016). Does Credit Default Swap Spread Affect The Value of the Turkish LIRA Against The U.S. Dollar? Borsa İstanbul Review, 17(1), s. 1-9.

HUI, C. H., & Chung, T. K. (2011). Crash Risk Of The Euro in The Sovereign Debt Crisis Of 2009 2010. Journal of Banking & Finance, 35(11), s. 2945-2955.

JENSEN, D.S.M. (2013). The Relationship Between The Exchange Rate And Sovereign Credit Default Swaps. An Emprical Analysis, Copenhagen Business School.

KOY, A. (2014). Kredi Temerrüt Swapları ve Tahvil Primleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. International Review of Economics And Management. 2(2), s.63-79

LIU, Y. ve MORLEY, B. (2012). Sovereign Credit Default Swaps and the Macroeconomy”, Applied Economics Letters, 19(2), s. 129-132.

MARK, N. C., & Choi, D. Y. (1997). Real Exchange-Rate Prediction Over Long Horizons. *Journal of International Economics*, 43(1), s. 29-60.

MERT, M. ve Çağlar, E. A. (2019). Eviews Ve Gauss Uygulamalı Zaman Serileri Analizi. Ankara, Detay Yayıncılık.

ÖZPINAR Ö., ÖZMAN H. ve DORU O. (2018). Kredi Temerrüt Takası (CDS) ve Kur-Faiz İlişkisi: Türkiye Örneği. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi-BSPAD*, 2(4), s. 31-45.

PINDYCK, R. S., & ROTEMBERG, J. J. (1990). The Excess Co-Movement of Commodity Prices. *The Economic Journal*, 100(403), s. 1173-1189.

SAATÇIOĞLU, C. ve KARACA O., (2017), Türkiye’de Üretici Fiyatları İle Tüketici Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 2005-2016, *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(2), 1-16.

ŞAHİN, E.E.ve ÖZKAN, O. (2018). Kredi Temerrüt Takası, Döviz Kuru ve BİST100 Endeksi İlişkisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), s. 1939-1945.

UYSAL, B. (2017). Kredi Temerrüt Takası Primini Belirleyen Faktörler: Bir Panel Veri Analizi. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayımlanmış Doktor Tezi, Kırıkkale.

ZALDUENDO, M. J. (2006). Determinants of Venezuela's Equilibrium Real Exchange rate, *International Monetary Fund*, No:6-74.

ZHANG, G., YAU, J., & FUNG, H. G. (2010). Do Credit Default Swaps Predict Currency Values? *Applied Financial Economics*, 20(6), s. 439-458

KENT VE SOSYAL REFAH

Doç.Dr.İrfan HAŞLAK¹

Prof.Dr.Muharrem ES²

Özet

Kentleşme, genel olarak uygarlığın başlangıcı olarak söylenebilir. Dolayısıyla kentleşmenin ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Buna rağmen araştırmacılar, kentleşmenin ne zaman ortaya çıktığını saptamak maksadıyla, insanların avcılık ve çobanlık ve tarımsal etkinlikler sebebiyle yerleşik bir hayata geçmesini, kentleşmenin başlangıcı olarak ifade etmektedirler. Kentleşme sürecindeki temel faktör, ekonomik aktivitenin niteli olarak değişmesidir. Refah devleti kavramı tarihte ilk kez Almanya'da ortaya çıkmış, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında sosyal güvenlik kapsamında alınan tedbirler sebebiyle kullanılmaya başlanmıştır Sosyal refah devleti, bir toplumda sosyal refahın maksimum noktaya ulaşması için devletin ekonomik alana müdahalesini öngören bir anlayıştır. Bu çalışmada kentlerde sosyal refah nasıl sağlanır?, Ne tür uygulamalar vardır? sorularına cevap aranmıştır. Bunu yaparken de önce kavramsal çerçeve verilmeye çalışılmıştır. İkinci başlıkta Türkiye'de kentleşme süreci ve ortaya çıkardığı sorunlara değinilmiştir. Üçüncü başlıkta ise Türkiye'de kentlerde sosyal refah uygulamaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentleşme, Refah, Sosyal Refah, Yerel Yönetim

CITY AND SOCIAL WELFARE

Abstract

It can be stated that urbanization is the beginning of civilization in general. Nevertheless, it is not known when urbanization occurred. Despite this, to determine when urbanization occurred, researchers state that people's transition to a settled life due to hunting, shepherding, and agricultural activities are the beginning of urbanization. The main factor in the urbanization process is the qualitative change in economic activity. The concept of the welfare state emerged in Germany for the first time in history and started to be used in the late nineteenth century due to the measures taken within the scope of social security. The social welfare state is an understanding that envisages the intervention of the state in the economic field in order to reach the maximum level of social welfare in a society. The present study deals with how social welfare is provided in cities and focuses on the practices in question in this context. While doing this, the conceptual framework was looked at first. Then, the urbanization process in Turkey and the problems it causes are mentioned. Finally, social welfare practices in cities in Turkey were examined.

Key Words: City, Urbanisation, WeLfare, Social welfare, Local Government

¹ Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
haslak@sakarya.edu.tr

² Yalova Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
muharrem_es@hotmail.com

1.Giriş

Kentleşme, genel olarak uygarlığın başlangıcı olarak söylenebilir. Dolayısıyla kentleşmenin ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Buna rağmen araştırmacılar, kentleşmenin ne zaman ortaya çıktığını saptamak amacıyla, insanların avcılık ve çobanlık ve tarımsal etkinlikler sebebiyle yerleşik bir hayata geçmesini, kentleşmenin başlangıcı olarak ifade etmektedirler. Kentleşme sürecindeki temel faktör, ekonomik aktivitenin niteli olarak değişmesidir.

Sanayi devrimiyle beraber hızlanan kentleşme süreci birçok kent sorunlarını da ortaya çıkarmıştır. Aşırı göçle beraber ortaya çıkan kentlerde işsizlik, güvenlik, yoksulluk, altyapı yetersizliği, çevre kirliliği gibi birçok sosyal sorun kendini göstermiştir. İkinci dünya savaşından sonra orteye çıkan refah politikaları kentlerde etkilemiştir. Kentsel alanlarda oluşan sorunlara karşı oluşturulan sosyal politikalar kentsel refahın artmasında sağlamıştır.

Türkiye’de, tarımda makineleşmenin ortaya çıkması ve kentlerde iş olanaklarının artması sonucu kentlere göçün hızlanmasıyla kent nüfusunun artmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda, ilk olarak büyük şehirlerde olmak üzere bazı sosyal, ekonomik ve fiziksel problemler ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin ekonomik ve sosyal yapısı incelendiğinde kentleşme süreci, insan hareketliliğini kaldıramadığından aşırı kentleşme bir diğer adıyla çarpık kentleşme olarak ifade edilir duruma gelmiştir.

Refah devleti kavramı tarihte ilk kez Almanya’da ortaya çıkmış, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında sosyal güvenlik kapsamında alınan tedbirler sebebiyle kullanılmaya başlanmıştır (Koray, 2005: 85). Sosyal refah devleti, bir toplumda sosyal refahın maksimum noktaya ulaşması için devletin ekonomik alana müdahalesini öngören bir anlayıştır.

Bu çalışmada kentlerde sosyal refah nasıl sağlanır?, Ne tür uygulamalar vardır? sorularına cevap aranmıştır. Bunu yaparken de önce kavramsal çerçeve verilmeye çalışılmıştır. İkinci başlıkta Türkiye’de kentleşme süreci ve ortaya çıkardığı sorunlara değinilmiştir. Üçüncü başlıkta ise Türkiye’de kentlerde sosyal refah uygulamaları incelenmiştir.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

2.1. Kent

Günümüzün önemli ve egemen yerleşme alanı olan kent; dünya tarihi süresince, bireysel ve toplumsal ilişkilerin, fiziksel mekanda ortaya çıkmasının bir sonucudur. Kentlerdeki semtlerin, mekanların farklı biçimlerle ortaya çıkışları, her şehri, diğer

kentlerden ayırdığı gibi ekonomik ve demografik anlamda da şehirler birbirlerinden ayrılmıştır. Kent; yalnızca ekonomik örgütlenme ve değişen bir fiziki alanı ifade etmez; bununla birlikte insan davranışlarını ve fikirlerini de etkileyen yeni bir farklı toplumsal düzeni ifade etmektedir (Es, 2004: 211).

Kenti tanımlayan bazı yaklaşımlar biçimsel özelliklerden yola çıkmaktadırlar. “Belirli bir nüfusa sahip yerler” olarak tanımlanan kentler ile ilgili idari istatistikler de bu çerçevede oluşturulmaktadır (Maunier, 1910:536). Kentlere yönelik tanımlarda “çoklu karakteristikleri” dikkate alan tanımların da mevcut olduğunu belirtmekte fayda vardır. Örneğin “H. Pirenne, kenti bir grup morfolojik karakteristik üzerinden tanımlarken, değişik iktisatçılarda kenti bir dizi fonksiyonel özellik üzerinden tanımlarlar” (Maunier, 1910:540).

Kent konusunda önemli isimlerden birisi olan Weber kenti ele alırken ekonomik, politik, dini ve yasal gibi unsurlara yer vermektedir. Büyüklük faktörünü tek başına kent tanımında yeterli görmeyen Weber’in, ideal kentinde şu özelliklerin olduğu ifade edilmektedir: “Otorite karizmatik ve geleneksel bir temelden ziyade rasyonel bir temele dayanır. Hukuk, evrensel bir temelde uygulanır ve şahsiliğe çıkarılmıştır. Gruplaşmalar, klan veya aile temelinden ziyade sınıf temelinde var olurlar. Vatandaşlar, dini gruplardan ziyade ticari gruplar tarafından yönetilirler. Kentin gücü askeri bir temelden çok ekonomik bir temele dayanır” (Mahbub Uddin Ahmed, 2004:1).

Weber’in kent tarifini belirleyen en önemli hareket noktası, batı tarzı yerleşim birimini belirleme düşüncesi olmuştur. Weber bu düşünceden hareketle, “gerçek şehir tipi” teorisini sistemleştirmiştir. Buna göre bir yerleşim yerinin kent olarak nitelendirilmesi için minimum beş özelliği taşıması lazımdır. Bunlar sırasıyla, tahkimat, pazaryeri, kendine özgü özerk hukuku olan mahkeme, özerklik, tutarlı bir birlik duygusu (Alptekin, 2012: 77).

2.2. Kentleşme

Kentleşme bir değişim sürecidir. Modern anlamda Sanayi Devrimi ile başlayan bu süreç günümüzde az gelişmiş ülkelerde farklı gelişmiş ülkelerde farklı bir şekilde gelişmiş ve en hareketli sosyal değişimlerin zirvesinde yer almıştır.

Kentleşme, dar anlamıyla, kentte yaşayan insan sayısının artması ve kentsel alanın büyümesidir. Geniş anlamda ise kentin fiziksel ve nüfus büyümesine eş olarak sosyal ve ekonomik olarak kentsel fonksiyonların da gelişmesidir (Sezal, 1992:23).

Kentleşmenin önemi, onun şu iki özelliğinden kaynaklanmaktadır: (Kartal, 1978:4-5)

1. Birtakım ekonomik ve toplumsal süreçlerin işlenmesi ile ortaya çıkan “Bir sonuç” olması

2. Toplumsal değişim sürecini “Etkileyen Bir Öge” olması.

“Az gelişmiş ülkelerde kentleşmenin belli başlı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:(Keleş, 1993:29).

“1.Kentleşmenin, demografik bir süreç olarak sanayileşmiş ülkelerle oranla, hızla artan bir yol izlemesi.

1. Büyük kentlerin orta büyüklükteki ve küçük kentlere oranla daha hızlı büyümesi.
2. Kentleşme hareketlerinin kimi coğrafi bölgelerdeki kentlere yönelmiş olması nedeniyle kimi bölgelerin kentleşme oranının düşük düzeyde kalması.
3. Kentleşen nüfusun kent ve kamu hizmetleri gereksinimlerinin karşılanmasında yetersizlikler.
4. Kentleşen, nüfusun çalıştırılmasında olanak verecek temel sanayi yatırımlarının yapılamaması yüzünden, iş gücünün marjinal mesleklerde ve türlü hizmet dallarında yığılması”.

“Gelişmiş ülkelerde sanayinin verimi tarımsal işgücünü, büyük kentlerde sanayide çalışmak üzere harekete geçirmiştir. Ekonomik gelişmeyle birlikte nüfusun çoğunluğu hizmetlerde toplanmıştır. Kentleşme, nüfusun tarımdan tarım dışı, kentsel kesimlere karışmasına karşın gelişmiş ülkelerin kentleşmeleri, haklı olarak kalkınma ile özdeş sayılmıştır” (Keleş, 1993:30).

2.3. Yerel Yönetimler

Kamu Yönetimi sözlüğünde yerel yönetimler, “merkezi yönetimin haricinde, yerel bir topluluğun ortak bir ihtiyacını gidermek amacıyla ortaya çıkan, karar verici organlarını halkın seçtiği, demokratik ve özerk bir yönetim anlayışı, bir kamusal örgütlenme modeli” olarak tanımlanmıştır (Bozkurt ve Ergün, 1998: 258).

Yerel yönetimlerin kendilerine özgü bir takım özelliklerinden bahsedilebilir. Ndreul, yerel yönetimlerin özelliklerini şöyle sıralamaktadır (Ndreul,2016:7-8):

- “-Yerel yönetim bir ülkenin yasal zeminine dayalı olarak tanımlanmakta, tanınmakta ve işlev görmektedir;
- Yerel yönetimler, yetki alanı içerisinde yerel vergi konusunda karar verme hakkına sahiptirler;
- Karar verme süreçlerine yerel topluluğun katılma hakkı ile karakterize edilirler;
- Yasanın belirlemiş olduğu sınırlar içerisinde merkezi yönetim organlarından bağımsız bir biçimde hareket etme kapasiteleriyle bilinirler”.

Yerel yönetimler , yetki sınırları içerisinde yaşayan insnalara kamu hizmeti sunan birimlerdir. Hizmetleri tedarik ederken, Ndreul’un da belirttiği gibi, yerel vergilerden ve devlet yardımlarından yararlanmaktadırlar. Yerel hizmetlerin etkili bir biçimde yerine getirilmesi ve yerel topluluğun memnuniyeti, yerel yöneticilerin tekrar seçilmeleri açısından oldukça önemlidir. Belirtildiğinde yarar görülen husus, yerel

yönetimlerin yerelde hizmet sunumu ve işlevini yerel özerklik çerçevesinde yerine getirmeleridir. Söz konusu “özerklik, egemenlik anlamına gelmemektedir” (Ndreul,2016:7-8).

2.4. Refah

Refah kelime anlamı olarak; saadet, selamet, iyilik, sağlık anlamına gelmektedir. Bir ülkenin, topluluğun ve kişinin refahı; tüm bunların maddi değerleriyle parasal değerlerinin reel değerlerinden oluşmaktadır (Erkan, 2000: 132).

Refah tanımında ortak bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte ortak nokta bireylerin kararlarında bağımsız olduğundan yani bireysel hâkimiyetin olduğundan bahsedilebilir. Çünkü birey kendi refahı konusunda kendisi karar verir. Bu anlamda refah sübjektiftir ve tercih tatmini olarak söylenebilir.

İktisatçılar refah kavramına fayda üzerinden bakmaktadırlar. Refaha bireysel düzlemde bakmak olarak ifade edilebilecek bu yaklaşıma göre, “bireysel refah bireyin gerçek arzularının tatmininden “ oluşmaktadır. Bireysel tercihin önem önemli görüldüğü bu yaklaşımda, “bireyin tercihi sadece tüketim mallarının sıralamasını ifade etmemektedir. Tercihler, alternatif sosyal düzenleme ve gelir dağılımlarını içerecek şekilde anlaşılmalıdır” (Hamlin, 2008:109-110).

Mali ve diğer yardım biçimleriyle geçimlerini sağlamada zorluk yaşayan birey veya gruplara yönelik bir dizi tedbirleri ifade eden refah, hükümetlerin programlarında yer alır ve vergilerle finanse edilir. Ekonomik açıdan sıkıntı içerisinde olan insanlara yardımcı olarak söz konusu sıkıntıları aşmalarında önemli bir işlev görür. Refah; kısaca bireysel tercihlerin karşılanması, mutluluk ya da iyiliktir.

2.5. Refah Devleti

Refah devleti kavramı ilk kez 19. yy’da Almanya’da ortaya çıkmıştır. Gerçek anlamda refah devletinin hayata geçirilmesi ise İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra olmuştur. Dar anlamıyla refah devleti, sosyal amaçların sosyal hizmet ve gelir transferleri yoluyla gerçekleştirildiği devlet anlayışını, geniş anlamda ise refah devleti, devlet, ülke ekonomisinin yönetiminde daha etkin olarak rol almakta ve sosyal güvenlik çatısı altında sadece çalışan insanları değil, aynı zamanda dezavantajlı grupları, kadınları, yaşlıları, gençleri bir diğer ifadeyle tüm kesimleri kapsamaktadır (Koçak, vd, 2017:50).

Refah devleti, üstlendiği işlevler olan vatandaşların sağlık, eğitim, barınma ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için müdahaleci olmak durumunda olan bir devlet

anlayışını ifade etmektedir. 2. Dünya Savaşı'nın yol açtığı problemleri çözmede ekonomik araçlardan mahrum olan insanların elinden tutma gibi bir misyon çerçevesinde ve pozitif özgürlük gereği sorumluluk üstlenen refah devleti; “kapitalist dünyanın yaşadığı yükselen ivme ve komünizmin Avrupa’da bir tehdit olarak kabul edilmesiyle” (Elveren, 2008:213) 1970’li yılların ortalarına kadar büyüme trendi içerisinde olmuştur. Refah devletin yapısı ve farklılık gösteren uygulamaları, “ideoloji, gelenek ve ekonomik gelişme” (Elveren, 2008:213) gibi faktörler tarafından şekillendiği ifade edilebilir.

2.6. Refah Devleti Modelleri

Genel olarak refah devletleri incelendiğinde bölgesel, ailevi anlayış, gelişmişlik seviyesi, ideolojik yapı, sanayileşme, demokratikleşme ve kültürel yaklaşım farklılıklarının uygulamaları etkilediği görülmektedir. Bu sebeple her araştırmacı çalışmasında farklı sınıflandırmalar kullanmaktadır. Bu çalışmaların içerisinde en çok kullanılan sınıflandırma Esping-Andersen’in “üç farklı refah rejimi” modelidir. Üç farklı refah rejimi modelinde; Liberal Refah Modeli, Muhafazakâr Model ve Sosyal Demokrat model yer almıştır (Özdemir, 2007: 103). Avrupa’da ise farklı refah modelleri uygulanmışlardır. “Bunlar; İskandinav Modeli, (sosyal yararların herkes için aynı olduğu model), Beveridge Modeli, (sosyal problemler karşısında devletin sorumluluğu olduğunu ve devletin bir sosyal yönetim anlayışı olması gerektiğini savunan model), Bismark Modeli, (Almanya'nın ilk sosyal sigorta yasasının arkasındaki düşünceleri sağlamıştır. Burada sosyal faydalar sadece emek piyasasında bulunanlara verilir.), Yardımlaşma Modeli, (sosyal sorumluluklar aile içinde ya da mümkün olduğunca aileye yakın olarak çözülür.) (Şenkal, Sarıipek, 2007: 156).

2.7. Sosyal Refah

Sosyal Refah, bir toplumdaki kişilerin gelirlerinin artması, bunun sonucunda toplum olarak sağladıkları fayda ve tatmin seviyesinin yükselmesi anlamına gelmektedir. Sosyal refahın tanımının yapıldığı çalışmalarda sübjektif değer yargılarından dolayı ortak bir tanım bulunmamakta fakat kaynakların etkin kullanılması ve gelir dağılımında adaletin sağlanması, sosyal refahın kapsamının belirlenmesinde yer alan koşullar olarak ortaya çıkmaktadır.

Sosyal refah devletinde, devletin ekonomiye müdahalesinin iki temel amacı bulunmaktadır. Bunların ilki; “ekonomik kalkınmanın sağlanması”, diğeri ise “alt yapı yatırımlarının uygulanması, ulaştırma ve konut yatırımlarının artırılması, sunulan temel sosyal hizmetlerin toplumun her kesimine sunulmaya çalışılması ve toplumun alt tabakasına gelir transferi politikalarının geliştirilmesi” olmuştur (Sallan Gül, 2004: 150).

Sosyal refah dendiğinde iki husus gündeme gelmektedir. Bunlardan bir tanesi, sosyal devletin etiksel değeri veya iyiliğidir. İkincisi ise, sosyal refahın bireysel refahlara dayandığı iddiasıdır. Standart iktisatçıların kullanımıyla, sosyal refah, sadece iyiliğin bir yönü/özelliği değil; toplumun genel iyiliğini tanımlamayı amaçlar. Yani, toplumun iyiliği, sadece bireysel refaha dayanmaktadır anlayışı söz konusudur (Hamlin, 2008: 111).

2.8. Sosyal Refah Hizmetleri

Sosyal refah sistemleri, sağlık hizmetleri, gıda pulları, işsizlik tazminatı, konut yardımı ve çocuk bakımı yardımı yoluyla bireylere ve ailelere yardımcı olur.

Sosyal refah sistemleri, her eyalette farklı isimler alabilir, ancak genellikle benzer işlevlere hizmet ederler. Bu, bir devletin programını diğeriyle karşılaştırmaya çalışırken kafa karışıklığına neden olabilir. Ek olarak, hak kazanma gereklilikleri de belirli bir eyaletteki yoksulluk sınırına bağlı olarak değişir.

Sosyal yardım alan bir bireye genellikle ücretsiz veya çok indirimli mal ve hizmetler sunulur. Hükümet, yardım arayan bireylerin veya ailelerin yıllık gelirlerinin federal yoksulluk seviyesinin altına düştüğünü kanıtlamalarını şart koşuyor.

2.8.1. Refah Devletin Sosyal Güvenlik Görevi

Sosyal güvenlik, bir sosyal politika tedbiridir. Gelirin yeniden dağılımını sağlayan sosyal politika aracıdır. Bir başka tanımda ise sosyal güvenlik, “bir toplumu oluşturan bireylerin istek ve iradeleri dışında karşılaştıkları tehlikelerin verdiği zararlardan kurtarılma garantisini” ifade etmektedir (Alper, 2016a: 12).

Genel Sağlık Sigortası

Genel Sağlık Sigortası uygulaması, Türkiye’de sosyal güvenlik kurumlarının 2006 yılında birleşmesiyle, 1 Ekim 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Fakat, Türkiye’de 1 Ocak 2012 tarihinde zorunlu olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu düzenleme ile toplumun daha geniş kesimlerinin kapsamlı bir şekilde sağlık sigortasına sahip olması amaçlanmıştır.

2.8.2. Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler

Sosyal yardım, yoksunluk durumunun hafifletilmesi, ertelenmesi ve hatta geçici olarak giderilmesi sebebiyle insani hizmet alanlarından birini oluşturmaktadır. Sosyal yardım, kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri elinde olmayan nedenlerle geçindirmekte zorlanan bireyleri kapsamaktadır. Sosyal hizmetler ise yukarıda belirtilen sosyal sigorta ve sosyal yardım kurumlarından fayda sağlayamayan toplumun geri kalanını sosyal hukuk kapsamına almaktadır.

“**Sosyal hizmetler**” yukarıda belirtilen sosyal sigorta ve sosyal yardım kurumlarından faydalanamayan toplumun geri kalan kısmını sosyal hukuk kapsamına alır. Burada, bazen birini diğerinden ayırt etmekte problemler olabilir. Zaman zaman, bunlardan bir tanesine başvurulduğunda yoksulluk hâlâ bir sorun olarak devam ediyorsa, diğerinin de devreye girmesi söz konusu olabilecektir.

“Sosyal hizmet uygulama alanları, 1920’li yıllarda yerleşmeye başlayan bir kavramdır. İlk uygulama alanları aile refahı, çocuk refahı, psikiyatrik sosyal hizmet, tıbbi sosyal hizmet ve okul sosyal hizmeti olarak sınırlanmıştı. (Duyan, 2010). Sosyal hizmet uygulamalarının temel alanları şu şekilde tasnif edilebilir: 1. Çocuk Refahı Alanı 2. Aile Refahı Alanı 3. Engellilik Refah Alanı 4. Yaşlılık Refahı Alanı 5. Kadın Refah Alanı 6. Adli Sosyal Hizmet 7. Gençlik Sosyal Hizmeti 8. Okul Sosyal Hizmeti 9. Ordu Sosyal Hizmeti 10. Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet 11. Madde Bağımlılığı ve Sosyal Hizmet 12. Afetler ve Sosyal Hizmet 13. Göçmen, Mülteci, Sığınmacı ve Sosyal Hizmet 14. Toplumla Sosyal Hizmet 15. Endüstriyel Sosyal Hizmet 16. Manevi Sosyal Hizmet 17. Makro Sosyal Hizmet (Politika oluşturma ve yasal hizmetler) 18. Çevre ve Sosyal Hizmetler 19. Sivil Toplum Örgütleri ile Sosyal Hizmet 20. Mahalli İdarelerle Sosyal Hizmet 21. Diğer Alanlarla İlgili Sosyal Hizmet (Beki, 2016:41).”

3. Türkiye’de Kentleşme ve Sosyal Sorunlar

Günümüzde Türkiye’de kentleşme hareketleri hızlı bir şekilde sürmektedir. Aslında Türkiye’deki kentleşme olgusu oldukça yeni sayılır İster ekonomik anlamda ister sosyolojik anlamda kentleşme Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren başlayan ve her geçen yıl artış gösteren bir olay olmuştur.

Türkiye’de yıllara göre kentleşme süreci incelendiğinde 1950 yılında % 18.5 olan şehir nüfusu, 1960 yılında % 25.2’ye 1970 yılında % 35.7’ye, 1985 yılında % 53.6’ya, 1990 yılında % 56.3’e, ulaşmıştır. 1980-1990 yılları arasında kent nüfusu otuz üç milyonu aşmıştır. 1990-2000 yılları arasında şehir nüfusunun genel nüfusa oranı % 65’i bulmuş ve kent nüfusu 45 milyona yaklaşmıştır (Pakdemirli, 1995: 208). TÜİK verilerine göre; Türkiye’de kentleşme oranı 2018 yılında % 75, 2020 yılında ise % 93 olarak gerçekleşmiştir (ADNKS, 2021).

Türkiye’deki kentleşme sağlıklı ve düzensiz bir şekilde olmaktadır. Bunun en önemli sebebi, kentleşmenin sanayileşme ile orantılı bir şekilde olmamasıdır. Türkiye’de kentleşmenin nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz: (İşbir, 1986: 30).

- *İtici Nedenler*; Tarımda makineleşmenin artması, toprak alanının yetersizliği ve toprakların miras yoluyla bölünmesi, yoğun (entansif) tarıma geçilmesi ve hızlı nüfus artışı olarak sıralanabilir. Bu nedenlerden ötürü kırdan kente doğru göç artmıştır.

- *İletici Nedenler*; Türkiye’de haberleşme ve ulaşım imkanlarının gelişmesi ve hızlı bir biçimde artış göstermesi, kırdan kente doğru göçü hızlandırmıştır.
- *Çekici Nedenler*; Kentlerde istihdam olanakları oluşturan sanayi ve emek piyasaları çoğunlukla belli iş merkezlerinde artmıştır. Bu iş merkezleri ise çoğunlukla büyük kentlerde ve çevresinde artmıştır. Bu sebeple kırsal alandan bu şehirlere doğru bir göç hareketi gerçekleşmiştir. Ayrıca kentte yüksek gelir sağlama olanağı, şehir hayatının daha cazip olması, eğitim imkanlarının fazla olması da çekici nedenlerden sayılmaktadır.
- *Siyasal Nedenler*; Devlet tarafından karar verilen ve uygulanan ekonomik ve sosyal politikaların kentleşme üzerinde etkisi bulunmaktadır. Türkiye’de 1984 yılından itibaren Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan terör hareketleri şehirlere doğru göçün artmasına neden olmuştur.

3.1. Türkiye’de Kentleşme Olgusunun Meydana Getirdiği Sorunlar

Türkiye’de kentleşme sorunları incelendiğinde, kentleşme hareketinin yanlış yapılmasından kaynaklanan sorunlar olarak göze çarpmaktadır. Kırsal alandan kente göç eden insanlar, genellikle işsiz, gizli işsiz sayısının fazla olduğu şehirler oluşturmuştur. Türkiye’de yaşanan kentleşmenin sebep olduğu sorunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

3.1.1. İşsizlik Sorunu

Kentleşme, sektörler arasında yaşanan işgücü transferi olarak tanımlanabilir. Sanayi sektörünün büyümesiyle işgücü ihtiyacı artmış ve bu işgücü ihtiyacı tarım sektöründen temin edilmiştir. Yani sanayi belli merkezlerde yoğunlaşırsa, kırsal alanlardan kentlere göç kaçınılmaz olacaktır. 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de yaşanan kentleşme hareketleri, her yıl artan bir işsizlik sorunsalına neden olmuştur. Türkiye’deki kentleşmenin sanayi sektörüne bağlı bir şekilde gelişmemesi, kentin istihdam yapısında açık ve gizli işsizliğe neden olmuştur.

3.1.2. Sektörler Arası Dengesizlik

Sektörler arası yaşanan dengesizlik sorununda iki tür dengesizlikten bahsedilebilir (Sezal, 1992: 77-78). Bu dengesizlikler ikiye ayrılmaktadır;

Tarım ve tarım-dışı sektörler arasındaki dengesizlik; Türkiye’deki kentleşmenin sanayiyile birlikte ilerlememesi ve buna bağlı olarak emeğin büyük bir bölümünün hala tarım sektöründe çalışması, bu dengesizliği meydana getirmiştir.

Tarım-dışı sektörlerin iç dengesizlikleri; Türkiye’de yaşanan kentleşme hareketinin bir sanayi temelinde olmaması sektörler arası dengesizliklerin oluşmasına neden olmuştur. Bu dengesizlikler; kentin istihdam yapısında sanayi-dışı sektörlerin yoğun olması ve özellikle enformel sektörün büyük bir istihdam oluşturması biçiminde yorumlanmaktadır.

3.1.3. Konut ve Barınma Sorunu

Türkiye’de, kentlerde yaşanan konut sorunun farklı boyutları bulunmaktadır. Kentlerdeki konut eksiklikleri giderek artmakta ve insanlar barınma gereksinimlerini karşılamak için şehir merkezlerinin çevrelerinde gecekondu diye adlandırılan mahalleler oluşturmaktadırlar. Bu gecekonducular hiçbir altyapı imkanına tam olarak sahip olmamasından dolayı, barınma şartlarını da zaman geçtikçe kötü bir hale getirmiştir.

Konut yapımındaki yetersizlik konusunda, arsa ücretlerinin de üzerinde durmak gerekmektedir. “Arsa ücretlerinin aşırı derecede ve sürekli bir şekilde yükselmesi, gittikçe büyüyen kitleleri bir taraftan konut ihtiyacı içinde bırakmakta, diğer taraftan da konut talebinin yapısını etkileyerek konut pazarında yalnız varlıkların alıcı durumunda kalmasına yol açmaktadır. Arsa spekülörlerinin tatlı kar peşinde koşmaları, arsa fiyatlarının baş döndürücü bir hızla yükselmesine yol açmaktadır. Konut yapacak ucuz bir arsa bulamayan insanlar da, ya kamu arazisine ya da özel şahısların arazisine evini yapmaktadırlar (Keleş, 1983:122).

3.1.4. Kente Uyum Sorunu

Türkiye’de kente uyumun önüne geçen birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenleri üç ana başlık altında toplayabiliriz.

a. Kente Göç Edenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı

Bireyin sahip olduğu kültürel değerler; felsefe, ilim, teknoloji gibi alanlar ile toplumsal örgütleri ve bu örgütlerin şekil ve kuralları ifade eden sosyo-kültürel yapı, kısacası toplumun tüm yaşam biçimini ifade etmektedir (DPT, 1983: 1). Bu farklılıklar sonucunda bazı sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar ikiye ayrılmaktadır;

Kırsal alanda mevcut olan kültürlerin ve değerlerin kent değerleriyle çatışması; Burada, büyük kentlerde oluşan gecekondu kültürünün oluşmasına sebep olmuştur.

Ekonomik Yetersizlik; Kırsal alandan kente göç eden nüfusun, kentte yaşadığı en temel sorun işsizlik ve geçim sıkıntısıdır. Bu sorun büyük şehirlerde, örneğin İstanbul’da farklı sektörlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Büyük kentlere göç eden insanlar, şehirde yaşamak için yoksulluğa razı olmaktadır. Ayrıca bu insanlar yoksulluğu yaşamlarının bir parçası olarak algılamakta ve hayatlarına bu şekilde devam etmektedir.

b. Kentin Yapısı ve Kuralları

Gelişmekte olan toplumlarda, kırsal alandan büyük kentlere göç eden insanların bürokratik kurumları kullanma noktasında bazı zorluklar yaşadıkları ve bu insanların büyük şehirlerde bürokrasinin nasıl işlediğini bilmedikleri öne sürülmektedir. Bunun yanı sıra göç ederek gelen insanlar kentlerdeki sayısız kurallar karşısında şaşkınlık yaşamışlardır. (Baransel, 1979: 165).

Kentlere göç eden ve farklı bir kültür olan gecekondü kültürünün ortaya çıkmasına neden olan bu insanlar yaşamlarını geleneksel işlerde çalışarak sürdürmektedir. Günümüzde kırsal alandan kente gelen insanlar bürokratik teşkilatları öğrenmeye başlamışlar ve bu teşkilatlarda sorunla karşılaştıkları zaman ne yapılacağı hakkında birtakım şeyler öğrenmeye başlamışlardır.

c. Kentin Kültürel Yapısı

Kentleşme sürecinde Türkiye'deki kentler arasında özellikle İstanbul genişlemiş ve kozmopolit bir yapı oluşmuştur. Bu süre içinde insanlar arasındaki ilişkilerin biçimi değişmiş ve kişiler yalnızca kendi çıkarları için bir arada bulunur duruma gelmişlerdir.

Türkiye'de kentler, homojen bir yapıya sahip değildir. Bunun nedeni, kentlerin kendi nüfuslarına ek olarak kırsal bölgelerden gelen insanların toplandıkları yerleşim alanı olması söylenebilir. Kırsal alandan kente insanlar geleneksel davranışlarını da beraber getirmiş ve geldikleri yer ile iletişimin yoğun olması nedeniyle kendi kültürlerini şehirde sürdürmeye devam etmişlerdir. Çok yönlü ve heterojen şehirlerde yaşayan insanlar geldikleri bölgelerin örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini asimile olmadan sürdürmekte ve kısa zamanda göç ederek gelen kültürel aktörlerin asimile edilmesi mümkün olmamakla birlikte gün geçtikçe uyumun sağlanması kolaylaşmıştır.

3.1.5. Yönetim ve Planlama Sorunları

Globalleşme sürecinde, yerel ve küresel bağların birbirini tamamlaması, hem kentin ne anlama geldiğinin yeniden sorgulanmasına neden olmuş, hem de şehir planlamasının içeriğini ve kuramsal çerçevesini büyük oranda etkilemiştir. “Yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra önceleri arazi kullanımının ve yapılaşan çevrenin değişimini yönlendiren yasal bürokratik bir regülasyon olarak kabul edilen kent planlamasının işlediği yaklaşımların ve kullandığı kodların yeterli olmadığı görülmüş, bunun yerine ekonomik gelişmenin mekânsal gelişmeyle ilişkisini kuran çok boyutlu stratejik bir kent yönetimi anlayışına geçilmiştir” (Warren, 1992: 399-422).

a. Ekonomik ve Politik Yapı

Türkiye'deki büyük şehirlerin Anadolu bölgelerinden aldığı büyük göç gün geçtikçe şehrin ekonomik, sosyal, fiziki yapısını değiştirmiş ve bazı problemlere neden olmuştur. Bu sorunlar; açık işsizlik, gizli işsizlik, gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik, gün geçtikçe kutuplaşan toplumsal yapı, doğal çevrenin zarar görmesi, kentin hayat standardının sürekli düşmesi bu sorunlar arasında sayılabilir (Baro, 1993: 3-11).

b. Sosyal ve Kültürel Yapı

Türkiye'deki metropoller kentleşme sürecinde gün geçtikçe artan sorunlarla karşılaşmakta ve bu durum yüklü bir sosyal yapının oluşmasına neden olmaktadır. Yoğun göçe bağlı olarak sosyal yapı giderek bölünmekte, kentte ayrı bir tabakalaşma

ve cemaatleşme oluşmakta, oluşan farklı gruplar ve farklı kimlikler sebebiyle kentlilik temeli gün geçtikçe yok olmaktadır.

c. Yerel Kapasitenin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Türkiye’de yerel kapasitenin güçlü ve zayıf tarafları şu şekilde ifade edilebilir. Örnek verecek olursak; İstanbul ilinin güçlü tarafı, Türkiye Cumhuriyeti gibi dinamik ve gelişen bir toplumun çeşitli alanlardaki imkanlarının büyük bir çoğunluğunun toplandığı bir metropol şehir olması olarak söylenebilir. İstanbul’un bir diğer güçlü tarafı ise sahip olduğu zengin tarihi ve coğrafi konumunun avantajlı olmasıdır. İstanbul’un içinde bulunduğu toplumsal yapının hemen bütün boyutlarından gelen çeşitli kısıtlamalar da, kentin zayıf yönleri arasında sayılmaktadır. İstanbul kentinin diğer zayıf yönleri ise; yönetim kültürünün etkinlik anlayışına dayalı olmaması, kaynak ve yetki kullanımını kısıtlayan popülist politikalar, sosyal yapıda yaşanan bölünmüşlük, yerel siyasetçilerin bazı konularda yetersiz kalması olarak sayılabilir.

5. Kentlerde Sosyal Sorunlara Yönelik Sosyal Refah Hizmetleri

Türkiye’de Belediyeler, yerel halkın günlük ihtiyaçlarının karşılanması konusunda sorumlu kuruluşlar olarak varsayıldıkları için kentin temel hizmetleri ve altyapısı, sosyal ve kültürel konulara kadar birçok alanda sorumluluklar üstlenmektedirler.

Belediyelerin yerine getirmekle sorumlu olduğu sosyal politikalar arasında sosyal yardım ve sosyal hizmetler bulunmaktadır. 5393 sayılı yasada da bu kurumların mahalli sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin sağlanmasından sorumlu olduğu yaklaşımı mevcuttur. Yerel halkın mahallî ortaklık niteliğindeki gereksinimlerini gidermek amacıyla her türlü faaliyet ve girişimde bulunma yetkisi verilen belediyeler, bu hüküm uyarınca sosyal devletin ilkelerini mahalli düzeyde uygulamakla görevli kılınmışlardır.

Özellikle Türkiye’de belediyelerin toplumda dezavantajlı gruplar arasında yer alan; Kadınlara, Engellilere, Kimsesizlere, Yaşlılara ve Fakirlere yönelik sosyal belediyciliği öne çıkardıkları görülmektedir. Türkiye’de kimsesiz ve dul kadınlara yönelik yapılan sosyal belediycilik örnekleri şunlardır: (Aktepe, 2020: 64).

- Koruma ve sığınma evleri,
- Kadın kulüpleri,
- Kadın meclisleri

Çocuklar için;

- Kreşler,
- Gündüz bakım evleri,
- Oyun parkları,
- Yüzme havuzları,
- Okula yardımcı etütler,
- Temel trafik bilgilerinin verdiği çeşitli eğitim kursları,

- Kırtasiye yardımı,
- Giyecek ve kitap yardımı

Gençler için; müzik, sanat, spor ve meslek edindirme kursları

Yaşlılar için;

- Evde sağlık hizmetleri,
- Ulaşım ile ilişkili indirimler,
- Çeşitli gezi organizasyonları

Engelliler için;

- Günlük yaşamı kolaylaştırmaya yönelik mekânsal düzenlemeler,
- İstihdama yönelik meslek ve iş edindirme kursları,
- Gıda yardımı,
- Giyim yardımı,
- Yakacak yardımı,
- İndirimli ve/veya ücretsiz ulaşım

Türkiye’de en çok sosyal belediyeçilik yoksul ve fakirlere yapılan yardım ve hizmetlerle anılmaktadır. Bu durumun ana sebebi yoksulluğun Türkiye’de azaltılması bir yana her geçen gün daha da artmasından kaynaklanmaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan yoksulluk, gittikçe kalıcı bir nitelik kazanmıştır. Komşu ülkelerden Türkiye’ye artan göçlerin etkisi ile farklı milliyetlere sahip milyonlarca yoksul insan sokaklarda yaşamak zorunda kalmaktadır. İşsizliğin artması sonucu büyükşehirlerde gecekondu bölgeleri çoğalmıştır. Dolayısıyla gecekondu yoksulluğu, Türkiye’nin öncelikli sorunu olarak çoğu zaman yerel yönetimlerin üzerindeki en ciddi sorun niteliğindedir. Bu sebeple bu bölgelerde yaşayanlara para ve kömür yardımı, kışlık yiyecek, kuru gıda ve kira yardımı gibi sosyal yardımlar öne çıkmaktadır. Sosyal belediyeçilikte günü kurtarma adına son yıllarda en çok tercih edilen sosyal belediyeçilik uygulaması aşevleridir. Türkiye’de belediyeler tarafından yoksul ve kimsesizlere yönelik olarak yapılan yardımlardan en çok göze çarpanı aşevleridir. Aşevleri günlük yemek çıkartmakta, sabit ve gezici olarak hizmet vermektedir. Sabit aşevi hizmetinde muhtaç durumda bulunanlar ile kimsesizler aşevine giderek günlük yemeklerini alabilirken, gezici aşevlerinde muhtaç durumda olan ailelerin evlerine kadar yemek dağıtımı yapılmaktadır (Aktepe, 2020: 65).

Türkiye’deki belediyelerin klasik sosyal belediyeçilik uygulamaları yanında aşağıdaki örnekler de görüleceği üzere özel uygulamaları da bulunmaktadır. Bunlar arasında;

- Evde kuaför uygulaması,
- Yatalak hastalar için evde sağlık hizmeti,
- Kart aracılığıyla belediyelerin belirlediği marketlerden alışveriş yapma,
- Toplu sünnet, toplu evlilik,
- Cenazeler için ailelere başkan imzalı taziye mektubu gönderilmesi,
- Yaşlı ve engellileri ziyaret ederek sorunların yerinde tespit edilmesi,
- Engelli bireylere yönelik meslek edindirme kurslarının açılması,

- Engelli bireylere yönelik organizasyon düzenlenmesi,
- Asker ailelerine yapılan yardımların banka aracılığıyla yapılması,
- Yaşlıların ev temizliğini,
- Engelliler haftasına ilişkin programların organize edilmesi,
- Sokak çocukları için sığınma evleri açılması da yer almaktadır.

5.1. Sosyal Yardımlar

Türkiye'deki belediyeler, sosyal yardım olarak en fazla gıda ve giyecek yardımı yapmakta ve nakdi destekte bulunmaktadır. Yoksulluk ve işsizliğin yüksek olduğu ülkemizde belediyelerin öncelikle halkın beslenme ve giyinme ihtiyacını karşılamaya yöneldiği görülmektedir.

Belediyelerin büyük bölümünün yöneldiği sosyal yardım türlerinin başında, aşevi kurulması ve bu şekilde ihtiyaç sahibi insanlara sıcak bir yemeğin ve gıda yardımının yapılması gelmektedir. Aşevlerinin sosyal yardım olarak bakılmasına 1970'li yıllarda başlanmış ve bugün bir çok belediye aşevi aracılığıyla sıcak yemek ve gıda yardımını ihtiyaç sahiplerinin evlerine taşımaktadır.

Günümüzde, sosyal yardım türlerinin gün geçtikçe çeşitlenerek arttığı görülmektedir. Göç ederek gelen ancak maddi sıkıntı yaşayan ve geldiği yere geri dönmek isteyen insanların geri gönderilmesine yönelik yardımlar yapılmaktadır.

5.2. Sosyal Hizmetler

Türkiye'de belediyeler kapsamlı ve kurumsal organizasyon gerektiren hizmetleri sunmakta yetersiz kalmaktadır. Sosyal hizmet kapsamında sunulan hizmetler içinde sadece aşevleri ve yılın belirli zamanında sunulan ramazan çadırı hizmeti yaygın olarak uygulanmaktadır. Belediyelerin yarısı Ramazan ayında belde merkezlerinde ramazan çadırı kurmakta ve buralarda gelir düzeyi ayırımı gözetilmeden dileyenlerin yararlandığı bir hizmet sunmaktadır. Belediyelerin üçte biri de yoksul ve yardıma muhtaç olanlar için aşevleri açmış bulunmaktadır. Aşevi açarak sıcak yemek dağıtılması belediyelerin uzun yıllardır yürüttüğü sosyal hizmetlerdendir.

Türkiye'deki belediyelerin sosyal hizmetlerin büyük bir bölümünü, toplumdaki muhtaç durumda olan insanların gereksinimlerinin giderilmesine yönelik olarak oluşturduğu görülmekte ve birçok hizmete erişim konusunda sosyal güvenlik kapsamı dışında kalmış olmak ve yoksul olmak koşulları aranmaktadır.

Türkiye'deki belediyelerin uyguladığı sosyal hizmet uygulamaları arasında engelli merkezleri, kadın sığınma evi, çocuk sığınma evi, huzurevi, fizik, tedavi ve rehabilitasyon merkezleri ve çocuk ve gençlik merkezleri de bulunmaktadır.

Türkiye'de belediyeler, yaşlılar için barınma ve sağlık hizmetleri sunmaktadır. Türkiye'deki büyükşehir belediyelerinin çoğu yaşlılar için huzurevi inşa etmişlerdir.

Örneğin, İstanbul, Ankara, Antalya, Kocaeli, Kayseri, İzmir, Erzurum, Samsun ve Konya belediyelerinde huzurevi hizmeti bulunmaktadır. Bazı illerde bu hizmet bulunmamaktadır. Bu iller arasında; Diyarbakır, Adana, Mersin ve Eskişehir büyükşehir belediyeleri yer almaktadır.

Türkiye’de belediyeler, yaşlıların yaşam kalitelerini artırmak amacıyla birtakım projeler yürütmektedir. Bunlar;

- *Sosyal hayata adaptasyon projesi;* Yaşlıların sosyalleşmesini sağlamaya yönelik çalışmaları içermektedir.
- *Darülaceze dostluğu ve gönüllülüğü projesi;* Bu proje kapsamında, yaşlıların sosyal hayata uyumu aşamasında gönüllü olan herkesin yaşlılarla iletişim kurmasını amaçlamaktadır.
- *Aktif ve güvenli yaşam oluşturma projesi;* Yaşlıların yaşam alanlarında fiziki değişikliklerle hayatlarının daha güvenli hale getirilmesi amaçlanmıştır.
- *Yaşlıya evde destek projesi;* Yaşlıların bakımının kendi evinde yapılmasına destek olunması amaçlanmıştır.
- *Yaşlı danışma hattı projesi;* Yaşlıların sosyal hizmet kuruluşlarıyla ilgili bilgi danışmanlığı yapılması amaçlanmıştır.
- *Aktif yaşlılık projesi;* Bu proje ile yaşlıların spor yapması hedeflenmiştir.
- *Ergoterapi çalışmaları;* Yaşlıların ahşap boyacılığı, seramik, örgü gibi ergoterapi çalışmalarına katılımı amaçlanmıştır.
- *Manevi bakım projesi;* Yaşlıların manevi eğitiminin belirli aralıklarla yapılması amaçlanmıştır.
- *Sosyal bakım projesi;* Her bir yaşlı için ayrı bir sosyal bakım planı oluşturularak kişilerin ihtiyaçların belirlenmesi amaçlanmıştır.

5.3. Türkiye’de Belediyelerin Sağlık ve Eğitim Alanındaki Hizmetleri

Türkiye’deki belediyelerin sağlık konusundaki faaliyetleri 1950 yılından itibaren azalmış ancak Türkiye’deki belediyelerin, 1580 sayılı Belediye Kanunu ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun çıkarılmasıyla beraber çevre sağlığı, sağlık kurumlarının kurulması ve sosyal yardım konularında çok yönlü görevleri olmuştur.

Bu görevler belediyeden belediyeye değişiklik göstermekte, belediyelerin büyük olup olmamasına, örgüt yapısına, çalışan ve tesislerin kapasitelerine, kaynaklarına, görevlerin yapılış şekli, derecesi, etkinliği, verimliliği ve kalitesine göre değişmekte ve birçok belediye bu hizmetleri, genellikle etkin ve verimli bir biçimde sunmamaktadır.

Geray, yerel yönetimler konusunda halk/yetişkin eğitiminin ayrı bir önem taşıdığını söylemektedir. Geray, halk/yetişkin eğitimini kırsal alandan kente yeni gelenlerin kentsel mesleklere yönlendirilmeleri, eğitilmeleri, iş öğrenmeleri, kentle bütünleşmeleri ve dolayısıyla kent kültürünü benimsemeleri, kısaca şehir hayatına uyumda karşılaştıkları sorunların çözümlenebilmesine yönelik girişimler olarak ifade etmektedir (Geray, 1998).

Türkiye’deki belediyelerin eğitim alanında sağladığı hizmetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Toplum ve emek piyasaları ile entegrasyona ilişkin eğitimler
- Sosyal bakım
- Kültürel uyum
- Yaşlı eğitimi
- Gönüllü eğitimi
- Sağlık eğitimi
- Çevre eğitimi ve sürdürülebilirlik
- Sanat ve kültür

6.Sonuç

Günümüzde kentlerini yönlendiren düşünce Batı düşüncesidir. Kentlerde ortaya çıkan sosyal sorunların sorumlusu olarak da lanse edilebilir. Sanayi devrimiyle birlikte bugünkü manada kentleşme süreci başlamıştır. Bu süreç kentlerdeki sorunlarında ana kaynağını oluşturmuştur. Günümüz dünyasında nüfusun yaklaşık %60’lık kısmı kentlerde yaşamaktadır. Bu oran kimi ülkelerde %90’un üstündedir. Bu da kentleri ayrı bir yaşam formu olarak algılayıp sorunlarına çözüm aramakla doğru orantılı bir hale getirmiştir.

Ülkemizde de 11.Dünya savaşından sonra kır kent arasındaki nüfus hareketliliği kentler aleyhine hızla gelişmiş ve kentsel nüfus artmaya başlamıştır. Hızla yeni kentsel alanlar oluşmaya başlamış ve doğal olarak da kentsel sorunlar kendisini göstermeye başlamıştır. 1980 yılına kadar hızlı bir oranda devam eden bu süreç kentlerimizde işsizlik, yoksulluk, plansız gelişim, altyapı sorunları, çevre kirlenmesi gibi birçok sorunları da beraberinde geliştirmiştir. Bu dönemdeki yerel idarelerin güçsüzlüğü ve merkezi idarenin gerekli tedbirleri zamanında alamaması neticesinde kentlerimiz ağır bir yıpranma sürecini yaşamışlardır. Özellikle üç büyük şehrimiz olan İstanbul, Ankara ve İzmir bu süreçten olumsuz etkilenmişlerdir,

1980 sonrası dönemde özellikle 1985’den sonra yerel idarelerin güçlendirilmesiyle beraber kentsel sorunlara daha etkin çözümler oluşturulmaya çalışılmıştır. Büyükşehir yönetim modeline geçilmesi, altyapı yatırımlarının artırılması kentlerimizi sorunları içinde boğulmaktan bir nebze kurtarmıştır,

1994 yılından sonra belediyecilik anlayışında “hizmet belediyeciliği” anlayışına geçilmesiyle beraber kentsel sorunlara çözümler daha etkin alınmaya başlanılmıştır. Artan ekonomik gelişmişlik neticesinde kentlerdeki sorunlara yönelik yatırımlar daha etkin uygulanmaya başlanılmıştır. Bu çalışmalar hem fiziki kentsel altyapının güçlendirilmesi hem de kentsel sosyal refahın artırılmasına yönelik olmuştur.

Hızlı bir şekilde kentsel altyapılar tamamlanmaya çalışılmış kentsel yaşam standardının yükseltilmesi içinde çalışmalar hız kazanmıştır. Metro çalışmaları, ulaşım altyapısının düzeltilmesi, çevre ve atık tesislerinin oluşturulması, hava kirliliğinin

azaltılmasına yönelik doğal gaz kullanımının yaygınlaştırılması için altyapının yapılması bu çalışmalara örnek verilebilir

Ayrıca kentsel alanlarda sosyal refahında artırılması için çeşitli politikalar takip edilmiştir. Yoksulluğu azaltmak için sosyal yardımların artırılması, dezavantajlı gruplara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmet politikalarının oluşturulması bu çalışmalara örnek verilebilir.

Aslında ideal kent ve refah kenti oluşturmak için, Kanun, adalet, yaşanılabilir alan, ekolojik uyum, bilgi, merhamet, kent estetiği ve uyumun oluşturulduğu ilkelerin kentte hayat bulması lazımdır. Böylece kent ve insan uyumu gerçekleşir. Bunun içinde sosyal refahı sağlayıcı politikaları uygulamak şu adımları atmak kaçınılmaz olmaktadır.

- Kentleri yeniden imar ederken, kentte yaşayanların sosyal ahlakını geliştirecek tedbirlerle birlik inşa etmek gereklidir.
- Kenti bir sosyal laboratuvar, olarak bir araya toplamak için eğitimin yaygınlaştırılması ve kent halkının bilinçlendirmeye yönelik politikaların uygulanması zorunludur. Böylece kent-insan ilişkisi daha uyumlu hale gelecek ve sosyal diyalog daha da gelişecektir
- Çevre bilincindeki kararlılık içinde kent insanını çevre konusunda eğitmekte diğer bir görev olmalıdır. Bu eğitim kentsel sosyal refahın ve kentsel yaşam kalitesinin artırılması için önemlidir.
- İmajlar, hatıralar; Toplumun değerleri ve imajı kentlere yansıtılmalıdır. Bunu yapabilmek için milli bir mimarlık akımı oluşturulmalıdır.
- Yerel yönetimler, mahalle bilincini canlandıracak tedbirler almalıdır. Şehirde ya da beldede yapacağı imar planlarını toplumun değerlerini göz önünde bulundurarak yapmalıdır. Yerel yönetimler buna ek olarak kentte yapılan sosyal ve kültürel faaliyetleri gecekondulara mahallelerine kadar yaymalıdır. Böylelikle orada yaşayan insanların kentle daha hızlı uyumu sağlanmış olacaktır.
- Toplumsal problemlerin çözümünde Merkezi İdare, Yerel Yönetimler ve dernekler, vakıflar, özel sektör gibi sivil aktörler arasında işbirliği sağlanmalıdır.
- Toplumda aile bağlarını güçlendirici önlemler alınmalıdır. Kent yerleşim alanları tartışılırken kentlerin sahip olduğu kültür ve sanat değerleri ile bağı mutlaka kurulmalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye'de yeterli mali güce sahip olan belediyelerin mahalli düzeydeki sosyal politikaları başarılı bir şekilde yerine getirebilecekleri söylenebilir. Türkiye'de kentsel hizmetlerin sağlanmasının yanı sıra sosyal politikalardan sorumlu bir belediyeçilik anlayışının yaygınlık kazanmaya başladığı da anlaşılmaktadır. Diğer bir sonuç ise hem hükümetler ve hem de halk tarafından mahalli düzeydeki hizmetlerin

sağlanmasında merkezi yönetimlere göre yerel yönetimlerin daha etkin olduğu savının daha geniş kabul görmesidir. Son olarak, kentlerde sosyal refahı sağlayabilmek için, sosyal sorunları çok iyi tespit edip çözümcü mantıkla sosyal politikalar oluşturarak uygulamaya koymakta fayda vardır.

KAYNAKÇA

ADNKS, (2021). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi İstatistikleri*, Türkiye İstatistik Kurumu.

AKTEPE, Ç. (2020). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Sosyal Belediyecilik*. Yüksek Lisans Tezi. Ufuk Üniversitesi.

ALPER, Y. (2016a). *Sosyal Güvenlik-Ders Notları*, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

BARANSEL A. (1979). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi*, 1. Cilt, İstanbul.

BARO T. (1993). *İstanbul’un Seçimi*; Birikim 56.

BEKİ, A. (2016), *Türkiye’de Sosyal Hizmet Uygulamaları*, AUZEF Ders Notları, İstanbul,

https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/turkiyede_sosyal_hizmet_uygulamaları/1/index.html#konu-1

BOZKURT Ö., ERGÜN T. (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, Ankara, TODAİE.

DPT (1983). *Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlık Çalışması, DPT yay., Ankara.

Erkan H. (2000). *Ekonomi Politikasının Temelleri*, İlkem Ofset, İzmir, 4.Baskı.

ELVEREN, A. Y.(2008), “Social Security reform in Turkey; A Critical Perspective”, *Review of Radical Political economics*, spring,2008.vol 40, no 2, pp.212-232

ES, M., ATEŞ, H. (2004), *Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, İstanbul.

GERAY, C. (1998). *Yerel Yönetimler ve Çevre*, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi.

HAMLİN, A (2008), “The Idea of Welfare and the Welfare State”, *Public Finance and Management, The University of Manchester See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/239531781>*, pp.108-140

İŞBİR E.G. (1986). *Şehirleşme ve Meseleleri*, Ankara: Ocak Yayınları.

KARTAL, G. Kemal (1978), *Kentleşme ve İnsan*, TODAİE Yayını No: 175, Ankara.

KELEŞ R. (1993), *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.

KELEŞ R. (1983), *100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

KOÇAK, O., E.Kavi, M.Es (2017),” Bilgi Toplumu Perspektifinde Refah Devleti: Finlandiya Modeli”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* YIL: 8, SAYI: 13, NİSAN-EYLÜL 2017, Yalova Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü yayını, Yalova.

KORAY, M. (2005). *Sosyal Politika*, Ankara: İmge Kitabevi, 2. Baskı.

SALLAN G, S. (2004). *Yoğunlaşan Sosyal Sorunlar ve Küreselleşme*, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, (der. V. Bozkurt), İstanbul: Alfa Yayınları.

MAHBUB UDDİN AHMED, A.I., (2004), “Weber’s Perspective on the City and Culture, Contemporary Urbanization and Bangladesh”, *Bangladesh e-Journal of Sociology*, vol.1, no. 1, January 2004, pp.1-13, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.578.6999&rep=rep1&type=pdf>, Erişim tarihi: 05.05.2021.

MAUNIER, R (1910), “The Definition of the City”, *American journal of sociology*, Vol. 15, No. 4 (Jan., 1910), pp. 536-548.

NDREUL, A.(2016), “The Definition and Importance of Local Governance”, *Social and Natural Sciences Journal*, Volüme 10, issue 1, pp.5-8.

ÖZDEMİR, S, (2007), *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, Ticaret Odası Yayınları, Genişletilmiş İkinci Baskı, 2007-57, İstanbul.

SEZAL İ. (1992). *Kentleşme*, Ağaç Yayınları, Alternatif Üniversite Serisi, İstanbul.

ŞENKAL, A, SARIPEK, D.B, (2007), “Avrupa Birliği’nin Karşılaştırmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (14) 2007 / 2, ss. 146-175.

WARREN R. (1992). *Building Urban Governance: An Agenda for the 1990s*; *Journal of Urban Affairs* 14-314.